

GLOBALNE FINANCIJE

Regulativa guši
financijski sustav

NJEMAČKI PROBLEM

Štedjeti ili trošiti

AUTOGOLOVI BREXITA

Odlazak
najkvalificiranijih

PRANJE NOVCA

Najprofitabilnija
svjetska industrija

KLIMATSKE PROMJENE

Lokalne i
globalne
računice

GODIŠNJI ODMORI

Politika
fleksibilnijega
odmaranja

LJUDI I ROBOTI

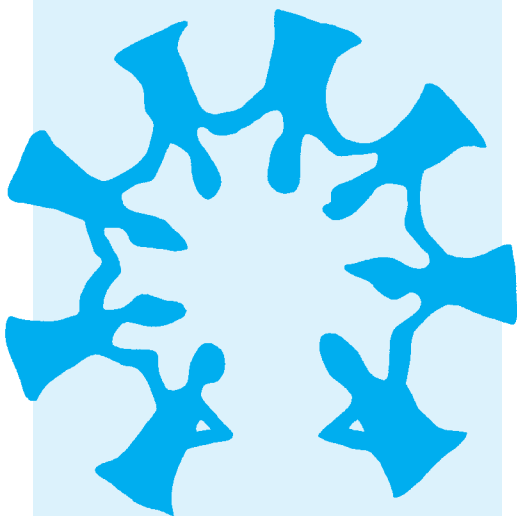
Suradnici, a ne
protivnici

Jeftinija energija nije (samo) epizoda

Nove tehnologije mijenjaju sliku svijeta

Lokalno postaje globalno

Gradovi u svijetu preuzimaju sve češće ulogu država. Zašto su neki uspješniji od drugih?

Godina 7, broj 3 – rujan/listopad 2017.

Izdavači:

ZAGREBAČKA INICIJATIVA
Zaklada Konrad Adenauer
Seniko studio (suizdavač)

Glavni urednik: Ante Gavranović

Urednik: Franjo Žilić

Priprema: Seniko studio, Zagreb

Tisak: Tiskara Zelina, Zelina

Tiskano u 475 primjeraka

ISSN 1848-140X

Ovaj primjerak je besplatan zahvaljujući
Financijskoj podršci zaklade Konrad
Adenauer, Zagreb
e-mail: info@inicijativa.com.hr

Perspektive online

Sve dosadašnje brojeve časopisa možete
čitati u online verziji: vidi stranicu 108.

3 Pismo glavnog urednika

U FOKUSU

5 NOVE TEHNOLOGIJE

Jeftinija energija nije (samo) epizoda?

Mario Ribar

10 KLIMATSKE PROMJENE

Lokalne i globalne računice

Hrvoje Perić

12 NJEMAČKI PROBLEM

Štedjeti ili trošiti

Darko Horvatin

17 UPRAVLJANJE GRADOVIMA

Lokalno postaje globalno

Drago Kojić

20 GLOBALNE FINANCIJE

Regulativa guši financijski sustav

Darko Horvatin

25 AUTOGOLOVI BREXITA

Odlazak najkvalificiranijih

Mario Ribar

28 KONZALTING

Previsoka cijena prosječne mudrosti

Drago Kojić

31 AUTOMOBILSKA INDUSTRIJA

Novi izazovi i povećani rizici

Ante Gavranović

TRENDОВИ

35 PRANJE NOVCA

Najprofitabilnija svjetska industrija

37 GODIŠNJI ODMORI

Politika fleksibilnijega odmaranja

38 INVESTICIJE

Kineske milijarde diljem planeta

40 TOPLE ZIME

Proizvodnja snijega vrijedna milijarde
eura

41 LJUDI I ROBOTI

Suradnici, a ne protivnici

43 DIGITALNO OGLAŠAVANJE

Blagostanje praćeno depresijom

45 GENETIKA

Zašto nismo pametni

TEMA BROJA: GRADOVI I REGIONALNI RAZVOJ

- 47 INDEKS USPJEŠNOSTI**
Zašto su neki gradovi uspješniji od drugih?
Mato Crkvenac
- 57 REGIONALNE RAZLIKE**
Gradovi – motori razvoja
Vladimir Čavrak
- 64 PAMETNI GRADOVI**
Infrastrukturna rješenja pretpostavka napretka
Željko Turk
Raskorak nadležnosti i razvojnih planova
Goran Pauk
- 67 STRATEŠKO PLANIRANJE I UPRAVLJANJE RAZVOJEM**
Racionalna raspodjela resursa
Ante Gavranović
- 72 GRADOVI I TURIZAM**
Prezasićenost gostima zvoni na uzbunu
Boris Vukonić
- 75 PROJEKT „Zagreb za mene“**
Spora revitalizacija javnog prostora
Rene Lisac/Kristina Careva

REFLEKTOR

- 81 GRAĐEVINARSTVO**
Globalno siroče (ne)produktivnosti
Darko Horvatin

SIGNALI

- 85** Diljem svijeta sve više barijera
- 86** Visoki zidovi i golemi troškovi
- 87** Svijet zidova – rastuće podjele diljem globusa
- 88** Uzgoj riba dostiže divlji ulov
- 89** Nijemcima draži najam nego vlasništvo
- 90** Bezgotovinska plaćanja

IZ DRUGOG KUTA

- 91 JAVNOST I TAJNOST PLAĆA**
Skandinavska pouka s premalo učenika
- 93 (NE)MORALNOST POLITIČARA**
Opasno mijenjanje stajališta

NOVE KNJIGE

- 95** Tri pomaka u ljudskom radu
- 97** Građanski ratovi – povijest ideja
- 99** Konkurentna struktura i ekonomska učinkovitost
- 100** Paul Samuelson – čovjek koji je u ekonomiku uveo matematiku

INDIKATORI

- 103** Kulturni i kreativni gradovi
- 104** (Ne)povjerenje u američke predsjednike
- 104** BDP ipak u porastu
- 105** Gostujući umirovljenici
- 105** Stopa zaposlenosti
- 106** Povratak u školu
- 106** Porodi inozemnih majki
- 107** Razlike u plaćama među spolovima
- 107** Pad cijena solarnih sustava

Koncentracija gradova – globalni trend

Američki časopis *Foreign Policy* objavio je 2008. listu 60 svjetskih vodećih gradova. Lista je počivala na pet različitih kategorija: poslovna aktivnost, ljudski kapital, razmjena informacija, kulturološka iskustva i politički angažman. Globalizacijska mreža svjetskih gradova – GaWC – (Globalization and World Cities Research Network) uspostavila je nove definicije i kategorizaciju gradova. Pored ekonomskih značajki uzeti su u obzir kulturološki i socijalni aspekti, koji gradovima daju stvarne sadržaje.

Slična istraživanja rađena su i kod nas (prof. dr. Mate Crkvenac), ali nisu naišla na potrebnu pozornost i nisu nastavljena jer su čelnici gradova smatrali da su uspješniji nego što su to pokazivali rezultati istraživanja, rađeni po određenoj metodologiji.

Zanimljiva je podjela po kategorijama koju je uspostavio GaWC, pa Alfa ++ gradove čine samo London i New York, Alfa+ gradove Pariz, Singapur, Bejing, Tokio, Hong Kong, Dubai i Šangaj, Alfa gradovi su Sydney, Milano, Chicago, Mexico City, Frankfurt, Madrid i Bruxelles, dok Alfa – gradove čine, među ostalim, Washington, Zuerich, Beč i San Francisco. Gradacija ide onda prema beta+, beta, beta – gradovima (u tu kategoriju je smješten Zagreb, ali i Beograd, Edinburg, Lyon, Rio de Janeiro) dok začelje liste čine gama gradovi. Zanimljivo je da je Ljubljana smještena u gama+ kategoriju.

U svim industrijskim zemljama zapaža se sve veća koncentracija stanovništva u gradovima: u Belgiji to iznosi čak 97 posto, Švicarskoj 75 posto, Francuskoj 77 posto, SAD-u 91 posto i Velikoj Britaniji 90 posto. Trend se nastavlja i uskoro će najveći dio svjetskoga stanovništva živjeti u gradovima, s posebnom koncentracijom na gradove vezane uz more.

Taj trend je prisutan i u Hrvatskoj i sigurno je da nepovoljnom stanju u gotovo svim aspektima kvalitete života uvelike pridonosi dosta neprirodna struktura regionalne podjele u kojoj imamo previše gradova i općina. Pritom se očito nije poštivalo načelo da (svaki) grad ima jasne funkcije u političkom, gospodarskom i kulturološkom pogledu, bilo

da je riječ o nacionalnom, regionalnom ili užem, lokalnom kontekstu. Neravnomjernost u ukupnom razvoju zanemarivala je spomenuta načela, pa imamo u nas gradove koji ne mogu ispunjavati ni jednu od postavljenih funkcija. Time smo ih, zapravo, doveli u potpuno neravnotežan položaj.

U praksi imamo prisutan snažan trend jačanja vrlo uskog broja gradova u kojima se koncentriraju gospodarski i financijski život, dok nam neki ruralni prostori (zaleđe Dalmacije, Lika, Banovina i Kordun) ili izrazita poljoprivredna područja (Slavonija, Baranja i Podravina) ostaju bez stanovništva. S druge strane, uloga gradova u gospodarskom životu zemlje postaje sve očitija. Broj stanovnika u njima se povećava, pa počesto postojeća infrastruktura ne može pratiti taj trend.

Sve češće se postavlja i pitanje zašto su neki gradovi uspješniji od drugih. Što uvjetuje učinkovitost svakoga grada? Gradovima danas, prije svega, pripada uloga pokretača razvoja, te moraju odgovoriti na tri glavna problema s kojima se Hrvatska stalno sučeljava: visoka nezaposlenost, trajno tehnološko zaostajanje industrije i nedovoljan izvoz.

Sve dosadašnje vlade, bez obzira na stranačku pripadnost, nisu uspjele pronaći 'ključ' za rješavanje tih gorućih pitanja, koja postupno prerastaju u – smrtni grijeh naše ukupne ekonomske politike. Treba reći da takav nezavidan položaj Hrvatske proizlazi iz nesposobnosti ljudi koji kreiraju društveno-ekonomske odnose u ovoj državi.

Sudeći prema onome što se događa nade u ozbiljne promjene su nam vrlo skromne, jer vladajuće garniture odnosno politička elita nemaju ili ne znaju odgovore na prava pitanja. Prije svega, trebamo metodologiju koja bi ukazivala na istinsku sposobnost svakoga grada da udovoljava nekim postavljenim ciljevima u pogledu ekonomske efikasnosti. Iz nje proizlaze i sve ostale (uspješne) funkcije.

Miro Gavranović

U fokusu

NOVE TEHNOLOGIJE

Jeftinija energija nije (samo) epizoda?

U proteklih desetak godina inovacije su okrenule naglavce energetske industriju korištenjem škrljevaca, pametnijim upravljanjem složenih sustava, analizom podataka te rastom produktivnosti i fleksibilnosti kompanija.

Piše: Mario Ribar

Tehnološka revolucija unosi krupne promjene u gotovo sve industrije i djelatnosti, od maloprodaje i turizma do prerađivačkih pogona i prijevoza (automobili, autobusi i kamioni bez vozača itd.). Naoko bi se moglo učiniti da ipak ima oaza u koje još nije odlučnije zakoračila. Međutim, uvukla se i u najneočekivanija područja, u energetiku pa nafta, plin i električna struja također ne mogu bez tehnoloških novotarija.

U proteklih desetak godina inovacije su okrenule naglavce energetske industriju. Najprije je uslijedila revolucija škrljevaca. Oko 2005. kompanije su počele koristiti goleme rezerve prirodnoga plina, zatim nafte iz bazena sa škrljencem, zahvaljujući dvjema novim tehnologijama, horizontalnom bušenju i hidrauličkom lomljenju (fracking). Inženjeri su smislili kako će bušiti oknita i zatim okrenuti svrdla bočno. U škrljencu su ubrizgali pod visokim pritiskom vodu, pijesak i kemikalije da bi otvorili stijenu i omogućili istjecanje ugljikohidrata. Te su tehnologije pridonijele

padu cijena sirove nafte od povijesnoga rekorda od 145 dolara za barel u srpnju 2008. na otprilike trećinu toga iznosa danas. Ponuda je porasla u skladu s tržišnim uvjetima, smanjujući sposobnost OPEC-a da utječe na cijene.

Nova, decentralizirana elektroindustrija

To je bio početak. Danas pametnije upravljanje složenim sustavima, analiza podataka i industrijalizacija opet preoblikuju industriju, potičući produktivnost i fleksibilnost energetske kompanije. Te promjene počele su transformirati ne samo kompanije koje proizvode naftu i plin nego i način na koji se proizvodi i isporučuje električna struja. Nedostaje nova elektroindustrija koja je više decentralizirana i prilagođena potrebama potrošača, a sposobna je integrirati različite izvore u vrlo pouzdane energetske mreže. U idućim godinama, kako procjenjuje dvomjesečnik *Foreign Affairs*, ti će trendovi vjerojatno utjecati da energetika ostane jeftina i da je bude u izobilju, da bude učinkovitija nego ikad.

Ali taj prijelaz neće biti ravnomjeran. Mogao bi destabilizirati zemlje čije privrede ovise o prihodima od tradicionalnih energetske izvora, kao što su Rusija, veliki proizvođači u Perzijskom zaljevu i Venezuela. Mogli bi biti pogođeni manje kvalificirani radnici čija su radna mjesta ugrožena automatizacijom. Uz to bi jeftina fosilna goriva otežala smanjenje štetnih plinova što je uvjet ograničenja globalnog zatopljenja.

Tri trenda vezana su uz novu energetske revoluciju: pametnije upravljanje složenim sustavima, sofisticiranija analiza podataka i automatizacija. Prvi trend omogućio je kompanijama da budu djelotvornije u bušenjima u potrazi za naftom i plinom u sve kompleksnijem geološkom okolišu. Primjerice, prije 15 godina tehnološki napredak olakšao je kompanijama otkrivanje ležišta nafte u dubokim vodama, npr. u Meksičkom zaljevu i uz obalu Brazila. Ali kada su naftne i plinske kompanije počele crpiti te izvore tehnološki zahtjevi podigli su troškove. Novi projekti na velikim dubinama 2014. bili su tako skupi da se moglo poslovati bez gubitaka samo pri cijeni nafte od 100 dolara za barel. Ali kada je početkom 2015. cijena pala na 50 dolara, mnogi od tih projekata zaustavljeni su.

Znatno dostupnije platforme

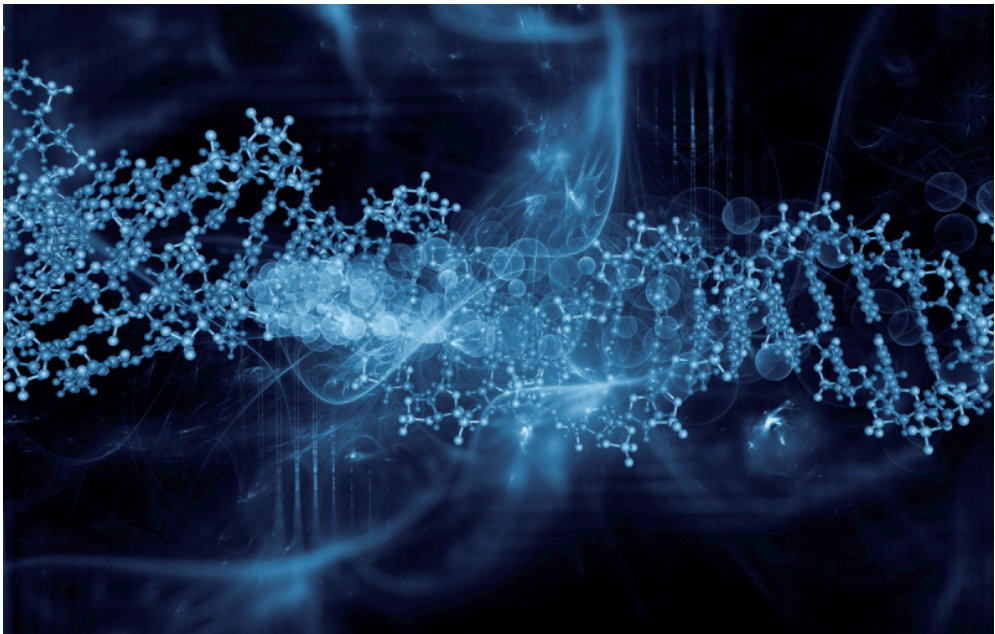
Nastojeći sniziti troškove, veliki investitori počeli su razmišljati o složenim sustavima koje su koristili. Neke je uštede bilo lako ostvariti. Primjerice, najam platforme za bušenje pojeftinilo je za polovicu, a troškovi se snizuju i na druge načine, npr. poboljšanom produktivnošću. Zahvaljujući inovacijama bez gubitaka se mogu ostvarivati projekti i pri cijeni barela nafte od samo 40 do 50 dolara. To se upravo i događa jer iako su cijene niske investicije rastu te je u 2016. i prvoj polovici 2017. u realizaciju krenulo deset projekata za bušenje na velikim dubinama.

Preoblikuje se i električna energija, a vlade uveliko subvencioniraju korištenje obnovljivih izvora, sunce i vjetar. Donedavno su ti izvori bili nedovoljni da bi imali efekta na ukupan sustav, ali danas troškovi padaju, a ponuda raste, mijenjajući tržišta električne energije. Primjerice, u Njemačkoj vjetar i sunce daju 30 posto ukupne električne energije, na Havajima oko četvrtine.

Obnovljivi izvori samo su dio transformacije. U idućim godinama komunalne kompanije susretat će se s egzistencijalnim izazovima manjih i decentraliziranih energetske sustava poznatih kao „mikromreže“. Pojavile su se poodavno pod utjecajem potrošača kao što je vojska u SAD-u, koja veću važnost daje pouzdanosti opskrbe nego cijeni. Vojne baze moraju funkcionirati kada iz bilo kojeg razloga dođe do prekida isporuke energije velikih opskrbnih mreža. Mikro mreže se koriste i u drugim područjima.

Bolja analiza podataka

Nove tehnologije, kao što su gorive ćelije i baterije, dovele su i do manjih sustava nazvanih „nanomreže“, koje su počeli koristiti veliki prodajni centri i robne kuće. Slijedeće u nizu mogle bi biti pikomreže. Kako se počinje manje koristiti tradicionalna energetska opskrbna mreža, kompanije i vlasti morat će uspostaviti nove regulativne sustave i poslovne modele. Neke države, npr. New York, prihvatile su te promjene, agresivno promovirajući decentralizaciju, nagrađujući kompanije koje investiraju u manje energetske sustave. Ali nitko još nije razradio detaljan plan kako integrirati te nove mreže u tradicionalne opskrbne mreže.

Drugi važan izvor inovacija jest bolja analiza podataka. Naftne su kompanije počele koristiti složene algoritme da bi analizirale golemu količinu podataka, što im olakšava pronalaženje nafte i plina te upravljanje proizvodnjom. U travnju je BP objavio kako je koristeći nove metode, otkrio još 200 milijuna barela na postojećem polju u Meksičkom zaljevu. U toj kompaniji kažu da je za obradu podataka donedavno trebala cijela godina, sada se to obavi u nekoliko tjedana. A obrada podataka putem „oblaka“ omogućuje stvaranje milijuna scenarija razvoja naftnoga polja. Kada tvrtke mogu procijeniti više mogućnosti, proizvodnja s nalazišta može porasti za pet posto, uz 30 posto smanjenja investicije potrebne za bušenje i početak proizvodnje nafte.

Proboj automatizacije

Treći i najvažniji trend jest automatizacija. U udaljenim nalazištima pod morem roboti su već počeli obavljati opasne poslove. Uskoro će inteligentni automatizirani sustavi omogućiti daljinsko bušenje s ekipom od svega nekoliko radnika vrhunske tehnologije. Kompanije razvijaju robote koji mogu boraviti na dnu oceana i kontrolirati cjevovode i podvodnu opremu. Trenutačno naftna platforma zapošljava 100 do 200 radnika, ali taj bi se broj mogao osjetno smanjiti. Iako su ljudi nezamjenjivi za kritične sigurnosne uloge koje iziskuju složeno odlučivanje, automati će izmijeniti radnu snagu industrije. Prema proučavanju tvrtke McKinsey, za deset godina naftne i plinske

kompanije mogle bi zapošljavati više znanstvenika za obradu podataka s doktorskom titulom nego geologa.

Iako su ljudi nezamjenjivi za kritične sigurnosne uloge koje iziskuju složeno odlučivanje, automati će izmijeniti radnu snagu industrije.

Automatizacija je već unijela znatne promjene u energetiku pa npr. pametna mjerila potrošnje struje isključuju potrebu ljudskog očitavanja. U budućnosti automatizacija će, uz bolju analizu podataka, olakšati upravljanje raznolikošću energetske ponude iz različitih izvora. I mreže bi trebale postati pouzdanije. Ipak, automatizacija bi mogla prouzročiti i nove probleme. Primjerice, automatizacija energetskog biznisa vladama bi mogla otežati obavljanje nekih tradicionalnih funkcija, kao što je npr. reguliranje sigurnosti. Dok su tehnološke promjene na bušecim i

proizvodnim platformama te na mrežama bile polagane, regulativci su mogli održati korak. S današnjom složenosti i brzinom to je znatno teže pa će i birokracija morati brže učiti kako bi bila dorasla novim izazovima.

Ostvarena i nadolazeća transformacija energetske industrije za čovječanstvo je uglavnom povoljna. Ali postupno će biti nužno temeljito mijenjati politiku, ekonomiku i okoliš. Političari i poslovni lideri morat će postupati oprezno. Niže energetske cijene mogle bi oslabiti ekonomski i politički utjecaj mnogih velikih opskrbljivača

naftom, koji su predugo držali pod kontrolom gotovo sve svjetske jeftine izvore. Neke su zemlje već počele reagirati pa je npr. Saudijska Arabija lani objavila Vision 2030. – program ovisnosti o nafti i diverzifikaciji privrede. Vlada je najavila da će prodati oko pet posto državnog naftnog diva Saudi Aramco. Te su reforme uvelike zakasnile, ali su ipak obećavajuće.

I Rusija mora ustrajati na reformama. Prije desetak godina tamošnja je vlada uspijevala uravnotežiti proračun tek kad su cijene nafte bile iznad 100 USD za barel. Sada očekuje da će ga 2019. uravnotežiti uz barel od samo 40 dolara, iako još uvijek 35 posto vladinih prihoda potječe od ugljikohidrata.

Nedopustivo podcjenjivanje klimatskih promjena

U SAD-u energetska revolucija imat će duboke efekte ne samo na radna mjesta i ekonomski rast za koje je jeftina energija katalizator. Što se tiče električne struje, u sve većoj se mjeri favorizira korištenje prirodnog plina i obnovljivih izvora. Ugljen bi trebao biti u uzmaku: 2007. je bio gorivo koje je proizvodilo gotovo polovicu električne energije, dok je 2016. taj udio pao na 30 posto.

Klimatske promjene bit će vjerojatno najteži energetski izazov i za ponudu i za potražnju. Prema najnovijim procjenama Međuvladina panela o klimatskim promjenama svijet će morati smanjiti emisiju plinova za oko 80 posto kako bi se smanjio i na koncu zaustavio porast globalnih temperatura. Dosadašnja zbivanja ukazuju da će to biti vrlo teško, ali uz uvažavanje minimuma zdrava razuma trebalo bi očekivati da će se nakon ovogodišnjih posljedica uragana, tropskih oluja, tajfuna i drugih nepogoda koje su pogodile znatan dio globusa, ne samo u SAD-u nego i u Indiji, Bangladešu, Japanu i drugim dijelovima zemljovida, izmijeniti čvrsta stajališta i najokorjelijih skeptika glede uzroka podizanja temperature. Možda će se urazumiti i tvrdoglavi Donald Trump ili će ga na to prisiliti milijuni njegovih sunarodnjaka koji su na najgori mogući način još jednom iskusili bijes prirode protiv čovjekove samovolje.

Od 2008. do 2014. niže su energetske cijene u SAD-u prosječnom kućanstvu uštedjele 700 dolara na godinu.

Ali pri svim nedaćama ne smije se zanemariti podatak da tehnološka revolucija u energetici ne ostavlja na cjedilu džep potrošača. Oko 92 milijuna barela sirove nafte, koliko svjetska privreda troši svakodnevno, košta dva bilijuna USD godišnje manje nego prije jednog desetljeća. Od 2008. do 2014. niže su energetske cijene u SAD-u prosječnom kućanstvu uštedjele 700 dolara na godinu. Od političkih i ekonomskih lidera cijeli svijet ima pravo očekivati okoliš u kojemu će svima biti dostupna jeftina i pouzdana energija.

Lokalne i globalne računice

Globalno zatopljenje, kako ukazuju znanstvena istraživanja, imat će vrlo nejednolike posljedice pa će, npr. u SAD-u, bogatija područja čak imati i koristi dok će siromašnija platiti ceh te će se ekonomske nejednakosti dodatno produbiti.

Piše: Hrvoje Perić

Čini se da je Donald Trump manje odlučan u izvršenju obećanja (ili prijetnji) kojima je sablažnjivao protivnike, čak i mnoge pristaše, u predizbornim istupima i u prvim danima predsjednikovanja. Ali nema znakova da je odustao i od najave kako će Amerika apstinirati od globalnih nastojanja da se smanji zagađivanje okoliša, izazvanog klimatskim promjenama. To i nije začuđujuće jer u tome ima odlučujuću podršku znatnog dijela američke industrije koja troši fosilna goriva, uz ravnodušnost vladajuće republikanske stranke. Američka samouvjerenost donekle je uvjetovana i vjerovanjem kako SAD nije u većoj mjeri ugrožen zagrijavanjem planeta. Kada je 12. srpnja diljem svijeta munjevito prohujala vijest da je od Antarktike odvojen komad leda veličine manje američke države kao što je npr. Delaware na istočnoj obali, moglo se očekivati zaokret u stajalištu, ali kaubojska logika neustrašivoga usamljenog jahača nije poljuljana.

I nevolje djeluju u korist bogatih

Vladajući Amerikanci i njihov novi vođa ignoriraju i najnovija istraživanja koja ukazuju ne samo da će klimatske promjene nametnuti i SAD-u goleme troškove nego i da će povećati nejednakost. Pri tome valja imati na umu da nije jednostavno ni lako izračunati pretpostavljene ekonomske posljedice klimatskih promjena. Valja dokučiti kako određeni porast globalne temperature utječe na lokalne klimatske uvjete; kako lokalne vremenske (ne)prilike utječu na pokazatelje kao što su mortalitet ili prinos usjeva; kako te promjene povećavaju ili smanjuju regionalni BDP; i kako promjene BDP-a na lokalnoj razini utječu na državnu ili globalnu razinu. Autori nove studije objavljene u znanstvenom časopisu Science pozabavili su se upravo time. Solomon

Hsiang na Kalifornijskom sveučilištu Berkeley, Robert Kogg na Sveučilištu Rutgers i njihovi suradnici razradili su svoje klimatske modele za tri različita temperaturna scenarija da bi vidjeli kako se 15 različitih ekonomskih varijabla ponaša u odnosu na 3.143 američkih upravnih jedinica (nalik na naše županije).

Porast od 10 posto i pad od 20 posto

Koristeći se tim informacijama izračunavaju troškove kakve će SAD vjerojatno pretrpjeti do kraja stoljeća. Njihova su zapažanja upečatljiva. Čak i neznatan porast temperature pogoršat će američki ekonomski učinak. Porast globalne temperature za 1,5° Celzija prouzročio bi godišnji pad ekonomskog učinka između ništice i 1,7 posto. Porast za 4 stupnja vjerojatno bi prouzročio pad BDP-a između 1,5% i 5,6%. međutim prosjek krije goleme razlike. U nekim upravnim područjima modeli prognoziraju porast lokalnog BDP-a od 10 posto, na drugima pad od 20 posto.

Od iznimne je važnosti distribucija pada učinka. Kratko rečeno siromašna područja bit će mnogo više pogođena. Pad prinosa i radne produktivnosti, uz porast stope smrtnosti i kriminala, prema tim modelima bio bi drastično izražen u južnom dijelu SAD-a, gdje su dohoci ionako niži od prosjeka. Na bogatijim područjima Nove Engleske i uz obalu Tihoga oceana zime će biti blaže te bi poljoprivredni proizvodi mogli porasti.

Izopačenost golemog zagađivača

Klimatske promjene, koje će više pogoditi siromašnije, ugrozit će investicije i druge akcije koje bi mogle imati povoljan učinak. Stoga bi ljudi bili skloni platiti nešto novca kako bi saznali sa stanovitom sigurnošću što će visoke temperature značiti u budućnosti. Neizvjesnost projekcija ekonomskih kretanja najveća je u siromašnijim upravnim jedinicama. Za neka od tih područja najnepovoljniji ishod mogao bi značiti gubitak 40 posto BDP-a ili više.

Iako je znanstvena analiza usmjerena na SAD, ona ukazuje na globalni klimatski problem, gdje će opet biti golemih razlika, također na štetu najsiromašnijih. Autori ukazuju kako bi se posljedice klimatskih promjena mogle ublažiti seobom stanovništva iz siromašnih područja u bogatija, koja će manje trpjeti od posljedica globalnog zatopljenja. Takvu seobu relativno je lako pretpostaviti u Americi, gdje su ljudi po tradiciji pokretljiviji i bez velike nostalgije idu za (boljim) poslom. Na globalnoj razini takva je seoba čak i administrativno krajnje otežana i neizvediva.

Kako god bilo, bogati uvijek prolaze bolje od onih drugih. Bogati (dakle prije svega Amerikanci) zagađuju planet više od siromašnih, ali ne žele sudjelovati u saniranju posljedica pa će opet ceh plaćati oni koji su ni krivi ni dužni. Reći da je to izopačeno bio bi eufemizam.

NJEMAČKI PROBLEM

Štedjeti ili trošiti

Njemačka je pod sve glasnijim kritikama SAD-a zbog vanjskotrgovinskog suficita. Optužuje ju se da previše štedi a premalo uvozi što predstavlja prijetnju globalnoj trgovini. Je li rješenje u povećanju njemačkih plaća, što bi pokrenulo domaću potražnju?

Piše: mr.sc. Darko Horvatin

Američki predsjednik Trump već se povukao iz Transatlantskog sporazuma o trgovini i investicijama koji je dugo dogovoran između SAD-a i Europske unije te je zatražio nove pregovore o Sjevernoameričkom sporazumu o slobodnoj trgovini (čine ga SAD, Kanada i Meksiko). Istodobno razmatra mogućnost uvođenja carinskih nameta na uvoz čelika u Ameriku, što će vrlo izvjesno, prouzročiti protumjere. Otkad je u siječnju započeo svoj mandat, Trump konstantno prijeti, ali i djeluje (zbog izbornih obećanja) u pravcu izazivanja trgovinskog rata globalnih razmjera. Za razliku od njega, njemačka čelnica Angela Merkel najžešći je zagovornik slobodne trgovine. U govoru od 29. lipnja nimalo diplomatski prozvala je američkog čelnika za protekcionizam i izolaciju. Samo nekoliko dana kasnije čelnik Europske komisije objavio je načelan dogovor Sporazuma o slobodnoj trgovini EU-a i Japana. Ako već neće Amerikanci ima tko hoće! Riječ je o tržištu od 127 milijuna ljudi koje uvozi velike količine prehrambenih proizvoda. Prema grubim procjenama izvoz poljoprivrednih proizvoda iz EU-a u tu bi zemlju mogao porasti za 180 posto, iz čega bi i Hrvatska mogla profitirati (pod uvjetom da domaća poljoprivreda postane efikasnija i konkurentnija).

Američki protekcionizam

Neupitno je čiji su argumenti snažniji. Trumpova paradigma da trgovina mora biti uravnotežena kako bi bila fer ekonomski je nepismena. Njegovo vjerovanje da će uvozni nameti ograničiti trgovinski prostor naivno je i opasno – jer će ograničiti prostor za prosperitet svih. Ipak, barem u jednom Trump je dotaknuo neugodnu istinu. Prozvao je Njemačku zbog trgovinskog viška koji je lani iznosio oko 300

milijardi dolara (kineski se kreće oko 200 milijardi dolara). Priprijetio je drastičnim rješenjem – zabranom prodaje njemačkih automobila u SAD-u. Ta bi mjera mogla djelovati samouništavajuće (stoga će ostati samo prijetnja), ali činjenica je da Njemačka previše štedi i premalo troši (što znači da manje i uvozi), što je čini neiskrenim zagovornikom slobodne trgovine. U suštini trgovinski suficit je višak nacionalne štednje u odnosu na domaće investicije. U slučaju Njemačke to nije rezultat merkantilističke državne politike, kao što neki vanjskotrgovinski partneri ističu, niti (što Nijemci učestalo ponavljaju) odražava nužno potrebu za štednjom zbog sve dužeg životnog vijeka lokalnog stanovništva. Razina štednje stanovništva već je godinama stabilna (i visoka). Porast nacionalne štednje rezultat je odgađanja investicija od strane domaćih kompanija i države. Predmetni državni višak rezultat je desetljećima starog dogovora sindikata i poslodavaca kojim su radnici odustali od rasta plaća kako bi poduzeća zadržala izvoznu konkurentnost. Takav aranžman odlično je služio njemačkoj izvoznorijentiranoj privredi što objašnjava transformaciju europskog bolesnika iz kasnih 1990-ih u današnjeg šampiona.

Premala potrošnja

Nakon što je teže nego što se očekivalo Angela Merkel osvojila četvrti mandat za čelnu poziciju njemačke vlade neće joj biti lako suočavati se sa starim i novim izazovima, ne samo u ekonomskom nego i u političkom okruženju. Mnogi analitičari ukazuju kako će kancelarka imati teškoća u sastavljanju stabilne vlade, naročito nakon ulaska u Bundestag zastupnika krajnje desnice. Ipak, valjalo bi vjerovati u njezinu pragmatičnost i snalaženje u vrlo teškim situacijama. Uostalom ne tako davno kritičari su se utrkivali u prognoziranju njezina političkog debakla nakon izbjegličke poplave. Pa ipak su joj evo birači pružili još jednu priliku da im bude vođa.

Mnoštvo je toga u njemačkom modelu čemu se može zavidjeti. Harmonija između tvrtki i zaposlenika jedan je od glavnih činitelja njemačkog gospodarskog čuda. Kompanije mogu slobodno investirati bez brige da će im sindikalisti zaprijetiti ucjenama. Država paralelno odigrava svoju ulogu poticanjem strukovnog obrazovanja koje tržištu rada isporučuje kvalitetnu radnu snagu. Primjerice, u SAD-u se perspektiva za ljude bez fakultetske diplome pogoršala zajedno s gubitkom proizvođačkih poslova – što je Trump iskoristio u svom ekonomskom nacionalizmu. Nije niti Njemačka u potpunosti izbjegla taj trend, ali je uspjela zadržati daleko više „plavih ovratnika“ od Amerike. Iz tog razloga njemački su populist, okupljeni oko stranke AfD (*Alternative für Deutschland*), ostali na rubu političke scene. Ipak, njemački model ima i negativnih strana koje sve više izlaze na vidjelo. Naime, ostavlja njemačku privredu i svjetsku trgovinu opasno neuravnoteženom. Ograničenje plaća znači nižu domaću potrošnju i manji uvoz. Potrošnja stanovništva pala je na samo 54 posto BDP-a, dok u SAD-u iznosi 69 posto, a u Velikoj Britaniji 65 posto. Istovremeno visoki profiti izvoznika ne ulažu se u njemačko gospodarstvo. Njemačka nije izolirani slučaj. Švedska, Švicarska, Danska i Nizozemska također imaju visok vanjskotrgovinski suficit. Za veliku ekonomiju s punom zaposlenošću i

viškom na tekućem računu od 8 posto BDP-a to predstavlja nerazumno opterećenje za svjetski trgovinski sustav. Da bi se kompenzirao takav suficit i održala dovoljna agregatna potražnja uz očuvanje radnih mjesta ostatak svijeta mora živjeti na kredit. U pojedinim zemljama, a posebice u Italiji, Grčkoj i Španjolskoj, kontinuirani deficit doveo je do krize. Njihov pomak prema suficitu dolazi uz visoke troškove. Trajna sklonost štednji sjeverne Europe dovela je do nužnih i bolnih prilagodbi. U vrijeme visoke inflacije u drugoj polovici prošlog stoljeća njemačka sklonost visokoj štednji predstavljala je stabilizirajući faktor. Sada pak predstavlja kočnicu globalnom rastu te zaziva protekcionizam, kao što vidimo iz primjera američkog predsjednika.

Pokrenuti investicije

Može li se problem riješiti? Možda se njemački trgovinski višak može smanjiti kao kineski – rastom plaća. Nezaposlenost je niža od 4 posto, a radno sposobno stanovništvo se smanjuje, unatoč imigraciji. Nakon desetljeća pada cijene nekretnina su u rastu što znači da primanja više ne mogu pokriti sve izdatke kao ranije. Institucije koje stoje iza zamrzavanja plaća gube utjecaj. Ipak, instinkt opreza duboko je usađen Nijemcima. Plaće su lani porasle za 2,3 posto – manje nego u prethodne dvije godine. Stoga ima još puno prostora za prilagodbu, ali tom će dinamikom trebati još godine prije nego se suficit svede na razumnu razinu. Vlada bi mogla pripomoći većom potrošnjom. Njemački strukturni proračunski saldo je iz minusa koji je 2010. iznosio 3 posto BDP-a prešao u blagi plus, što se tumači razboritim potezom. Ali dok privatni sektor i dalje štedi, teško je to smatrati pozitivnim kretanjem. Njemačka raspolaže mnoštvom vrijednih projekata na koje bi mogla utrošiti novac. Školske zgrade i ceste su im u raspadajućem stanju jer zbog pritiska na javne financije moraju biti u skladu s vlastitim pogrešnim fiskalnim pravilima. Gospodarstvo zaostaje u spremnosti za digitalizacijom – Njemačka je tek 25 zemlja svijeta po prosječnoj brzini interneta. Povećana državna izdvajanja za poslijenastavnu skrb djece omogućile bi većem broju žena punu radnu satnicu (velik broj žena radi na pola radnog vremena). Pojedinci smatraju da je takva ekspanzija zbog pune zaposlenosti nemoguća misija. Ali u tržišnom gospodarstvu postoji prokušani i vjeran način za pridobivanje nedostajućih resursa – platiti više. Iznad svega, Njemačka je već odavno trebala priznati da je pretjerana štednja zapravo slabost a ne snaga. Kancelarka Merkel je apsolutno u pravu kada zagovara slobodnu trgovinu, ali je trebala shvatiti da je suficit ozbiljna prijetnja tome.

Agenda 2000

Trebalo je određeno vrijeme da njemačke kompanije povrate izvoznu konkurentnost nakon ujedinjenja 1990. Tomu je pridonio i pristup susjednim zemljama s nižim troškovima proizvodnje (Poljska, Češka, Mađarska) nakon što su se pridružile Europskoj uniji. No, to nije čitava priča. Gerhard Schröder (danas često kritiziran zbog veza s ruskim Gazpromom), čelnik SPD-ove vlade je 2002. oformio komisiju

pod vodstvom Petera Hartza iz Volkswagena koju su činili predstavnici poslodavaca i sindikata, kako bi pronašli rješenje za rastuću nezaposlenost. Dogovor, koji je postao dio šireg paketa mjera nazvanog *Agenda 2010*, implementirao se u četiri faze, od kojih je zadnja stupila na snagu 2005. Uključivala je restrikcije za dugotrajno nezaposlene koji su sada primali fiksnu naknadu a ne više u postotku zadnje plaće. Da bi dobili naknadu, nezaposleni su morali dokazati da aktivno traže posao. Tzv. „Hartzovu reformu“ i danas pozdravljaju u *Mittelsandu* – njemačkim srednje velikim, mahom obiteljskim poduzećima. Mnogi u *Agendi 2000* vide uzrok njemačkog putovanja od europskog bolesnika s početka 1990-ih do današnje vodeće svjetske ekonomije. Ali svaki uspjeh ima svoju političku cijenu. SPD je izgubio radničku potporu i od tada više nije vodio niti jednu njemačku vladu. Schröder je svjesno povukao nepopularne poteze imajući u vidu šire i dugoročne državne, a ne samo kratkoročne stranačke interese. Zsigurno bi i kancelarka Merkel postupila jednako. Nijemci gledaju dugoročno, makar kratkoročno bili u gubitku. Koliko je samo hrvatskih premijera imalo priliku povući kratkoročno nepopularne, ali dugoročno i za državu korisne mjere. U takvim situacijama uvijek su stranačke interese stavljali ispred državnih.

Povećati plaće

Razlika u poslovnoj kulturi Nijemaca i ostatka Europe vidi se i u postupanju nakon izbijanja financijske krize 1998. Dok su kompanije u bogatijim članicama EU krenule s masovnim otpuštanjima, njemačke su unatoč padu narudžbi i proizvodnje u dogovoru sa sindikatima usvojile više mjera kojima su sačuvana radna mjesta (skraćeno radno vrijeme, slobodni dani za prekovremeni rad, neplaćeni dopust), što im je olakšalo nastavak proizvodnje kada se konjunktura oporavila. Prihvatanje tih mjera od strane *Mittelstanda* odraz je konvencije koja ignorira standardnu ekonomsku teoriju. Poslodavci i sindikati imali su zajednički cilj – opstanak poduzeća i očuvanje radnih mjesta – i svatko je bio spreman podnijeti svoju žrtvu. Stagnacija plaća vratila je Njemačku na putanju rasta, ali uz određenu cijenu. Gospodarstvo je ostalo neuravnoteženo. Izvoz je postao vrlo konkurentan. Lani je MMF procijenio da je njemački efektivni tečaj podcijenjen za 10 do 20 posto. Potrošnja stanovništva pak stagnira. Unatoč rastu zaposlenosti udio BDP koji otpada na stanovništvo pao je sa 65 posto početkom 1990-ih na ispod 60 posto, dok su korporativni profiti rasli. Ipak, štednja je ostala vrlo stabilna – 9,8 posto BDP-a, što je u skladu sa 20-ogodišnjim prosjekom. Posljedica je pad potrošnje stanovništva na 54 posto BDP-a, što je znatno manje od SAD-a i Velike Britanije. Da su radnici primali veće plaće, mogli su i više trošiti. To bi značilo niži izvoz (jer bi kompanije više prodavale na domaćem tržištu) i veći uvoz. Ali Njemačka je beznadno zatočena u poslovni model koji uvijek daje prednost izvozu. Izvozna industrija direktno ili indirektno osigurava najveći broj visokih plaća. Sklonost tehničkim znanostima pak osigurava „proizvodnju“ inženjera koji osiguravaju njemačko liderstvo u automobilskoj i kemijskoj industriji. Dualni obrazovni sustav osigurava dovoljan pritek stručnih „plavih ovratnika“.

Germanska kultura

Ipak, opći je konsenzus da je vezivno tkivo njemačkog uspjeha snažna želja za stabilnošću koja je ukorijenjena u njemačku kulturu odgovornosti, discipline i averzije prema riziku. Ljudi su spremni snažno raditi, ali zauzvrat očekuju sigurnost radnih mjesta. U tom cilju kompanije kombiniraju domaće operacije s fleksibilnijim inozemnim podružnicama, gdje u formi inozemnih izravnih ulaganja završava većina profita. Dva čimbenika primarno određuju ponašanje njemačke privrede. Prvi je da je konkurencija iz zemalja u razvoju s niskim troškovima proizvodnje otupila oštricu sindikalistima u traženju povišice. Drugi je da su njemačke kompanije sve manje sklone domaćim investicijama jer se više isplati ulagati na nova rastuća tržišta nego na stagnirajuće domaće. To drži vodu jer je analiza koju je proveo *Bundesbank* pokazala da je prosječna povrat na njemačka inozemna ulaganja u razdoblju od 2005. do 2012. iznosio 7,25 posto. Ipak, u usporedbi s drugim zemljama njemačke domaće investicije nisu tako niske kao što se često naglašava. Problem je u niskoj potrošnji stanovništva.

**Cijene nekretnina
su nakon
višegodišnjeg
pada počele rasti.**

Sindikati gube utjecaj

Rast njemačkih plaća mogao bi biti dobar iz više razloga. No, može li se očekivati? Unatoč nezaposlenosti od 4 posto, radno sposobno stanovništvo smanjuje se brže od porasta imigracije. U zadnje se vrijeme sve se češće događa da kompanijama nedostaju radnici. Cijene

nekretnina su nakon višegodišnjeg pada počele rasti. Radnici koji se nisu brinuli kada je nekretninsko tržište mirovalo počet će tražiti više plaće kako bi mogli steći krov nad glavom. Osim toga, izgledno je da će kamatne stope još neko vrijeme ostati na sadašnjim niskim razinama. Rast plaća i cijena pozdravio bi ECB jer je sadašnja inflacija ispod njegovog cilja od 2 posto. Sindikati, koji jedini mogu izvršiti pritisak na rast primanja, sve više gube utjecaj. Sindikalno članstvo smanjilo se sa 35 posto radnika 1990. na 18 posto u 2013. Stare je navike najteže mijenjati. Peter Bofinger, član Njemačkog vijeća ekonomskih eksperata, zalagao se prije nekoliko godina za brži rast njemačkih plaća umjesto kresanja plaća u zemljama južne Europe. To bi prema njemu daleko bolje uravnotežilo eurozonu. Tomu su se prvi usprotivili sindikalisti jer da bi to dovelo do gubitka radnih mjesta u Njemačkoj u korist Kine. Instinkt opreznosti duboko je usađen u njemačku psihu i institucije. Njemačka privreda sadrži više stupova: nadprosječan vanjskotrgovinski višak, mnoštvo inozemne imovine (FDI), zavidan udio u globalnoj trgovini, solidne javne financije i punu zaposlenost. Ipak, poslovni stručnjaci zabrinuti su zbog nedovoljne njemačke spremnosti za digitalnu ekonomiju, prestiž luksuznih brendova u svijetu automobila bez vozača i potencijala za višu inflaciju ako kamatne stope ostanu tako niske. Dok teorija pokazuje da je Njemačka predugo odgađala rast plaća, praksa kaže da bismo još mogli pričekati dok to ne uslijedi.

Lokalno postaje globalno

Gradovi u svijetu preuzimaju sve češće ulogu država, naročito kad vlade traljavo obavljaju funkciju koju su im povjerili birači.

Piše: Drago Kojić

Jedan od prvih „verbalnih“ bisera Donalda Trumpa još i prije nego što je ustoličen u Bijeloj kući bila je odlučna najava kako neće uvažavati Pariški sporazum o klimi. Američki gradonačelnici, guverneri i glavni direktori u gradovima diljem SAD-a reagirali su „na prvu loptu“ tvrdeći da će se – što god napravila savezna vlada – njihovi gradovi, države i kompanije ustrajno zalagati za ciljeve koje je definirao spomenuti međunarodni dokument.

Gradonačelnik Los Angelesa Eric Garcetti obećao je da će sporazum o klimi – nakon što ga odbaci Bijela kuća – prihvatiti svi u tom gradu. Dodao je: „Dok se ovdje u Washingtonu zalažu za male stvari, mi se borimo za velike.“ Njujorški gradonačelnik obećao je da će tamošnja gradska administracija „uzeti stvari u svoje ruke. Tužno je stanje stvari kada lokalci moraju raditi ono što bi morala biti dužnost federalne vlade.“

Kalifornijski guverner Jerry Brown odlučio je učvrstiti suglasnost s Pekingom o promidžbi metoda za proizvodnju čiste energije. Više od 30 gradonačelnika, tri guvernera i više od 100 poslovnih lidera pripremlilo je ugovor za UN, obvezujući se da će udovoljiti ciljevima o smanjenju ispuštanja plinova staklenika, kako to definira sporazum.

Gradonačelnici u ulozi premijera

Navedena i obilna druga retorika zabilježena je prije nego što su brojni uragani, tropske oluje i druge prirodne nepogode pogodile karipsko područje i znatan dio SAD-a. Iako su posljedice vremenskih hirovitosti dosegle nezapamćene razmjere, uz štete koje se mjere desecima, ako ne i stotinama milijardi dolara, Donald Trump i dalje pokazuje upornost u uvjerenju da čovječanstvo, ili barem SAD, ne snosi odgovornost za kataklizmu što je uvjetuju klimatske promjene. Naravno, gradske

uprave Houstona, Miamijsa i drugih gradova u Teksasu i Floridi, da ne govorimo o onima još više stradalim karipskim državama, mogu samo s prezirom komentirati stajalište američkoga predsjednika. Ali svi odreda moraju „uzimati stvari u svoje ruke“. Jer današnji gradovi opet u sve većoj mjeri preuzimaju ulogu drevnih i srednjovjekovnih gradova-država, od Babilona, Aleksandrije, Atene i Rima do Firence, Hamburga, Pariza i – i ako hoćete – Dubrovnika ili Zagreba.

U stvari, globalizacija je u protekla dva-tri desetljeća uklonila fizičke i mentalne barijere komunikacijama i suradnji, stavljajući u prvi plan ulogu gradova. Kako je nedavno u *Financial Timesu* ukazao Ivo Daalder, predsjednik Vijeća za globalne poslove Chicaga, sve je snažniji utjecaj pod-državnih lidera, naročito gradonačelnika diljem svijeta. Nastale promjene smanjuju ulogu državnih vlada, svodeći je na prekogranične aktivnosti. Ipak, kako vidimo u slučaju Donalda Trumpa, koji se miješa u sve moguće poslove, centralna vlast još uvijek je nezanemariva.

Povratak gradova država

U svakom slučaju, u širim, globalnim razmjerima, uočljiva je promjena svjetskog političkog poretka te u sve većoj mjeri vlast dijele državna i lokalne vlasti, naročito kad je u pitanju traženje rješenja za globalne izazove kao što su klimatske promjene, pandemije, nejednakost i čak terorizam. Budućnost u kojoj će opet, kao nekoć, dominirati gradovi postaje stvarnost. Više od polovice svjetskoga stanovništva živi u gradovima, a 2050. taj će se omjer povećati na dvije trećine. Danas veliki gradovi – s više od pola milijuna stanovnika – polučuju tri četvrtine svjetske ekonomske proizvodnje, a 2030. činit će četiri petine globalnoga rasta. Politički i kulturno gradovi ostaju avangarda otvorenosti i avangarda globalizacije.

Ali politička moć gradova unutar tradicionalne nacije-države nije razmjerna rastućoj ekonomskoj i kulturnoj moći, upozorava Daalder. Washington i druge prijestolnice zaostaju u pomaganju da budu uspješniji i da snažnije konkuriraju u svjetskim

razmjerima. Nekadašnji globalni predvodnici, nacionalne vlade, u očima lokalnih lidera u sve većoj mjeri postaju kočnica približavanju ostatku svijeta.

Reagirajući na takvo stanje gradonačelnici i gradski lideri razvijaju nešto što bi se moglo definirati kao svojevrsna vanjska politika. Međugradska diplomacija koja se nekad smatrala marginalnom, čak i neobičnom, sada se razmahala. Prema istraživanju što su ga proveli stručnjaci na University College u Londonu djeluje više od 200 mreža u svijetu putem kojih se ostvaruje suradnja među gradovima. Gradovi jedni od drugih traže rješenja za globalne probleme u različitim područjima, od klimatskih promjena i zdravstvenih tema i problema do nejednakosti i upravljačkih metoda.

Uostalom, kad se svedu računi, sva je politika u neku ruku lokalna. Lideri globalnih gradova najviše su zainteresirani za suradnju s onima koji su im najbližiji po veličini i problematici te po korištenju lokalnih rješenja za suočavanje s globalnim izazovima. To nije ništa novo. Ali novo je to što su gradovi koji imaju iskustva potrebna vašem gradu možda locirani na suprotnoj strani globusa. Ali i tu je dimenziju lakše prevladati uz pomoć suvremenih komunikacijskih potencijala koji su praktički neograničeni.

Neučinkovit hrvatska „originalnost“

Globalna iskustva u ovoj problematici ne mogu mnogo koristiti Hrvatskoj, koja je opterećena vlastitim glavoboljama. Trenutačno smo na vrlo bolan način i sami suočeni s posljedicama klimatskih promjena, ali i drugih ništa manje pogubnih fenomena. U razmaku od samo nekoliko dana izašli smo iz najdulje serije katastrofalnih požara i ušli u fazu kiša i poplava s uništavajućim posljedicama. U oba slučaja pokazala se tragičnost zanemarivanja urbanističkih pravila igre. Tuđim iskustvima mogli smo se koristiti prije nego što nas je snašla stihija, a kad su bujice postale gospodar malo se što moglo učiniti. Naši tzv. gradovi, uz malobrojne iznimke, ne raspolažu ni s elementarnim pretpostavkama za hvatanje u koštac s onakvim potopom kakav nas je snašao. Međusobno se možemo nadmudrivati o tomu koliko je realno da zemlja sa 4,5 milijuna stanovnika (u svijetu je na desetak gradova koji su mnogoljudniji od toga) ima 127 gradova (i 428 općina). Koji od njih mogu zaštititi stanovništvo čak i od blažih klimatskih promjena od onih kojima smo već izloženi, a pogotovo od onih koje se mogu očekivati u doglednoj budućnosti. Koliko je naših gradova koji mogu ispravljati „krive Drine“ središnje vlasti? Doduše, neki se od njih znaju uzjoguniti i provoditi lokalnu volju kada uskraćuju potencijalnim inozemnim investitorima da nam poboljšaju ukupnu ekonomsku infrastrukturu iz kojekakvih, najčešće koruptivnih motiva. Trebalo bi prikupiti mrvicu optimizma pa vjerovati da će, ako ništa drugo, nedavna pogubna iskustva biti poticaj da svoju urbanu konfiguraciju svedemo u razumnije okvire. Nužno je stvarati uvjete da se lokalna vlast – tamo gdje ima uvjete za postojanje – ponaša lokalno ali ne lokalistički. Ali ne smijemo se zavaravati očekivanjima da će naši gradovi igrati globalnu ulogu, osim donekle u kulturi i sportu.

Regulativa guši financijski sustav

Premda se posljedice financijske krize iz 2007/2008 još uvijek osjećaju, banke su naučile živjeti u novom okruženju. No, jesu li su doista sigurnije danas nego prije?

Piše: **mr.sc. Darko Horvatin**

Mjerenje prolaznog vremena hrvatskih banaka na polovici ove poslovne godine pokazalo je da ovo neće biti godina za pamćenje. Zbirno gledajući, dobit prije oporezivanje manja je za 65 posto u odnosu na isto razdoblje lani. Polugodišnja bruto dobit iznosi 1,24 mlrd kuna u odnosu na lanjskih 3,5 mlrd kuna. Takav pad u najvećoj je mjeri posljedica krize koncerna Agrokor uslijed čega su banke morale znatno povisiti rezervacije za plasmane toj grupaciji, ali i prema kompanijama koje su i same (kroz regresne mjenice) izložene posrnutom divu. Ipak, kako naglašava guverner HNB-a Boris Vujčić, sigurnost sustava nije u pitanju jer ukupna adekvatnost kapitala iznosi visokih 23 posto, što je garancija da većih potresa neće biti. Najveći polugodišnji gubitak od 188 milijuna kuna zabilježila je Splitska banka. Slijede HPB (-64,8 mil kuna) i Sberbank (-42,8 mil kuna). Od 26 banaka koliko ih posluje u Hrvatskoj 14 ih je prvo polugodište završilo s negativnim rezultatom.

Otpornost na globalne šokove

Na kraju poslovne godine dobit će se prava slika, te vidjeti hoće li biti potreba za dokapitalizacijom pojedinih banaka. HPB je već početkom srpnja obavijestio javnost o započetom procesu povećanja kapitala, što bi se trebalo dogoditi do konca ove godine. Svježi novac iskoristio bi se za daljnju ekspanziju jer je trenutna razina kapitala predstavlja ograničenje daljnjem rastu. U svakom slučaju nastupilo je „zanimljivo“ drugo polugodište za banke, koje će pokazati stvarnu krvnu sliku bankarskog sustava. Domaće banke stabilno su poslovale u proteklom desetljeću, ne osjetivši pretjerano posljedice globalne financijske krize. Jedina godina u kojoj je bankarski sustav poslovao s minusom je 2015. kada je zabilježen gubitak od 5 mlrd kuna, što je direktna posljedica troškova povezanih s konverzijom kredita s valutnom klauzulom u švicarskim francima. Već lani banke su ukupno generirale 6,2

mrdl kuna bruto dobiti. Tako ispada da banke najviše pogađaju domaći poremećaji poput „švicaraca“ ili pak krize sistemski važne kompanije. Globalni poremećaji nisu u većoj mjeri poljuljali bankarski sustav. U kakvom je stanju deset godina nakon izbijanja globalne financijske krize? Je li otporniji i sigurniji? S kakvim se problemima susreće i što možemo očekivati u narednom razdoblju? O tome je nedavno pisao tjednik *The Economist* čiji se odjeci daju u ovom tekstu. Širi osvrt o financijskim krizama kroz povijest objavljujemo kao feljton u ovom broju Perspektiva.

Trumpova obećanja potaknula burzu

Izbor Donalda Trumpa za 45 američkog predsjednika užasnio je njegov grad New York koji je većinu svojih glasova dodijelio drugom lokalnom kandidatu – Hillary Clinton. Ipak, Wall Street je slavio. Od dana izbora, 8. studenog do početka ožujaka ove godine, burzovni S&P500 koji čine bankarske dionice skočio je za čak 34 posto. Tako su financije postale najbrže rastući sektor na američkom tržištu kapitala. U vrijeme izbora samo se dionicama dviju banaka (JPMorgan Chase i Wells Fargo) trgovalo iznad njihove knjigovodstvene vrijednosti. Sada su pak samo dvije banke ostale ispod te magične linije (Bank of America i Citigroup).

Dionice banaka već su bile spremne za uzlet u najvećoj mjeri zbog očekivanja da će FED nakon dužeg razdoblja podići kamatne stope. To je nagoviješteno lani u prosincu i ožujku ove godine i omogućilo bi bankama rast kamatnih marži koje su zahvaljujući niskim kamatnim stopama vrlo male. Trump je osim toga obećanjem o pokretanju američke privrede dao dodatan poticaj tržištu kapitala. Obećao je smanjiti korporativne poreze, što bi direktno utjecalo na dobit banaka, a indirektno bi profitirale od svojih klijenata kojima bi ostalo više novca za štednju ili ulaganje. Založio se i za labaviju bankarsku regulativu koja predstavlja najveći problem sektora, te najavio reformu Dodd-Franck zakona koji je nastao nakon izbijanja financijske krize 2008. Njime se sistemski važne banke obvezuju da jednom godišnje provode stres testove, a temeljen tog zakona formirana je i agencija za zaštitu potrošača. Predmetna je regulativa u znatnoj mjeri opteretila banke, koje se sve više moraju baviti same sobom a ne svojim temeljnim poslom – financijskim posredovanjem uz stvaranje vrijednosti za svoje dioničare.

Europske banke zaostaju

Jesu li banke doista ostavila krizu iza sebe? Mnoge od njih danas su doista u daleko boljem stanju nego što su bile prije desetak godina, ali novi izazovi su pred njima. To se posebice odnosi na Europu gdje je opravak banaka i dalje izrazito nejasan. STOXX Europe 600 indeks bankarskih dionica još je uvijek za dvije trećine niži od vrhunca dosegnutog prije deset godina, dok je prosječni povrat na kapital europskih banaka tek 5,8 posto. Američke su banke očevidno snažnije od europskih, što je

posebno izraženo u investicijskom bankarstvu. Nisu više izložene kaznama koje se mjere milijardama dolara za grijeha iz prošlosti, a osim toga ostvaruju veći povrat na kapital svojih dioničara. Tako nezavisni analitičar Mike Mayo očekuje da američke banke uskoro ostvare povrat na kapital od 10 posto, što je gotovo dvostruko više od rezultata europskih banaka. Ipak, treba biti oprezan jer financijska kriza baca dugu sjenu, pa čak ni u SAD-u banke nisu u potpunosti izašle na sunce. Unatoč početnom efektu Trumpovog izbora bankovni S&P 500 indeks još je uvijek gotovo 30 posto niži od vrhunca dosegnutog u veljači 2007. Rasprave o reviziji američke postkrizne regulative tek su započele. A odgovor na najvažnije pitanje, jesu li banke i porezni obveznici sada dovoljno sigurni, još nije jasan. Mnogi Amerikanci, uključujući birače Donalda Trumpa, još su uvijek skeptični prema velikim bankama. Kriza je znatan broj Amerikanaca (premda i nekoliko bankara) očigledno osiromašila, a opasnost ponavljanja krize nije u potpunosti nestala. Lanjskog rujna je Wells Fargo, koji je kroz krizu prošao gotovo neokrznut, priznao da je tijekom zadnjih pet godina otvorio više od 20 milijuna računa za klijente koji to nisu nikad zatražili. Prihod od tih računa je zanemariv, ali zato kazna od 185 milijuna dolara nije. Zbog skandala je morao odstupiti glavni direktor John Stumpf i neki njegovi bliski suradnici, a banka nastoji raznim aktivnostima poboljšati imidž u javnosti, za sada bezuspješno.

Najbolje su australske i kanadske banke

Banke u ostalim dijelovima svijeta u znatno su boljem stanju. U Australiji i Kanadi ostvaruju dvoznamenkasti povrat na kapital. Tomu zacijelo pogoduje situacija na bankarskom tržištu tih zemalja. U Australiji posluju tek četiri velike banke, a u Kanadi pet. Zahvaljujući visokim kreditnim maržama australske su banke lani ostvarile povrat na kapital od 13,7 posto, a kanadske 14,1%. Brojke su to o kojima ostale banke mogu samo sanjati. Japanske najveće banke koje su bile bezobzirni pustolovi 80-ih i 90-ih godina prošlog stoljeća nisu prošle bez posljedica. Najviše je pretrpio Mizuho, koji je otpisao oko 700 milijardi jena (6,8 milijardi dolara). Japanci su bili prisiljeni na zapadu tražiti prilike za akvizicije kako bi kompenzirali mršave domaće prinose. Neki su pri tome bili uspješniji od drugih. Mitsubishi UFG je 2008. vrlo povoljno stekao udjel od 20 posto u Morgan Stanley banci, dok Nomurina kupnja europskog poslovanja od Lehman Brothersa nije dala očekivane rezultate. Kineske su banke u to vrijeme bile samo nijemi promatrači koncentrirani na domaće tržište.

Regulacija guši financijski sektor

Upitate li bankare što se najviše promijenilo u njihovoj industriji u proteklih desetak godina, na vrhu poduže liste stajat će prvo – regulativa. Blagi dodir zamijenjen je bliskim nadzorom, uključujući stres testove sposobnosti banaka da podnesu krizne događaje, što pojedinci smatraju najvećom promjenom na bankarskom horizont. Glavni financijski direktor jedne velike međunarodne banke kaže da je banka prije

krize provodila interne stres testove za koje je prikupljala nekoliko tisuća podataka. Kada je njihov supervizor počeo provoditi testova nakon krize broj traženih podataka mjerio se u milijunima. I još raste. Broj ljudi direktno zaposlenih na kontrolnim funkcijama u najvećoj američkoj banci JPMorgan Chase narastao je s 24 tisuće u 2011. (godinu dana nakon usvajanja Dodd-Franck zakona – najveće reforme financijske regulative od 1930-ih) na 43 tisuće u 2015. Svaki šesti zaposlenik banke radi na poslovima vezanim uz regulativu.

Drugo, promjena predstavlja daleko višu traženu adekvatnost kapitala, zajedno s novim pravilima financijske poluge i likvidnosti. Bankari i supervizori slažu se da je kriza pokazala kako su kapitalne rezerve banaka opasno tanke. Za previše njih financijska poluga (dug) bila je put za zaradu, a nakon toga dovela ih je na rub propasti. Revizija međunarodnih pravila poznatija kao Basel 3 (još uvijek u tijeku) prisiljava banke na gomilanje kapitala u bilancama bilo kroz dionice ili hibridni kapital (npr. konvertibilne obveznice). Ideja je da bi velike banke trebale biti u stanju same apsorbirati najgore scenarije bez pomoći drugih institucija jer taj oblik spašavanja na koncu uvijek završi na grbači poreznih obveznika. U razdoblju od 2011. do sredine 2016. godine 30 je banaka, koje se smatraju sistemski važnima za globalni financijski sustav, povećalo redovni dionički kapital za približno 1,3 bilijuna dolara. Većinom kroz zadržanu dobit, navodi Banka za međunarodna poravnjanja u Baselu.

Fokus na *core business*

Treće, povrat na kapital banaka niži je nego prije krize. Djelomično je to i prirodna posljedica veće kapitalne baze. Ali događaji koji su uslijedili nakon krize stajili su profitabilnost i na drugi način. Centralne banke gurnule su kamatne stope na povijesno niske razine nakon čega je uslijedila enormna kupnja državnih i korporativnih obveznica. To je djelomično trebalo pomoći bankama jer su mogle doći do jeftinijeg financiranja koje bi onda plasirale korporativnom sektoru te tako potaknule gospodarski oporavak. Ali niske kamate i prinosi na obveznice pritisnuli su kamatne marže i u konačnici profite. Bilance su prenatrpane kešom, koji se deponira u središnjim banaka uz gotovo nikakvu zaradu. Prema navodima američke konzultantske firme Olive Wyman, udio keša u bilancama američkih banaka skočio je s tri posto prije krize na 20 posto 2014. Kako se svjetsko gospodarstvo konačno počelo oporavljati nakon nekoliko neuspjelih pokušaja, zarade bi končano mogle početi rasti u Europi, kao i u SAD-u.

Četvrto, skromni prihodi u kombinaciji s izazovnim zahtjevima supervizora i dioničara prisilili su banke na kresanje troškova i na razmišljanje kako najbolje iskoristiti oskudne resurse. Jim Cowles, šef Citigroupa za Europu, Bliski istok i Afriku, kaže da, ako želiš postići dobar povrat na visoki iznos kapitala, bolje je fokusirati na ono u čemu si najbolji. Citigroup, koji je koncem 1990-ih postao pravi supermarket, prodajući sve od usluga investicijskog bankarstva do osiguranja, koncentrirao se na

poslovanje s poduzećima i investicijsko bankarstvo – posao kojim se bavio 1980-ih. Šefovi banke ističu svoju globalnu mrežu uz prisutnost u gotovo 100 zemalja što uvelike olakšava posao upravljanja likvidnošću za multinacionalne kompanije. Banka je nekoć pružala i usluge poslovanja sa stanovništvom u 50 zemalja, dok je danas ta usluga prisutna na samo 19 tržišta.

Financijska tehnologija

Povlačenje iz marginalnih poslova znači i manje radnih mjesta i niže bonuse, premda se bankarskim plaćama i dalje može zavidjeti. To je rezultiralo s **petom promjenom**. Banke su postale manje atraktivan poslodavac za visokoobrazovano stanovništvo, a najbistriji kadrovi radiju biraju *hedge* fondove ili tehnološke kompanije. A neki jednostavno ne žele „imati posla“ s financijskim sektorom, što je posljedica **šeste velike promjene**. Radi se o tome da je kriza uništila ugled financijskog sektora. Serija skandala, uključujući odobravanje hipotekarnih kredita kreditno nesposobnima, prodaju vrijednosnica izvedenih iz takvih kredita, prodaju skupih i često beskorisnih instrumenta osiguranja potraživanja, namještanje ključne kamatne stope Libor, lažiranje deviznog tržišta, da ne nabrajamo dalje.

Sedmo i zaključno. Financijska tehnologija postaje sve važnija. To može biti važnija vijest za banke nego što izgleda, unatoč problemima s pojedinim kompjutorskim sustavima. Mnoštvo financijskih start-upova pokušava se ugurati u njihov biznis, ali visoko regulirana industrija predstavlja (pre)visoku prepreku i nije ju tako lako prijeći kao kod primjerice prodaje knjiga ili taxi usluga (primjer Uber, o kojem se koda nas jako puno diskutira). Umjesto međusobne borbe, otvara se prostor za banke i tehnološke kompanije za formiranje obostrano korisnog partnerstva u cilju unapređivanja usluga za krajnje korisnike.

Banke, a i čitav financijski sektor najveći problem vide u preroguliranosti sustava, što ih prisiljava da sve više resursa alociraju na provođenje neprihodovnih kontrolnih aktivnosti (rizik, compliance, interna kontrola). Troškovi regulative rapidno rastu te će za neke manje institucije to biti faktor koji će ih otjerati s tržišta. Regulatora se morala postrožiti nakon 2008. ali bi se trebala praviti distinkcija između velikih sistemski važnih financijskih institucija i manjih igrača koji su svoj prostor pronašli u pojedinoj tržišnoj niši. Ako se to ne uzme u obzir, uskoro će na tržištu dominirati tek nekoliko sistemskih igrača, koji će u slučaju izbijanja nove krize morati ponovno biti spašavani na teret poreznih obveznika. Premda nije financijska institucija (unatoč zavidnoj kreativnosti financiranja kroz faktoring društva i regresne mjenice) Agrokor je pokazao sve opasnosti pretjerane veličine jednog poslovnog sustava. Koliko god se globalni, dakle i hrvatski, financijski sektor trenutačno čini stabilnim nitko ne može jamčiti da neki nepredviđeni događaji neće izazvati novu krizu. Krize su vjerojatno neizbježne zbog ljudske i sustavne nesavršenosti. Međutim, od presudne je važnosti, kada kriza izbije imati u pripremi djelotvornu terapiju koja će ograničiti njezine posljedice i trajanje.

Odlazak najkvalificiranijih

Jedan od „aduta“ populističkih zagovornika da UK napusti Europsku uniju bilo je zastrašivanje da će došljaci preoteti sva ne samo atraktivna radna mjesta na Otoku. Međutim, već je u punom zamahu kretanje u suprotnom smjeru: europski zaposlenici u Britaniji vraćaju se na kontinent, gdje sa stečenim iskustvom lako nalaze unosna zaposlenja.

Piše: Mario Ribar

Kada su svojedobno zagriženi populisti nastojali pridobiti što više pobornika za izlazak Ujedinjenog Kraljevstva iz Europske unije jedan od omiljenih aduta bilo im je kako će im stranci preoteti sva radna mjesta. Kao nepoželjni uljez nisu prikazivani samo izbjeglice iz „egzotičnih“ (zapravo ratnim nemirima ugroženih) zemalja nego i građani iz članica EU-a kojima je zajamčena sloboda kretanja mimo granica. Sada kada se zahuktao postupak provođenja Brexita u djelo, pokazuje se kako naivni narod lako postaje lagani plijen zadržanih pojedinaca, pri čemu je uvijek mnogo gubitnika, a vrlo malo dobitnika.

Ne samo što je presahnuo dolazak Europljana u potrazi za poslom u UK, nego i na tisuće onih koji su se na Otoku bili „udomaćili“ na raznovrsnim radnim mjestima već odlaze u europske zemlje tražeći novi posao. Ali nisu to radnici s niskom ili nikakvom kvalifikacijom nego vrsni stručnjaci. Mnogi od njih stekli su kvalifikacije baš u UK-u, a sad će ih koristiti netko drugi.

Gubitnici otočni poslodavci

Dakle, među najvećim su gubitnicima Brexita britanski poslodavci jer ostaju bez kvalificiranih zaposlenika, kako navodi britanski Ovlašteni institut za osoblje i razvitak (Chartered Institute for Personnel and Development).

Izveštaj pravničke tvrtke Baker McKenzie, objavljen ljetos, ukazuje da će više od polovice radnika s područja EU-a zaposlenih u kompanijama s burzovnog indeksa

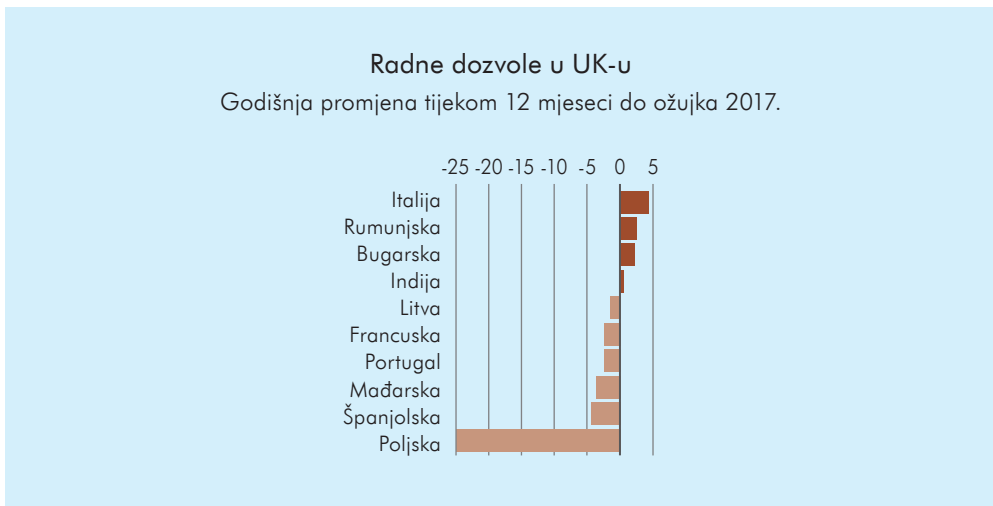
FTSE 250 vjerojatno napustiti Britaniju prije okončanja Brexita. Anketa što ju je provela savjetnička kuća Deloitte među 2.000 nebritanskih radnika, ukazuje da 47 posto visokokvalificiranih zaposlenika iz drugih europskih zemalja namjerava napustiti Otok u sljedećih pet godina.

Kako navodi Financial Times oni će slijediti primjer Poljakinje Natalije Briedis, koja je napustila radno mjesto analitičarke u uredu velike osiguravateljske tvrtke u Londonu kako bi se zaposlila u komercijali jednoga poduzeća u Pragu. Imala je tri ponude tijekom samo jednog mjeseca nakon što je odlučila otići. „Referendum o Brexitu bio je katalizator, ne samo meni, za odlazak“, kaže ona. „Međutim, postupak odlaska bio je mnogo lakši nego što sam mislila“.

Poražavajuća statistika

Utjecaj Brexita ne obuhvaća samo one koji su već (bili) zaposleni u UK-u. Broj Europljana koji traže posao u Britaniji već je lani smanjen i to je prvi takav pad nakon 2012. ukazuju podaci Državnoga statističkog ureda (Office for National Statistics – ONS). Prema ONS-u samo osam posto od oko 1,2 milijuna zaposlenika u UK-u iz zemalja srednje i istočne Europe ima najviše kvalifikacije. Međutim, taj se udio penje na gotovo 40 posto za 1,1 milijuna gastarbajtera iz 14 članica EU-a, dakle onih koji ne obuhvaćaju zemlje koje su se priključile Uniji 2004. ili kasnije.

Ne smije se zanemariti ni činjenica da britanski zaposlenici iz tih 14 članica EU-a imaju i najvišu zaradu: 13 GBP po satu, prema 12 GBP za UK zaposlenike i 8 GBP za one iz istočnoeuropskih zemalja. Mnogi od onih iz EU 14 rade u financijskom sektoru, što je treći sektor po broju zaposlenih.

Dobrodošlica u srednjoj i istočnoj Europi

Istodobno, čak 40 posto britanskih radnika iz novijih članica EU-a ima previsoku kvalifikaciju za poslove koje obavljaju. Neki od njih bit će motivirani za povratak kući s obzirom na ekonomski rast u zemljama srednje i istočne Europe, a stope nezaposlenosti u Poljskoj, Češkoj Republici i Rumunjskoj su niske, dok istodobno plaće rastu.

Mnoge europske kompanije traže kvalificirane zaposlenike putem posrednika, koji su također oživjeli djelatnost nakon Brexita. Najviše je poslodavaca zainteresirano za stručnjake tehničke struke, dok najviše tražitelja radnih mjesta u srednjoj i istočnoj Europi ima iskustva u financijskim disciplinama. Promatrači drže da će se ta neusklađenost lako prevladati uz pomoć prekvalifikacije. Osobe s najvišim kvalifikacijama koje napuštaju Britaniju s lakoćom pronalaze radna mjesta na kontinentu. Njima je Brexit zapravo dobar izazov i poticaj da se okušaju na nekim drugim područjima, gdje također nedostaje stručnjaka različitih kategorija, uključujući Njemačku, Austriju, Francusku i druge zemlje EU-a.

Mnoge europske kompanije traže kvalificirane zaposlenike putem posrednika, koji su također oživjeli djelatnost nakon Brexita.

Previsoka cijena prosječne mudrosti

Današnji poslovni svijet nemoguće je zamisliti bez savjetnika iako njihov učinak nije uvijek na razini onoga što se od njih očekuje.

Piše: Drago Kojić

U balkanskom socijalizmu bivše države – koji je postojao samo na papiru – među vodećim osobljem u poduzećima naročito je bilo osebujno (i privlačno) mjesto savjetnika. Imali su (za ondašnje prilike) bogovsku plaću, nitko ih nije pitao što rade i za što su odgovorni. Ni sami nisu znali što im je raditi, motali su se po hodnicima, ispijali kave i nastojali ne smetati ostalim samoupravljačima. To je mjesto zapravo bilo izmišljeno kao svojevrsna nagrada „zaslužnim“ pojedincima koji nisu ispunjavali uvjete za mirovinu. Najčešće nikoga nisu salijetali svojim savjetima. Cinci bi rekli da i danas u navodnom našem kapitalizmu u Hrvatskoj imamo mnogo „savjetnika“ (iako se tako ne zovu) zapravo uhljeba koji su se domogli dobro plaćenih mjesta u državnim poduzećima, agencijama, službama itd. nerijetko kao stranački poslušnici.

Iznimka ne potvrđuje pravilo

Međutim, u nekim drugim kapitalizmima, naročito u Americi, savjetnička profesija cvjeta više nego ikad. Opće je stajalište da bez njih ništa ne bi moglo funkcionirati. Uz jednu glasovitu iznimku. Berkshire Hathaway, holding što ga je ustrojio slavni Warren Buffett, nema savjetnika. U svojem zadnjem godišnjem obraćanju dioničarima obećao je: „Ako upravni odbor angažira plaćenog savjetnika nakon što mene više ne bude, vratit ću se!“ U toj šali bila je neskrivena mudrost čarobnjaka iz Omaha pa iako će se malo tko s njim suglasiti (što se tiče savjetništva) sva njegova poduzeća uspješno brode bez takve pomoći. Buffettovo mišljenje o preplaćenim menadžerima hedge fondova, koje on definira kao „plaćene na temelju nečega što u cijelosti ne može biti istina“ odavno je poznato. Svoj skepticizam proširuje i na druge posrednike – investicijske bankare, brokere i prodavače pameti svih vrsta.

Iako su Buffettove metode legendarno uspješne (uz malobrojne promašaje) svijet se ne drži njegovih – savjeta. Zapravo kroči sasvim suprotnim smjerom. Kamo god se okrenete poslovni svijet vrvi od sve više savjetnika, spremnih da vas pouče o strategiji, investiranju, nagrađivanju zaposlenika, digitalnoj transformaciji, tehnologiji, marketingu. Kako primjećuje John Gapper, komentator Financial Timesa, neke kompanije čine se kao da su ih potpuno preuzeli savjetnici.

Brojem nadmašuju i bankare!

Ono što je nekad bila niša za šačicu mudraca tvrtkama kao što su McKinsey & Co i Boston Consulting Group, pretvorilo se u razgranatu industriju koja raste brže od njezinih klijenata. Konzultanti danas obavljaju niz poslova koje su donedavno obavljale kompanije same. Lani je globalni dohodak tvrtki za savjetništvo menadžmenta, uz rast od 7 posto, dostigao 133 milijarde dolara, kako navodi istraživačka tvrtka Source Global Research. Neke od vodećih kompanija u tom sektoru bilježe dvocifreni rast. Velike računovodstvene kuće koje su početkom milenija bile napustile konzalting vraćaju se tom poslu, uz golemi rast.

Konzalting čini srž profesionalnih usluga, posebno u nekim europskim zemljama. Od 2,2 milijuna osoba koje rade u financijskim i sličnim profesionalnim uslugama u Britaniji 477.000 su savjetnici, dok je bankara 421.000 – navodi tvrtka City UK.

Na retoričko pitanje (što se događa?) moglo bi se odgovoriti da su se konzultanti nagomilali zato što su potrebni. Mnoge kompanije nakon financijske krize 2008. otpustile su većinu zaposlenika usmjeravajući aktivnost od proizvodnje na tehnologiju. Sljedeći je korak bio privlačenje savjetničkog osoblja. Tehnološke su promjene blagodat za savjetnike. Uzlet digitalne tehnologije i analiza podataka osnažuje mnoge industrije, uključujući maloprodaju i medije. Kompanije koje nastoje preoblikovati način svoga poslovanja traže pomoć konzultantskih tvrtki, naročito onih s tehničkim iskustvom.

Uzlet digitalne tehnologije i analiza podataka osnažuje mnoge industrije, uključujući maloprodaju i medije.

Vrebajuće opasnosti

To može značiti svašta, od načina na koji neka kompanija pribavlja i analizira podatke do toga kako oglašava svoje proizvode kupcima putem Facebooka ili ih isporučuje na kućne adrese. Marketinške kompanije nadmeću se s digitalnim odjelima savjetničkih kompanija.

Te promjene imaju snažan utjecaj na samu prirodu kompanija. Prije jednog naraštaja glavna konkurentska prednost američkih korporacija kao što su General Electric ili

Novi izazovi i povećani rizici

Optužba je vrlo teška: pet najvećih njemačkih proizvođača automobila navodno se pred više od 20 godina kartelski dogovorilo za određene postupke u pogledu formiranja cijena i odnosa na tržištu.

Priredio Ante Gavranović

Više od 20 godina su Audi, BMW, Daimler, Porsche i Volkswagen „suradivali“ u pojedinim pitanjima koja utječu na konkurentnost i donose određene prednosti na tržištu. Dogovarale su se tehničke pojedinosti poput veličine spremišta za gorivo i ispušne plinove, ali i izbor dobavljača pojedinih dijelova ili cijena pojedinih ugradbenih dijelova. Išlo se i dalje, pa su se zajednički utanačili sustavi regulacije kočenja, elektronički dijelovi, obrada karoserija itd.

Zapravo, sve je započelo još 2016. s dizel-skandalom, najprije u SAD-u. U početku je pogođen samo Volkswagen, a kasnije i cijela njemačka autoindustrija. Brojni dokazi pokazuju da je uspostavljen „kartel prevare i prikrivanja“ na račun dobavljača, potrošača i zaštite okoliša. Pet velikih proizvođača navodno se dogovorilo kako zaobići propise o ispušnim plinovima, time zavaralo javnost i sebi pribavilo značajna dopunska sredstva.

Ulje na vatru dolila je kancelarka Angela Merkel izjavom da bi, i zbog dizel-skandala, autoindustrija mogla izgubiti svoje vodeće mjesto u svjetskoj konkurenciji, i to zbog široke primjene pogonskih tehnologija koje nisu ekološki prihvatljive, spominjući pritom da su na velikim tržištima „već u tijeku velike rasprave o alternativnim pogonskim tehnologijama“.

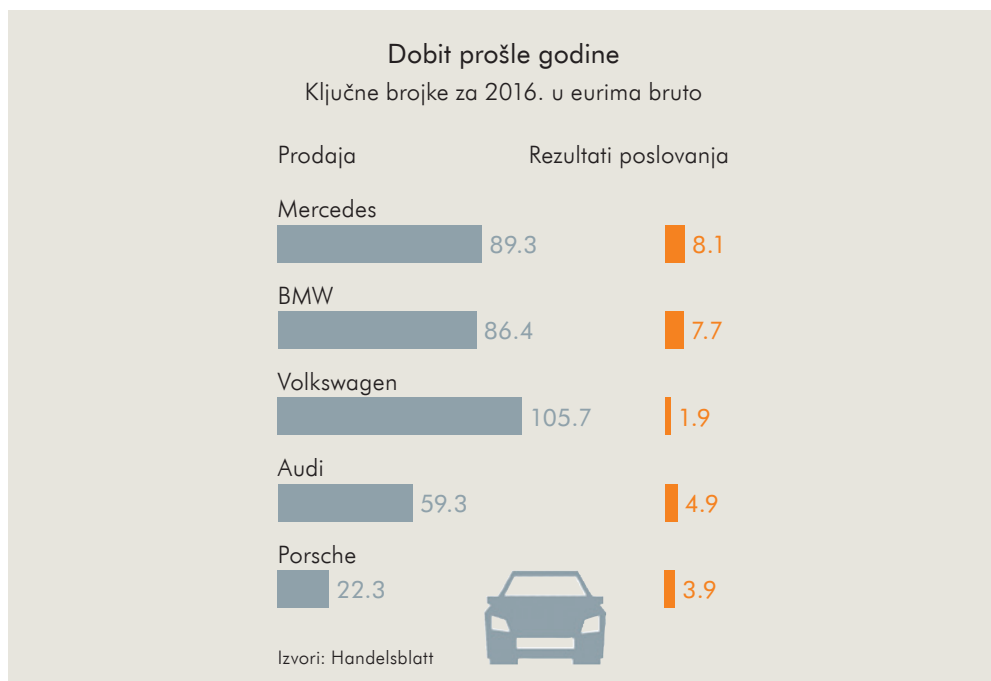
Ta izjava dobiva na težini, jer je kancelarka Merkel otvorila najveći svjetski automobilski sajam (Frankfurt) gdje je zamjetno nepovoljnu atmosferu i ukupan dojam izazvan skandalom o ispušnim plinovima i debati o zabrani vožnje dizelskih automobila na ulicama njemačkih gradova. Svoju kritiku na stanje u autoindustriji proširila je „rastegnutim uspjehom“ u proizvodnji električnih automobila. Uputila je apel industriji da pronade primjerena rješenja za sadašnju pogonsku tehnologiju na sagorijevanje koja će, po njenom mišljenju, vrijediti još desetljećima, ali mora biti

otvorena za nova rješenja i tehnologije budućnosti. U istraživanju treba „pronaći pravu mjeru i pravu sredinu kako se ne bi izgubilo na proizvodnom i razvojnom tempu, ali i zadržalo tržište“.

Unatoč kritikama pozitivna bilanca

Studija Instituta za njemačko gospodarstvo iz Koelna ublažava kritične misli, ne samo kancelarke. Naime, čak 52 posto svih prijavljenih patenata koji se odnose na električne automobile pripada njemačkim proizvođačima. Među deset najvećih vlasnika patenata šestero ih je iz Njemačke – četiri proizvođača i dva dobavljača, a da izazivači poput Tesle i Applea ne igraju u tom pogledu vidniju ulogu.

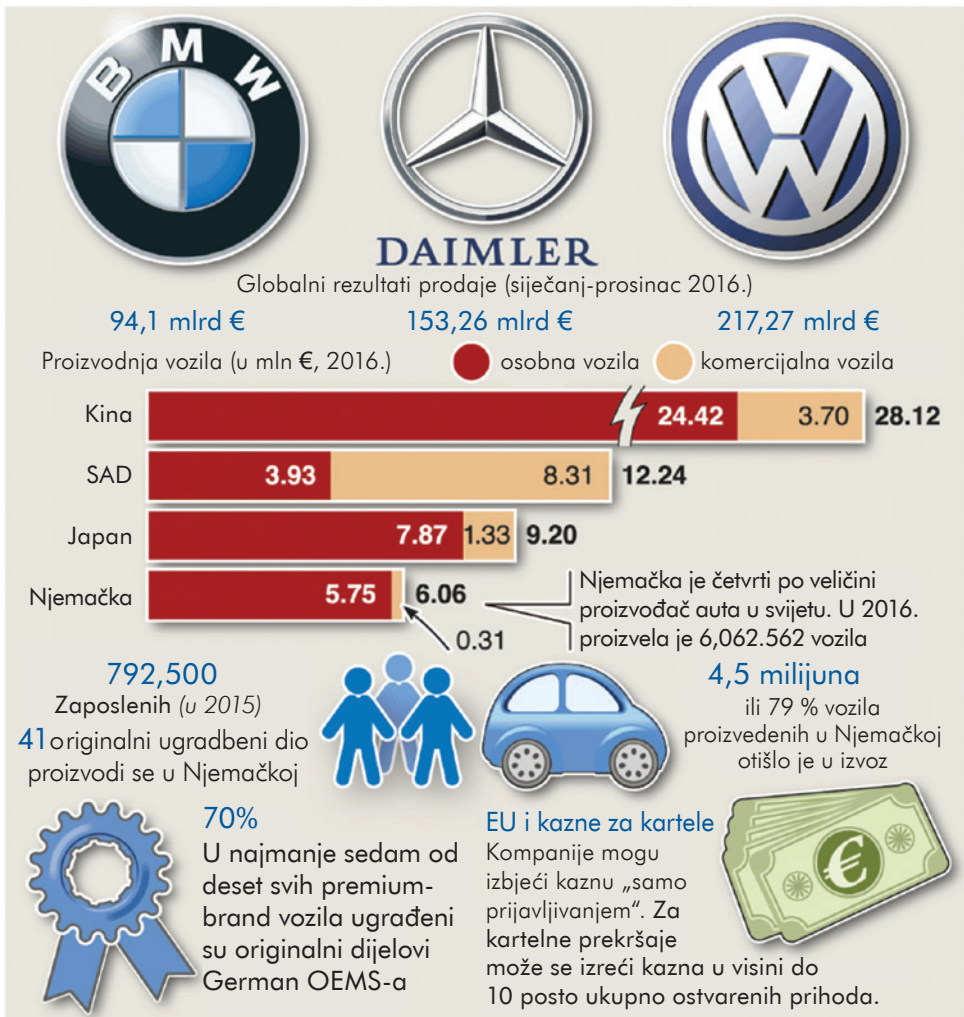
Njemačke se proizvođače počesto kritizira da su navodno prespavali nove trendove, posebno kad je riječ o alternativnim pogonima. Studija ističe da je na prvom mjestu Bosch (od 2010. prihvaćeno 958 patenata), a slijedi Audi (516) i Continental (439). BMW, Volkswagen i Daimler također pripadaju skupini TOP-10 u prijavama patenata za autonomnu vožnju. Tu skupinu čine još Ford, GM, Toyota i Google. Čak 47 posto patenata drže njemački proizvođači automobila, a kod dobavljača je taj postotak još veći, prelazi 76 posto. Ipak, opasnost prijeti: od 2015. porastao je broj patenata za 60 posto, a jedan od softver-divova stekao je gotovo nenadoknadivu prednost. Bitka za budućnost time je tek otvorena...

Unatoč žestokim kritikama, kojima je njemačka autoindustrija izložena posljednjih mjeseci, bilanca je pozitivna, kako na domaćem, tako i na stranim tržištima. Domaće tržište osobnih vozila poraslo je 3 posto na oko 1,8 milijuna prodajnih jedinica, a zaposlenost je dosegla 812.000 osoba što je najviša razina u posljednjih 26 godina. Ipak, proizvodnja i izvoz manji su prema rekordnoj 2015. a dinamika rasta, izrazito prisutna posljednjih godina, na najvećim tržištima – SAD-u, Kini i EU + EFTA – se smanjila. Ta tržišta obuhvaćaju 70 posto svjetske potrošnje osobnih vozila.

Njemačka autoindustrija u brojkama

BMW, Daimler i grupa VW optuženi su za tajni kartelski dogovor (1990.), posebno vezano za uređaje za ispuštanje štetnih plinova

Sources: Company annual reports, Germany Trade & Invest, Internationale des Constructeurs d'Automobiles, European Commission Cartel Statistics, Exane BNP Paribas

© GRAPHIC NEWS

Impresivna istraživanja

Stručnjaci upozoravaju da nema razloga pesimizmu. Njemačka autoindustrija mora u narednim godinama pojačati osposobljenost za povećanu konkurentnost. Sadašnja, još uvijek povoljna pozicija, nije bogom dana i valja je očuvati. Naime, njemačka autoindustrija proizvela je u 2016. godini 15,8 milijuna osobnih vozila u ukupno 22 odredišta širom svijeta, a u samoj Njemačkoj 10,1 milijun. Izvozna kvota prelazi 77 posto. Novi izazovi i rizici nalaze se u promjeni trgovinske politike SAD, zatim Brexitu, kao i mnogobrojnim političkim nestabilnostima u raznim dijelovima svijeta.

Svjesna svoje ipak uzdrmane pozicije, njemačka autoindustrija ulaže ogromna sredstva u istraživanje i razvoj, u čemu ima i veliku podršku glavnih dobavljača. Prognoze su da će do 2020. uložiti približno 40 milijardi eura, što bi trebalo osnažiti ovu industriju u borbi s konkurencijom koja je samo čekala na ozbiljniji promašaje.

Autoindustrija najsnažnije je zastupljena kad je riječ o ulaganjima u istraživanje i razvoj. Ona su najviše usmjerena na rast učinkovitosti klasičnih motora na sagorijevanje, reduciranje CO₂, optimiranje proizvodnih procesa, zatim alternativnih pogona, e-mobilnost, povećanu sigurnost u vožnji kao i automatizaciju same vožnje. Snagu I/R u autoindustriji potvrđuje brojka od 93.000 zaposlenika koji se bave inovacijama u automobilima, osobnim i komercijalnim. Za usporedbu, to je četvrtina svih zaposlenih u području istraživanja i razvoja u Njemačkoj i dokaz u kojoj se mjeri ova industrija trudi da zadrži vodeće mjesto u svjetskim okvirima.

Sada se očekuju daljnji postupci državnih organa u samoj Njemačkoj, a najveća opasnost prijeti od mogućih kazni Komisije EU. Računa se da bi ta kazna mogla iznositi i više od 50 milijardi eura, što bi ozbiljno ugrozilo vodeću poziciju prvog svjetskog izvoznika automobila. Trenutak je odluke: proizvođači automobila moraju pokazati snagu i mudrost te istinsku volju za promjenama. Preporuka je da svi oni koji su umiješani u kartelske mučke moraju otići, a mora se promijeniti i stav prema električnim vozilima koje se ne bi smjelo tretirati kao sporedne niše.

Važna je tu i uloga političkih aktera. Godinama su, pokazuju istrage, skrivali pogled od očiglednih propusta s prevelikom blagonaklonošću prema ovoj industriji, što bi im se dugoročno moglo obiti o glavu. Razumna rasprava o budućnosti ili histerija u napadima? Uputno je zadržati hladne glave i učiniti sve da autoindustrija zadrži svoju poziciju, jer je to gotovo još jedina industrijska grana koja globalno ima vodeću ulogu.

Trendovi

PRANJE NOVCA

Najprofitabilnija svjetska industrija

Financijske vlasti uspijevaju zahvatiti tek mrvicu (0,2 posto) od jednog trilijuna dolara koji prolaze „neokrznuto“ kroz financijske sustave.

U pranju novca kriminalci su uvjerljivi pobjednici. Više od jednog trilijuna USD nezakonitog financiranja svake godine prolazi kroz financijski sustav. Vlasti uspijevaju dohvatiti tek 0,2 posto i prema toj statistici financijski je kriminal najveća i najprofitabilnija industrija u svijetu.

Budući da pranje novca omogućuje pogubne oblike kriminala kao što su podmićivanje, korupcija, trgovinu ljudima i financiranje terorizma, od presudne je važnosti da banke usavrše metode otkrivanja i prijavljivanja sumnjive aktivnosti čuvarima zakona. One to i čine, ali nužna je široka javna i privatna podrška kako bi se financijski sustav pretvorio u neprijateljski okoliš za kriminalce i teroriste.

U središtu su problema (i rješenja) „izvještaji o sumnjivoj aktivnosti“ (ISO) koji se dostavljaju vladi kada banka dođe u sumnju da je neki novac rezultat kriminalnih postupaka. Različiti su činitelji rezultirali posljedicom da banke više truda ulažu u količinu nego u kvalitetu ISO-a.

Obilje administracije – minimum efekata

Neke su zemlje, među kojima SAD i UK, u proteklih desetak godina stekle iskustvo gomilajući izvješća, što je možda zaštitilo bankare od regulatornih sankcija, tj. od globa i skupih troškova usklađivanja postupaka s regulativom.

Ali golema digitalna papirologija nije mnogo pomogla borbi protiv financijskoga kriminala jer je čuvarima reda i zakona teško razdvojiti signal od buke, odnosno pronaći iglu u stogu sijena.

Defenzivni pristup uvjetovao je da su mnoge banke prekinule poslovne veze s golemim skupinama klijenata koji su (kao grupe ali ne kao pojedinci) mogli biti smatrani rizičnijim, npr. i zbog svoje lokacije.

Posljedice najviše osjećaju oni koji su najmanje pripravnici nositi se s djelovanjem takve prakse. To su nevini građani u dijelovima svijeta s niskim ili nestabilnim dohotkom kojima budućnost ovisi o dostupnosti ključnih financijskih usluga. Da bi mjere protiv financijskoga kriminala bile djelotvornije (naročito protiv najsumnjivijih aktivnosti) okvir ISO-a mora biti tehnološki utemeljen, troškovno djelotvoran model za 21. stoljeće. Glavni poticaj promjenama moralo bi biti zajedničko djelovanje, banaka, regulatora, provoditelja zakona i javnosti.

Djelotvornija identifikacija

Nekoliko globalnih banaka surađuje s vlastima u razvijanju metoda za otkrivanje i sprečavanje financijskog kriminala, s osloncem na tri ključna načela. Prvo, banke će biti djelotvornije u identificiranju i prijavljivanju sumnjivoga financijskog kriminala ako budu dijelile informacije umjesto da djeluju solistički kao što sada čine. Perači novca koriste postojeće stanje koristeći različite banke za različite dijelove svojih planova.

Surađujući s tehnološkim kompanijama banke mogu djelotvornije identificirati sumnjivo ponašanje. Usto, financijsko-obavještajni podaci najdjelotvorniji su kad cirkuliraju između javnoga i privatnoga sektora. Primjerice, kad se radi o trgovini ljudima, upute vodećih nevladinih organizacija i vladinih agencija za provođenje zakona znatno su poboljšale sposobnost banaka u otkrivanju financijskih transakcija potencijalno povezanih s kriminalom. Za uzvrat, banke pomažu čuvarima zakona u razbijanju krijumčarskih mreža. (MA)

Politika fleksibilnijeg odmaranja

Europske kompanije kadrovski su puste tijekom srpnja i kolovoza što ne oduševljava partnere s drugih kontinenata koji poslu daju prednost pred sunčanjem.

„Pa zar ne znate da je ljeto?“ odgovara na telefonski poziv glasnogovornik švedske multinacionalne kompanije. I sam je negdje na plaži jer se u pozadini čuje veseli žamor djece. Gotovo svi su odsutni do rujna, priopćuje on potencijalnom poslovnom klijentu. U njemačkoj multinacionalnoj tvrtki „cijeli je upravni odbor u kolovozu na odmoru“, priopćuje tamošnji glasnogovornik. Tako je bilo diljem Europe tijekom dva udarna ljetna mjeseca. Uostalom, drugačije ne može ni biti imamo li na umu gužvu u svim sredozemnim zemljama, uključujući Hrvatsku, kamo su se sjatili trudbenici i menadžeri svih kategorija, koji odsjedaju u manje ili više raskošnim hotelima, plove na sve većim ili manjim jedrilicama i drugim plovilima.

Opustjele metropole

Praksa kolektivnog odlaska na odmor u srpnju i kolovozu datira još iz doba industrijske revolucije, kada je imalo smisla istodobno poslati na odmor sve radnike s pokretne trake. Nekoć su gotovo svi zaposlenici tvornica odlazili u ista, zajednička odmarališta.

Do 2015. Francuska je imala uredbu po kojoj su neke pekare poslovale i u kolovozu, kako bi Parižani – ili bole rečeno turisti jer ni jedan otmjeni stanovnik velegrada na Seni ne želi biti viđen u gradu tijekom ljeta – ne bi bili lišeni svojih bageta. Grad je toliko pust u tom mjesecu da prosječna brzina automobila u strogom središtu dostiže 52km/h, prema uobičajenih 38km/h.

I Milano uvelike opusti, a u poznatom kvartu Brera čak i čuvena slastičarna koja prodaje osvježavajući sladoled uzima dvotjedni predah. Zašto se ne bi moglo nekoga unajmiti kao zamjenu, kako se ne bi prekidao poslovni ritam, turisti bili podmireni? Talijanski propisi imaju stroge regule za radnje sa zaposlenicima izvan obiteljskoga kruga. Tako bi se moralo premjestiti zahod iz suterena.

Kolektivno odmaranje jednako je prihvaćeno na jugu i sjeveru. Proizvodni radnici u njemačkome Porcheu imaju obvezatan trotjedni odmor. U Norveškoj fellesferie se odnosi na razdoblje kolektivnog razlaza u srpnju, kada mnoge tvrtke obustavljaju pružanje usluga, a bankarske poslovnice rade po skraćenoj, ljetnoj satnici (uostalom kao

i u Zagrebu). U Nizozemskoj bouwvack još uvijek znači da građevinski radnici moraju uzeti tri tjedna odmora u srpnju ili kolovozu. Takav tajming u najmanju je ruku zagonetan s obzirom na to da je ljeti najprikladnije graditi u zemlji s dosta vlage. Čak su i neke policijske postaje zatvorene u kolovozu. Valjda i kriminalci uzimaju predah.

Zahtjev za fleksibilnijim plandovanjem

Iako bi se europski apetit prema ljetnom odmoru moglo ismijavati, od 10 najproduktivnijih zemalja u svijetu (mjerenom učinkom po satu) samo jedna – Amerika na petom mjestu – nije u Europi. Ipak, u nekoliko zemalja, uključujući Njemačku i Nizozemsku, radnici

i sindikati počeli su se zalagati za politiku fleksibilnijeg odmaranja. Ne žele svi odlaziti na praznike u određeno vrijeme kada su cijene najviše.

Tvrtke koje posluju globalno morale su se prilagoditi zahtjevima onih iz drugih dijelova svijeta – naročito u Aziji – koje ne usporavaju proizvodni ritam ljeti i koje očekuju da će im netko u Europi odgovoriti na telefonski poziv. Iako bi se europsko ljeto moglo malo više protegnuti tijekom godine, malo je znakova koji bi ukazivali da će se Europljani odreći odmora na plažama ili u planinama (i ljeti i zimi). Naposljetku, kako protumačiti činjenicu da usred turističke sezone na Cipru (jednoj od turističkih meka) zatvaraju vrata vrhunskih restorana kako bi vlasnici i zaposlenici uživali u dokolici?! (HL)

INVESTICIJE

Kineske milijarde diljem planeta

U 12 mjeseci do lipnja ugovoreni projekti s devet luka koje su razmještene na važnim prometnim rutama.

U bezbroj navrata hrvatski su mediji javnost izvješćivali o poslovima koji su bili iznimno izazovni, ne samo ekonomski, što ih kineski poduzetnici nude ovdašnjim državnim ili županijskim vlastima prvenstveno primorskim. Znalo je pri tom biti informacija u stilu „samo

što nije zaključen ugovor“. Koliko je poznato svi su se dosadašnji pokušaji nasukali u različitim uvalama i zaljevima naše poslovične nedjelotvornosti. Moglo bi se pomisliti da su potomci izumitelja baruta i koječega drugog postavili neprihvatljive uvjete ovdašnjim nesu-

đenim poduzetnicima, čuvarima prirodnog i drugog nacionalnog bogatstva. Ili da je Kinezima ponestalo novca za prekomorske investicije. Teško je vjerovati u jedno i drugo, prije će uzrok biti poslovična nestručnost naših pregovarača s investitorima iz bijelog svijeta.

Udvostručena ulaganja

U prilog takvom zaključku govori statistika jer Kina ne posustaje i ne odustaje od šopinga lučkih nekretnina na svim meridijanima, nastojeći učvrstiti svoju ulogu globalne pomorske velesile. U 12 mjeseci od lanjskog do ovogodišnjeg lipnja Kinezi su u preuzimanja i gradnju lučke infrastrukture uložili 20 milijardi dolara (što predstavlja udvostručenje u odnosu na prethodno odgovarajuće razdoblje). To uključuje planove otvaranja brodskih linija kroz arktički krug.

Lokacije luka u koje Kina ulaže smjestile su se diljem tri pomorske rute koje su u Pekingu označili kao ključne za uspjeh velikoga plana nazvanog „Jedan pojas, tri puta“ kojim žele pridobiti diplomatske saveznike i otvoriti tržišta u više od 60 zemalja između Azije i Europe.

Pomorska ruta iz Kine u Europu kroz Arktički ocean, koja bi putovanje skratila za nekoliko dana, dobiva sve više pobornika, jedan od planiranih projekata obuhvaća jednu luku na Bijelom moru u Rusiji i željezničku prugu duboko u Sibiru.

Brža plovidba prema Europi

Klaipeda, luka u Litvi i središte za prihvaćanje prometa na arktičkoj ruti, dobila je od lučkog operatora China Merchants ponudu za investiranje u više projekata. Vode se i pregovori o ulaganju kineskog novca u norvešku luku Kirkenes na Barentsovu moru te u dvije luke na Islandu.

Prema priopćenju londonske investicijske banke Grisons Peak kineske su kompanije najavile planove o ulaganju ili kupnji u devet inozemnih luka u što će se utrošiti spomenutih 20 milijardi USD.

„Ne iznenađuje takav porast razine investicija u luke i brodarstvo“, drži Henry Tillman, glavni izvršni direktor Grisons Peaka, ukazujući da su sve investicije na ekonomski važnim prolazima koje je Kina označila kao tri najvažnije globalne rute.

Važnost one koja polazi iz Kine i nastavlja se kroz Indijski ocean prema Sredozemlju, jasno je uočljiva u izboru najavljenih investicija.

Čini se da Kina ipak nije posve ekonomski izgubljena za Hrvatsku (niti Hrvatska za Kinu) jer neke medijske informacije sugeriraju kako kineski investitor Jiangxiong Hu namjerava dodatno uložiti kapital u Luku Zadar u kojoj već ima 24 posto. (HL)

TOPLE ZIME

Proizvodnja snijega vrijedna milijarde eura

Prebrzo topljenje snijega u Alpama i drugim turističkim planinama prilika je za proizvođače snježnih topova i sličnih strojeva, uz narastanje nove industrije.

Hrvatski turistički operativci, uz ogromnu potporu medija, ne prestaju se hvaliti kako nam je proteklo ljeto bilo ne samo rekordno uspješno nego nam je i sve dulja predsezona i posezona. Još samo malo pa ćemo valjda imati cjelogodišnji turizam. Na žalost zimskog turizma u pravom smislu nema, a ono malo što smo imali uspjeli smo uništiti, npr. Bjelolasicu. Ali zato imamo popriličan broj ljubitelja skijanja koji zimske radosti traže u inozemnim skijalištima.

Skraćena skijaška sezona

Međutim, klimatske promjene počinju skraćivati sezonu pa više čak i u prosincu nije zajamčen snijeg čak ni u planinama koje su znale ostati bijele znatan dio godine. Da ne spominjemo zagrebačko Sljeme koje svoju Snježnu kraljicu može organizirati samo uz stvaranje ne baš jeftinog umjetnog snijega.

Snijega je sve manje i u Alpama, kasnije dolazi, ranije se rastopi, a naročito

su pogođena zimovališta na nižim nadmorskim visinama. Od 1970-ih trajanje snježne sezone smanjuje se pet dana svakih deset godina, kako priopćuje Europska agencija za okoliš. Međutim, uočljive su znatne regionalne razlike u Europi i na drugim kontinentima. Priroda se kadšto na grub način zna našaliti na račun homo sapiensa koji je nemilosrdno zlouporabljuje. Tako se, npr. zimovališta na kalifornijskim obroncima proteklih nekoliko godina nisu mogla otvarati jer snijega nije bilo, da bi se početkom 2017. morala zatvarati zato što ga je bilo previše!

Italija najbrže reagirala na promjene

Zimovalištima koja strahuju od vremenskih hirovitosti mnoge tvrtke nude pomoć, tj. umjetni snijeg koji će prekriti piste/staze za spust. Snježni topovi i druge naprave koriste vodu i komprimirani zrak koji omogućuje stvaranje sićušnih snježnih kristala ako je dovoljno hladno. Međunarodnim tržištem vrijednim 275 milijuna eura dominira

nekoliko europskih kompanija koje izrađuju takve naprave. To su TechnoAlpin, Demaclenko i SUFAG. TechnoAlpin prodaje i održava sustave za proizvodnju snijega, ostali su u sustavu velikih skupina koje proizvode i ski-lift-ove. TechnoAlpin drži više od polovice globalnoga tržišta u proizvodnji umjetnoga snijega i prodaje godišnje 4.500 strojeva.

Trošak pokrivanja skijališta umjetnim snijegom ovisi o više činitelja, uključujući tip terena (kamenita podloga otežava posao). Ali cijene se kreću

oko milijun eura po četvornom kilometru snijega. Čelnici u Sjevernoj Italiji već su mnogo uložili, a neki resorti kao npr. Val Gardena snježnim topovima pokrivaju čitav teren. Ni Austrijanci ne žele biti druga liga te su u proteklih deset godina uložili oko milijardu eura u proizvodnju snijega.

Ali proizvođači snijega ne mogu mirno spavati u okolnostima globalnih temperaturnih hirovitosti. Zato investitori ulažu oko pet posto prihoda nastojeći proizvesti snijeg i pri temperaturi od 0 Celzija. (FR)

LJUDI I ROBOTI

Suradnici, a ne protivnici

Sve je više primjera kada automatizirani strojevi oduzimaju radna mjesta radnicima od krvi i mesa, ali još uvijek i u najrazvijenijim zemljama nedostaje manje ili više kvalificirane radne snage.

Austrijsko selo Donawitz ima talionicu željeza, još iz vremena prije nego što je Kolumbo „otkrio“ Ameriku. Tijekom stoljeća razvilo se u glavno središte za proizvodnju čelika u habsburškoj monarhiji, a početkom dvadesetog stoljeća bilo je najveća europska čeličana. Nakon što je tvrtka Voestalpine AG ove godine otvorila novu valjaonicu, industrijska budućnost čini se zajamčenom. Vjerojatno i jest, ali ...

Ne može se tvrditi da je zajamčeno i otvaranje novih radnih mjesta. Za proizvodnju pola milijuna tona čelika na godinu bit će dovoljno 14 radnika dok je u tvornicama sličnog kapaciteta prije 50 godina trebalo 1.000 zaposlenika. Dakle, vlasnici i investitori mogu trljati ruke od zadovoljstva koje im je priskrbila potpuna automatizacija proizvodnje u kojoj će i na malo preostalih radnih mjesta raditi roboti, a ne ljudi.

Strah i otpor

Robotizacija je već postala globalna pojava, izazivajući strah i otpor naročito među nedovoljno kvalificiranim tražiteljima posla ne samo u razvijenoj Austriji ili Americi, već diljem svijeta, u siromašnim krajevima Azije i Afrike. Nedavno istraživanje pokazalo je da jedan robot nadomješta šest radnika, a robotizacija se širi na sve strane, oduzimajući ljudima od krvi i mesa čak i poslove radiologa ili trenera odbojke. Naročito su ugroženi zaposlenici u siromašnim zemljama s podosta prerađivačke industrije.

Yuval Noah Harari, autor knjige *Čovjek Bog* (Homo Deus) nedavno je u tjedniku Bloomberg Businessweek upozorio na nastanak goleme, ogorčene „beskorisne klase“ koja živi od potpora za nezaposlene ili od milodara. Ali ako je rad automatiziran do takvih razmjera, kako ćete objasniti 2,8 posto nezaposlenih u Japanu, jednoj od najrobotiziranijih zemalja u svijetu? Zašto su krajem travnja ove godine poslodavci u SAD-u imali šest milijuna nepopunjenih radnih mjesta, što je rekordan broj unatrag desetljeća i pol? Kvalificiranih radnika nedostaje i u manje razvijenim zemljama, uključujući Brazil, Indiju, Meksiko, Tursku i još neke. Uostalom, ne moramo tražiti daleko: Hrvatska doduše još uvijek ima zabrinjavajuće visoku stopu nezaposlenosti (iznad 10 posto) ali poslodavcima nedostaje radnika različitih kvalifikacija, od građevinara, brodograditelja do liječnika. Cinici bi mogli kazati da je oseka u Hrvatskoj posljedica ne najezde robota nego odlaska stručnjaka u svijet, gdje su bolje tretirani i plaćeni nego u domovini. Naposljetku ni izbjeglice i prog-

nanici ne žele ostati u Hrvatskoj, već se nastoje domoći zemalja u kojima roboti još nisu zauzeli sva radna mjesta.

Dakle, bez obzira na robotizaciju, ključni industrijski problem nije (barem zasad) najezda robota nego manjak, a ne višak kvalificiranih zaposlenika.

Neutemeljeni pesimizam

Treba li se čuditi što je guverner američke savezne države Maine, nastojeći pomoći poslodavcima, u svibnju ublažio kazne 17 zatvorenika, dijelom i zato da bi mogli preuzeti neka radna mjesta. Nepovoljno je što se oni koji ne mogu naći zaposlenje prepuštaju pesimizmu i depresiji jer misle (ili im to drugi kažu) da je za takvo stanje njihova krivnja, iako ne mora biti. Donekle je povoljna okolnost što su niske stope nezaposlenosti i pritisak na vlade (i kompanije) da pomažu ljudima pripremati se za poslove budućnosti.

Krajem lipnja navršilo se pola stoljeća od uvođenja bankomata i moglo bi se reći da je to bilo dječje doba robota. Ali pedeset godina kasnije taj automat nije istisnuo bankovne blagajnike od krvi i mesa. Pesimisti će reći kako bankomat nije ništa u usporedbi s novim robotima koji zamjenjuju vozače u kamionima, autobusima i taksijima, izvode operacijske zahvate, prevode (doduše još uvijek ne baš sjajno) tekstove, čak pišu i priče, o prozaičnim poslovima da ne govorimo. U cjelini gledajući, strojevi oduvijek pospješuju ljudsku produktivnost pa to čine i roboti. Automatiziraju rutinske poslove, što pospješuje proizvodnju ali i potiče potražnju ljudi koji će obavljati dodatne, zahtjevnije zadatke. To rezultira boljim plaćama, zanimljivijim rad-

nim postupcima, ne smanjujući uvijek broj radnih mjesta.

Zaćuđujući pad učinkovitosti

Zapravo, tako bi trebalo biti, ali nije. Nije najveći ekonomski problem u tom što roboti oduzimaju ljudima radna mjesta nego u tomu što još uvijek nemaju učinak kakav se od njih očekivao. Uostalom, industrija u najnaprednijim zemljama već desetljećima ima najmoderniju i najučinkovitiju mehanizaciju, ali rast produktivnosti je još uvijek skroman. U razvijenim privredama ukupan faktor rasta produktivnosti – mjera djelotvornosti radnika i kapitala u proizvodnji robe i usluga – iznosio je 2 posto 1960-ih kada je uveden bankomat. Od tada ta je stopa osjetno splasnula i približila se jednom postotku na godinu, a nakon izbijanja financijske krize 2007/8. pala je go-

tovo na ničticu. Neizvjesno je koliko će tu prazninu popuniti usavršeni roboti i razvitak umjetne inteligencije. Neizvjesno je također koliki će biti gubitak radnih mjesta zbog uvođenja robota. Neka zanimanja nestaju sama od sebe ne zbog uvođenja robota. Primjerice, upravljači liftovima.

U svakom slučaju, bez obzira na razvitak automatizacije za ljude će biti posla. Čak neće uvijek trebati iznimna kvalifikacijska razina. Oko 2030. u svijetu će postojati 34 „superostarjele“ zemlje, u kojima će svaka peta osoba biti u dobi iznad 65 godina. Roboti će moći pomoći ljudima, brinuti se o nemoćnim osobama, ali neće ih moći zamijeniti. Robot ne zna svezati vezice na cipelama, a kamoli pomoći nemoćnoj osobi da se tušira. Barem zasad nemaju ni sposobnost da ljude učine vještijim u vođenju skrbi jednih prema drugima, tj. suosjećanju, strpljivosti, smislu za humor i prilagodljivosti. (DK)

DIGITALNO OGLAŠAVANJE

Blagostanje praćeno depresijom

Jesu li trgovci sustavima visoke tehnologije potakli epidemiju psihićkih tegoba.

S obzirom na postojan ekonomski napredak ćovječanstva i nezapamćen razvitak tehnologije logićno bi bilo pretpostaviti da je homo sapiens sretan i

zadovoljan kao nikad dosad. Međutim, ćini se da ljudi diljem planeta (uz neke iznimke) nikad nisu bili u većoj depresiji nego danas.

Primjerice, državna zdravstvena služba UK-a priopćila je nedavno kako je lani u Engleskoj prodana enormna količina lijekova za suzbijanje depresije ili njezinih posljedica. Cinici bi mogli kazati da Englezi nisu bolje ni zaslužili s obzirom na ponižavajući autogol s Brexitom. Ali šalu na stranu, globalizacija je u malo čemu tako sveobuhvatna kao u toj nevolji. Statistika Svjetske zdravstvene organizacije pokazuje da je 2015. od depresije patilo 322 milijuna ljudi, tj. oko 4,4 posto svjetskog stanovništva. Posebno zabrinjava podatak da broj onih koji pate od te bolesti raste: u proteklih deset godina povećan je 18,4 posto.

Suprotno očekivanjima

Dakle, stanje globalne psihološke nestabilnosti kreće se suprotno očekivanjima i predviđanjima da će bolja digitalna povezanost, brži i lakši pristup materijalnim i duhovnim potrebama, tj. robi i uslugama, prokčiti puteve do sreće i zadovoljstva.

Skeptici se pitaju nisu li trgovci sustavima visoke tehnologije, opsjednuti porivom da utaže naše kratkoročne želje (koje zapravo oni potiču i raspiruju) a sebi ostvare profit, postali dio problema umjesto da budu rješenje. U novoj knjizi *Hakiranje američkoga uma* (Hacking of the American Mind) Robert Lustig, pedijatrijski endokrinolog i dobar poznavatelj neuroznanosti, iznosi argument da bi moglo biti upravo tako.

Dio je problema, drži dr. Lustig, u tomu što smo u najnovije vrijeme počeli brkati pojmove užitka i sreće. Zadovoljstvo ili užitak, prema njegovim riječima, tiču

se udovoljavanja i nagrade. To se može polučiti na različite načine od impulzivnog šopinga do nekog drugog neu-mjerenog ponašanja. Sreća je, s druge strane, stanje općeg zadovoljstva što iziskuje i barem malo truda.

Razlika je važna zato što kronično prekomjerno udovoljavanje na koncu do vodi do ovisnosti i depresije, što je upravo suprotno sreći. Osim toga, često nastaje i začarani krug u kojemu se žrtva pokušava osloboditi depresije, prepuštajući se u sve većoj mjeri aktivnosti koja je dovela do takvog stanja. Zapaženi rad dra Lustiga na tu temu usredotočen je na ulogu ovisnosti o šećeru u epidemiji pretilosti.

Iskorištavanje ovisnosti o užicima

Međutim, marketinška strategija velikih kompanija koje su usavršile umijeće iskorištavanja naše sklonosti užitku u svrhu ovisnosti o njihovim proizvodima – često putem digitalnoga oglašavanja – jedva da uzima u obzir takve depresivne posljedice. Mnogi od nas postali su ovisnici o mudro sročnim kratkoročnim nagradnim užicima što nam ih daruju korporacije. Razmislite samo o kompulzivnom provjeravanju propuštenih telefonskih poziva, e-poruka i drugih sadržaja na društvenim mrežama, da ne govorimo o igricama itd.

Možda nismo uočili što se događa zato što ta kompulzivna ponašanja imaju malo veze s tradicionalnim opipljivim užicima iako mogu na koncu dovesti do jednakih posljedica. Tijekom vremena naš mozak postaje ovisan o očekivanju

da svaki klik dovodi do većeg i boljeg zgoditka. Ili, da će sljedeći odgovor na društvenoj mreži biti laskaviji za naš ego nego prethodni.

Ipak, popratni osjećaj rijetko dovodi do sreće ili ispunjenja. Suprotno tomu, stalno odobravanje ili očekivanje pozornosti na društvenim medijima može nas učiniti manje ranjivijima kad odgovori nisu onakvi kakve priželjkujemo. Tre-

ba li, dakle, biti iznenađujuće da veća povezanost, više društvenih medija i sve više trenutačnoga pristupa užitku vodi do rasprostranjene depresije? Ako niste uvjereni, upitajte se kako ste se osjećali kad ste zadnji put ostali bez mobitela. Ako ste bili tjeskobni, zabrinuti ili rastreseni, možda ste ovisniji nego što mislite. (HL)

GENETIKA

Zašto nismo pametni

Istaknuti psiholog smatra pogrešnim smatrati da djeca u jednakoj mjeri nasljeđuju svojstva istih roditelja.

Genetika je danas kraljica medicine i već je uputila ozbiljan izazov čak i najagresivnijim oblicima karcinoma. Ne mali broj znanstvenika drži da geni uvjetuju i čovjekova intelektualna dostignuća, tj. određuju tko će biti više ili manje pametan. U tu kategoriju ne možemo ubrojiti Olivera Jamesa, istaknutog britanskog psihologa i psihoterapeuta, autora knjige Bogatstvo: Kako biti uspješan i ostati razborit (Affluenza: How to be Successful and Stay Sane).

Nedavno je ovaj psiholog objavio članak u periodičkom izdanju Financial Timesa o bogatstvu, iznoseći svoje stajalište o razlozima koji nas čine pametnima. Uspješni bračni parovi često su zbunjeni

kad im je jedno dijete bistro a druga baš i nisu. Duboko su zaokupljeni tom zagonetkom, smatrajući kako sva njihova djeca imaju njihove (superiorne) gene, sami su ih odgojili na isti način. Kako su onda Samantha i Boris toliko manje inteligentni od Julije? Takvo rezoniranje sadrži dvije pogreške, drži Oliver James.

Nejednolika količina ljubavi

Prva je u tomu što se pokazalo da geni igraju malu ulogu u sposobnosti i nadarenosti. „Činjenica je, a ne moje mišljenje, da Projekt ljudskog gena ne us-

pijeva naći ni jedan DNK slijed u inteligentnih ljudi koji objašnjava znatniji dio razlike od onih manje sposobnih. Zaista, nikakvi geni za bilo koje značajke, uključujući mentalna oboljenja ili ličnost, nisu pronađeni. Niti je vjerojatno da će se značajke pronaći – jer su pretražena sva mjesta gdje bi mogle biti.

Druga je pogreška zamisao da su djeca imala „iste roditelje“. Djeca u istoj obitelji tretiraju se toliko različito da se čini gotovo kako bi mogla potjecati od različitih roditelja. Dok obiteljska kultura čini neke sličnosti, psihologija pojedinca uvelike se razlikuje.

Majke i očevi ne daju jednaku količinu ljubavi u početnim godinama. Znatno utjecaj ima i to kako se roditelji odnose prema redosljedu rađanja djece kao i njihovu spolu. Svako dijete živi u mikro-okolišu s vrlo različitim uvjetima. U težnji za roditeljskom pozornošću trude se biti različita tako da budu pametna, dražesna ili čak glupa.“

Autor svoja razmišljanja iskazuje na vlastitu primjeru. „Sa četvero djece mlađe od pet godina, od kojih sam ja bio treće po redu, moja je majka znala biti prilično razdražljiva. Ali, što je najvažnije ja sam bio jedini dječak. Samo zato što sam bio muško, moj se otac odnosio prema meni posve drukčije nego prema mojim sestrama te je imao znatno više akademske aspiracije za mene“.

Psiholog James ne želi kazati kako biologija ne igra nikakvu ulogu u pojedinačnim razlikama. Važno može biti i ono što se događa u vrijeme trudnoće. Prijevremeni porod, premala težina novorođenčeta i komplikacije pri rađanju također mogu povećati opasnost od nastanka problema u djetinjstvu.

Što nas sve formira?

Prazne riječi političara u ranoj dobi također nas na određen način formiraju. Glavne stranke izriču plitke fraze o potrebi za hitnim intervencijama, ali kad se domognu vlasti ulažu u projekte taštine umjesto u inicijative da se izmijeni kvaliteta za skrb prema djeci i obiteljskom životu.

Osnovni je problem da, kada zagrebetе ispod površine kod većine pripadnika vladajuće elite, otkrit ćete greben genetičnosti. U prosjeku posve je izvjesno da će oni vjerovati kako su njihova ostvarenja rezultat njihova genetički naslijeđenog superiornoga mozga (a ne privilegiranog porijekla).

Oni vjeruju u retoriku „sebičnoga gena“, tj. da oni s najboljim genima plutaju prema površini ribnjaka, a oni s najlošijim tonu na dno. Kakvu bi svrhu imala pravodobna intervencija ako su geni bogate učinili bogatim, a siromašne siromašnim? retorički pita autor James.

On upozorava da je Herbert Spencer, a ne Darwin, skovao frazu o „opstanku najsposobnijih“. Spencerov društveni darvinizam obnovljen u opsežnoj knjizi Richarda Dawkinsa, pribavio je opravdanje za tačerizam slobodnoga tržišta. Objavljena 1976. knjiga Sebični gen nije bila bestseller do 1980-ih. Kasnije je postala intelektualno opravdanje za sažimanje države, prepuštajući obiteljima s niskim dohotkom da se probijaju same za sebe.

Kako pokazuje Skandinavija moguće je imati uspješne redistributivne privrede koje obrazuju i hrane obitelji. Da je barem UK gledalo prema sjeveroistoku uspostavljajući socijalni model 1979. umjesto na zapad prema Chicagu i ekonomistima kao što je bio Milton Friedman, zaključuje autor. *Hrvoje Lovrec*

Tema broja: **Gradovi i regionalni razvoj**

INDEKS USPJEŠNOSTI

Zašto su neki gradovi uspješniji od drugih?

Gradovi u Hrvatskoj uglavnom se razvijaju pod utjecajem različitih povijesnih, lokacijskih, prirodnih i drugih okolnosti, no uglavnom nedovoljno dugoročno promišljeno, a više stihijski. Neki umiru, neki životare, neki se nedovoljno planski ekstenzivno šire.

Piše: prof.dr. Mato Crkvenac¹

Hrvatska praktički nema regionalne politike. Gradovi i gradski tehnološki, gospodarski, znanstveni i sveukupni potencijali ključ su za razvojna rješenja i širih regija.

¹ Autor je redovni profesor na Ekonomskom fakultetu Zagreb, ministar financija u vladi Ivice Račana, osnivač je i aktualni direktor Razvojnog foruma Zagreb, centra za ekonomska istraživanja te suosnivač HR foruma.

Nepostojanje dugoročne regionalne politike, uz ostale sustavne i druge razloge, nosi katastrofalnu razvojnu ispraznost velikih, potpuno zapuštenih područja od Slavonije preko Moslavine, Korduna, Like i duž Dalmatinske zagore.

Naš sadašnji regionalni ustroj nije rezultat samo povijesnih, demografskih, ekonomskih ili geografskih čimbenika, već i političkih interesa, odnosno interesa pojedinih političkih i gospodarskih struktura. Lokalnu samoupravu čine 21 županija uključujući grad Zagreb sa statusom županije, 127 gradova i 428 općina. Čak 61 grad ima manje od 10 000 stanovnika. Fiskalni kapacitet znatnog broja općina nije dostatan za njihovu održivost. To ne znači da određene lokalne jedinice nisu potrebne i tamo gdje su sada fiskalno neodržive, no sve skupa mora biti drugačije ustrojeno i financirano.

Nekada je regionalni razvoj bio isključivo centralizirano upravljano. Osobito su poznati francuski i talijanski regionalni planovi. Danas se regionalnom razvoju više pristupa u povezanosti regionalnog i lokalnog uz uređeni sustav financiranja. U SAD-u je naglašeniji pojam lokalnog razvoja za razliku od Europe.

U svakom slučaju planski se mora koordinirati cjelina razvoja i povećati razvojni kapacitet lokalnih zajednica uključujući i gradove. U nas je ustroj lokalnih jedinica više rezultat očuvanja lokalnih monopola i favoriziranja određenih lokalnih i drugih političkih i ekonomskih lobija. Tako se neprekidno reproduciraju neefikasne i nekonkurentne lokalne političke i gospodarske strukture. Promjena čitavog tog sustava uvjet je povećanja lokalne efikasnosti, ali i rasta nacionalne gospodarske konkurentnosti, te ravnomjernijeg prostornog razvoja. Pri tome je važno regionalni ustroj bolje prilagoditi kriterijima NUTS regija EU.

Ako gradovi nemaju ulogu polova rasta i ne postoji promišljena planska politika razvoja u prostoru, dakle regionalna politika, javlja se treći teški problem - demografski. U takvim uvjetima vrlo je teško zaustavljati smanjenje broja stanovnika i mijenjati strukturne demografske značajke.

U 21. stoljeću prvi put u povijesti većina stanovništva živi u urbanim sredinama, no to ne znači da je smanjeno značenje kvalitete razvoja života u ruralnim prostorima.

Vrijeme je povećane važnosti gradova, županija i regija u razvoju svake države, a u sadašnjim uvjetima Hrvatske osobito.

U gradovima je smješten najveći dio gospodarske snage svake države, u Hrvatskoj čak 92-98%, ovisno o pokazatelju. To povećava značenje regionalne politike i uloge gradova u razvoju širih regija. U EU-a uz agrarnu politiku regionalna je jedna od najvažnijih.

U Hrvatskoj to još nije dovoljno shvaćeno, niti se EU dovoljno koristi u cilju vlastitog skladnijeg regionalnog razvoja.

Nedovoljna prostorna razvijenost

U globalnom svijetu konkuriraju i države i regije, a ne samo poduzeća. Prema nekim istraživanjima i analizama konkurentnosti država i javni sektor neefikasniji su i skuplji u Hrvatskoj 5-6% BDP-a i u toj mjeri smanjuju konkurentnost hrvatskog gospodarstva.

Za razvoj, zapošljavanje, konkurentnost, kvalitetu života i održivost svega toga potrebna je organizirana država i sustav u okviru kojeg su i gradovima potrebni koncepcija razvoja, sustav, organizacija i planovi.

Razvoj mogu nositi znanost i sposobni ljudi, poduzetništvo i vlast, središnja i lokalna uprava i to umreženjem svih čimbenika koji od gradova čine snažne polove rasta.

Prije su potrebne šire planske osnove za vođenje politike i gospodarstva, uključujući gradove, županije i regije. Društva i države u kojima se gradovi odgovarajuće ne razvijaju nemaju dovoljno unutarnje snage za znatniji gospodarski rast i blagostanje, te usklađeniji regionalni razvoj.

U Hrvatskoj je gotovo 70% prostora slabo razvijeno i neuređeno, a znatan dio i razvojno prazan. To znači da su čitave regije razvojno nesposobne bez šireg sustava i mehanizama aktiviranja njihovih potencijala. Na tim područjima ključnu ulogu mogu učiniti gradovi iz šireg okruženja.

Razvoj gradova znatno ovisi o okruženju u smislu nacionalne ekonomske i razvojne politike.

U Hrvatskoj u tom pogledu stanje nije dobro. Naravno ostvarena su postignuća poslije 1990. od oslobađanja okupiranih teritorija do uspostave demokracije, višestranačkog parlamentarnog sustava, članstva u EU-a i NATO-u. No, za gospodarski pa i ukupni razvoj ne može se utvrditi da je bio uspješan.

U Hrvatskoj je gotovo 70% prostora slabo razvijeno i neuređeno, a znatan dio i razvojno prazan.

Privatizacijski danak

Od 1993. državna se ekonomska politika oslonila na što više djelovanja tržišta. No tržište i njegove institucije nije bilo razvijeno, a sadržavalo je i sve vrlo dobro poznate nesavršenosti razvijenih tržišta. U to se idealno uklopila ekonomski i razvojno pa i socijalno vrlo problematična privatizacija. Odvijala se u sprezi politike i interesnih skupina na višim i nižim razinama. Te skupine nisu niti znale niti imale namjeru uložiti napore u razvoj privatiziranih tvrtki, već su zatvarana radna mjesta. Istodobno stvoreni su uvozni lobiji što je sve činilo ubitačnu atmosferu kojom je u kratkom roku uništen znatan dio domaće proizvodnje, pa i izvoza, uz brzi rast uvoza. Politička moć, privatni interesi u javnom prostoru, neznanje i populizam poražavajući su koktel koji je doveo do niskog gospodarskog rasta, uz nesposobnost svladavanja cikličkih poremećaja, velike unutarnje i vanjske neravnoteže i golemi dug.

U 2015. dug opće države prema sređenim podacima iznosi 86,3 BDP-a. Bez proizvodnje i izvoza rastao je uvoz i potrošnja na dug.

Kolika je to opasnost za aktualni i dugoročni razvoj izgleda da se još ni u 2017. dovoljno ne shvaća. S postojećim stanjem i značajkama gospodarstva država je u vrlo kritičkoj zoni i nedovoljno sposobna da neutralizira poremećaje, osobito financijske. Naime, i za 2018. predviđa se ponašanje koje je Hrvatsku dovelo u prezaduženost. Čim se pojavi mala pukotina da se potrošnja može povećati, i to neproizvodna, to se i čini.

Izostaje cjelovit dugoročni plan nacionalnih interesa i njegova srednjoročna razrada, koja se ne bi izvodila samo zato što to zahtjeva EU. A takvim planom morali bi se utvrditi nacionalni interesi i prioritete i njihovo ostvarenje. To bi onda značilo financirati i ostvariti sustavne, strukturne i sektorske reforme. Dakle, potrebna je dobro organizirana država, uspješno funkcioniranje sustava i institucija te razvojna i ekonomska politika koje se ne bi sve svelo na grčevitu borbu oko proračuna i paliativne zahvate, pa onda i potrošnju i populizam sa svakim novim izborima i novim garniturama.

Možemo samo vjerovati da će doći do promjena i da će to onda stvoriti osnovu uspješnijeg razvoja i na nižim razinama uključujući gradove kao polove rasta bitne za skladniji regionalni razvoj.

Indeks uspješnosti

Zašto su neki gradovi uspješniji od drugih? Mogu li se uspješni primjeri preslikati s grada na grad? Određuju li uspješnost grada posebnosti poput položaja, veličine i političke opredijeljenosti ili je ona posljedica ekonomske efikasnosti?

Postavljajući ova pitanja skupina istraživača (koju su vodili Ivan Turčić i Mato Crkvenac) nastojala je oblikovati metodologiju kako bi dobila egzaktnije pokazatelje ekonomske efikasnosti gospodarstava svih hrvatskih gradova.

Analiza je mukotrпно napravljena uz velik entuzijazam šire grupe suradnika za razdoblje od 2004. do 2007. Učinjeno je to razvojem CITIES INDEXA u namjeri da se kvantificira uspješnost pojedinih hrvatskih gradova. Dio metodologije najbolje je vidjeti u: Ivan Turčić „Pristup planiranju dugoročnog privrednog razvoja regije“, Ekonomski institut Zagreb, 1980. str. 199-248. Također od istog autora vidjeti: „An Analysis of Industrial Efficiency in Five Major Yugoslav Cities“ u knjizi: „Urban and Social Economies in Market and Planned Economies“, Volume I, Alan A. Brown, Joseph A. Licari, Egon Neuberger (redaktori), Praeger Publishers, New York 1974. str. 398-428. Bila je to konferencija kojom se željelo unaprijediti mogućnosti koje za različite vrste analiza pruža System of National Accounts. Iako su Amerikanci pokazali velik interes za inovacije i prijedloge iz Hrvatske razočarali su se. Nisu ih mogli primijeniti jer nisu imali institucije poput nekadašnjeg SDK ili današnje

FINE. U međuvremenu je ta metodologija usavršena i prilagođena međunarodnim institucijama.

Cjelina korištene metodologije oslanja se na bogata iskustva i praksu istraživanja lokalnog razvitka i regionalne politike u Hrvatskoj: Sveučilište u Zagrebu s Ekonomskim fakultetom (gdje je 30-ih godina prošlog stoljeća već bilo istraživanja, rasprava i udžbenika na tu temu), Ekonomski institut Zagreb, Ekonomski fakultet u Splitu sa zapaženim radovima krajem prošlog stoljeća, Ekonomski fakultet u Osijeku, Institut za javne financije Zagreb i drugi.

Pokazatelji učinkovitosti

Primjenjujući ta iskustva i metodologiju za kvantitativnu analizu za svaki grad izračunali smo 5 indikatora uspješnosti poslovanja:

1. usporediva efikasnost poslovnih sredstava
2. izvozna usmjerenost
3. profitabilnost
4. proizvodnost rada
5. investicije u dugotrajnu imovinu.

Indikatori su izračunati na taj način da je omogućena usporedivost rezultata gradova različitih veličina i značajki.

Obratimo pozornost na mikro i makro aspekte analize i zaključivanja. Samo profitabilnost je indikator koji pokazuje ekonomsku efikasnost poduzeća, a ostala 4 znatno ukazuju i na širu društvenu efikasnost. Na primjer, u izvozu se često ostvaruje niža dobit, moguće i utjecajem nerealnog tečaja, što je bitno na razini poduzeća, ali devizni priljev je izuzetno važan na nacionalnoj razini osobito u uvjetima znatne inozemne zaduženosti itd.

Usporediva efikasnost poslovnih sredstava uvažava sektorsku (gransku) strukturu i opskrbljenost poslovnim sredstvima. Samo razvijena kao usporediva ta efikasnost je relevantan indikator.

Metodološki smo to riješili tako da se efikasnost uvijek svede na usporedivu osnovu (određenu gransku ili ukupnu efikasnost).

Ekonomska efikasnost u ekonometrijskim modelima i proizvodnim funkcijama (npr. proizvodnost rada, efikasnost kapitala, marginalni kapitalni koeficijent, odnosno efikasnost investicija, tehnički progres) mjere se korištenjem geometrijskog i/ili aritmetičkog agregiranja. Aritmetičko je agregiranje u slučaju analize indeksima i mi smo ga koristili u analizi.

Samo profitabilnost je indikator koji pokazuje ekonomsku efikasnost poduzeća, a ostala 4 znatno ukazuju i na širu društvenu efikasnost.

Nema apsolutne mjere

Vodili smo računa o činjenici da jedan, dva pa i tri indikatora u nekom razdoblju mogu biti pod utjecajen različitih pritisaka. Pritisaci mogu dolaziti iz šire uvjetovanog oscilatornog tijeka određenih varijabli (npr. svjetsko tržište) ili od autonomnog naglog iskakanja odnosno pada čimbenika koji bitno utječu na neki indikator (pojava gubitaka zbog rasta troškova na koje se nije moglo utjecati). Uzroci su u pravilu vrlo realni događaji koji mogu voditi znatnom odstupanju od standardiziranih vrijednosti u određenom razdoblju. Dakle, jedan indikator može toliko povećati vrijednost u kraćem razdoblju da pri tom ne odražava realnu tendenciju. No on može poništiti, neutralizirati ili deformirati ostale inače uredne indikatore i time ukupan rezultat učiniti beznačajnim. Rezanjem vrhova gore i dolje pridonosimo stanovitoj standardizaciji i vjerodostojnosti iskaza. Rezultate zbijamo u užu koridor, umjesto da budu šire raspršeni, s time da u interpretaciji rezultata važniji postaju odnosi i poredak nego apsolutne veličine. Dakle, indeksi i indikatori nisu apsolutna mjera razlika u ekonomskoj efikasnosti gradova, već relativna, između ostalog i zbog odsijecanja vrhova, odnosno ublažavanja oscilacija. Povrh toga u malim sredinama rang može biti specifično uvjetovan, odnosno višu važnost imaju usporedbe i zaključci za gradove u istoj grupi (grupe su oblikovane ovisno o broju stanovnika).

Indikatore o uspješnosti poslovanja poduzetnika u svakom gradu stavljali smo u odnos s republičkim prosjekom (koji označavamo sa 100). Na taj način vidljivo je odstupanje pojedinog indikatora od prosjeka republike za svaki grad. Ako je neki indikator za pojedini grad viši ili niži za 50% od republičkog prosjeka za izračunavanje indikatora odstupanja gradova uzimamo do 50%, jer smatramo da je dovoljno sagledati odnos među gradovima u rasponu od 50-150, tj. odnos 1:3.

Na razini agregiranih veličina odnos 1:3 dovoljno je širok da izrazi uspješnost u odnosu na neuspjeh i loš rezultat. Naravno da odnosi na mikro razini mogu biti znatno veći kao rezultat uspjeha nove tehnologije isl. No na razini gradova odnos uspješnosti 1:3 nije mali, jer su već zbrojene i uprosječene pojedinačne vrijednosti. Ako ne bi bilo odsijecanja vrhova i suženja u nekom odnosu s previše pondera izražavali bismo kratkoročne ili ekstremne vrijednosti, s realnom opasnosti da se iskrive stvarni odnosi, pa i zaključci.

Odnos 1:3 je mjera koja je šire relevantna pa i u regionalnoj politici. Kod indeksa razvijenosti, koji je također kompozitni indeks, upravo se u tim okvirima u najviše slučajeva postavljaju granice razvijenosti.

Nadprosječni gradovi

Za pojedinu godinu za svaki grad iz odabranih i za usporedbu prilagođenih agregata izveli smo pet navedenih indikatora, indekse efikasnosti i rangove.

Navedene podatke i indekse ekonomske efikasnosti izveli smo po pet osnova:

- a) za gradove prema veličini grada po broju stanovnika u četiri skupine (A,B,C,D),
- b) za gradove u Republici Hrvatskoj kao cjelini, bez obzira na veličinu grada,
- c) za gradove po regijama,
- d) za skupine gradova prema veličini grada i
- e) za gradove u pojedinim regijama, bez obzira na veličinu grada.

U skupini D, 12 najvećih gradova (većih od 45 000 stanovnika) tri najuspješnija po godinama su bili:

2004. Karlovac (D3) 112,2
Zagreb (D3) 112,1
Pula (D4) 108,1

2005. Zadar (D5) 116,9
Zagreb (D3) 105,9
Rijeka (D4) 102,1

2006. Zadar (D5) 113,9
Rijeka (D4) 110,7
Pula (D4) 106,8

2007. Zadar (D5) 119,0
Rijeka (D4) 116,3
Karlovac (D3) 110,7

U te četiri godine među tri grada s najvišim indeksima ekonomske efikasnosti tri puta su Zadar i Rijeka. Zadar je u zadnje tri godine prvi s najvišim indeksom od svih tih gradova u svim godinama - 119 u 2007. godini. U 2004. i 2005. godini i Grad Zagreb je među najuspješnijima. Za pozicije svih gradova moguća su pojašnjenja.

Prosječne vrijednosti indikatora ekonomske efikasnosti i rangove za četiri godine (2004. – 2007.) po skupinama gradova:

Prvih šest po rangui i prosječni indeks 2004. – 2007.

Skupina A	1. Novigrad (127,4)
(gradovi do 8.000 stanovnika)	2. Vodnjan (116,5)
Klanjec (114,9)	
Prelog (114,3)	
Bakar (112,8)	

Skupina B (8.001-15.000)	1. Rovinj (128,5)
Benkovac (115,5)	
Umag (111,9)	
Labin (110,5)	
Mali Lošinj (109,1)	
Novska (106,9)	
Skupina C (15.001-45.000)	1. Dubrovnik (115,3)
Poreč (114,1)	
Sveta Nedjelja (112,5)	
Našice (107,3)	
Zaprešić (100,7)	
Koprivnica (100,1)	
Skupina D (više od 45.001)	1. Zadar (109,4)
Zagreb (106,3)	
Karlovac (105,2)	
Rijeka (102,3)	
Varaždin (101,8)	
Pula (99,3)	

Izvozna usmjerenost potiče ekonomsku efikasnost

Iz tablica se lako identificira da je npr. za uspjeh Novigrada bitna bila izvozna usmjerenost, zatim profitabilnost kapitala i efikasnost poslovnih sredstava. Proizvodnost i investiranje u tim godinama manje su bili važni za ekonomsku efikasnost Novigrada. Kod Koprivnice ključan je izvoz i efikasnost poslovnih sredstava. To je važno i u Istri gdje su gradovi zastupljeni u sve 4 skupine.

Jedan od niza zaključaka koji, iako logičan, nije bio sasvim očekivan imajući na umu tečaj kune je da u ekonomskoj efikasnosti u pravilu prednjače gradovi kod kojih je iznadprosječna izvozna usmjerenost njihovih gospodarstava. Jaka veza efikasnosti, koja je u temelju konkurentnosti također potvrđuje važnost analize.

Naravno da su ovo samo neki od rezultata opsežnih istraživanja, i to nedovoljno ažurni. Međutim i oni ilustriraju svrhu indeksa za gradove, i to:

- konkretno pridonijeti objektivnom mjerenju efikasnosti gospodarstva svakog grada
- omogućiti usporedbu pojedinih gradova i analizu svakog od njih iz godine u godinu

- c) pružiti egzaktno pokazatelje, a ne percepciju i površne ankete; bogatim paketom mjera i rješenja pružiti čvršću osnovu za vođenje politike u tvrtkama i županijama, gradovima i regijama
- d) pozicionirati gradove kao centre izvrsnosti i konkurentnosti na temelju njihovih prednosti i uspješnog razvoja
- e) poticati konkretnu analizu za pojedine sredine i rješenja za njihov napredak s više, upravljačkih sposobnosti u provedbi tih rješenja
- f) odgovorom na pitanje koliko je koji grad ekonomski uspješan odgovaramo i na pitanje koliko se uspješno njime upravlja i koja su sociološka, tradicijska i druga obilježja toga grada i kraja.

Rezultate tih istraživanja prezentirali smo u Puli za sve istarske gradove i u Šibeniku na konferenciji Lidera: „48 sati“ 2010. godine, za gradonačelnike i gospodarstvenike Hrvatske koji su se odazvali.

Za nastavak tog istraživanja nismo imali podršku, između ostalog i zato što su čelnici niza gradova smatrali da su uspješniji nego što su to pokazivali naši proračuni.

Tijekom tih istraživanja i rasprava nepobitno je uočeno nedovoljno znanja i sposobnosti za planiranje i upravljanje razvojem i projektima gradova. No, nalazimo da je to problem i svih drugih razina, pa i znatnog broja tvrtki.

Naglasimo još i ovo: U ukupnoj hrvatskoj privredi od 1990. do 2007. smanjio se udio primarnih djelatnosti s 13% na 6%, a sekundarnih sa 42% na 28%.

Hrvatski je paradoks i činjenica da su najveći gubitnici lokalne jedinice s jačom industrijskom i poljoprivrednom bazom, a rješavanje današnjih problema ovisi prvenstveno o snazi i konkurentnosti realnog sektora.

Posrednička uloga „Perspektiva“

Planovi gradova. S hrvatskim gradovima koji imaju interes za utvrđivanje ekonomske efikasnosti svoga gospodarstva i druge spoznaje metodom CITY INDEXA u mogućnosti smo surađivati i savjetovati se posredstvom časopisa „Perspektive“ (javiti se glavnom uredniku).

Spoznaje na temelju više kvantitativnih analiza prijeko su potreban dio osnova za planove i vođenje daljnje politike razvoja svakog grada. Na temelju dugoročnog i srednjoročnog plana treba izvesti konkretne projekte. Oni lakše dobivaju podršku fondova EU i drugih izvora kada imaju osnovu u konzistentnim planskim dokumentima. To jednako tako može biti važno i u slučaju NATO fondova, kao i drugih financijskih konstrukcija. Usput to se veoma oskudno koristi u Hrvatskoj. Na taj bi način dugoročni i srednjoročni plan grada bio preduvjet za oblikovanje, ali i uspješno ostvarenje gospodarskog i socijalnog razvoja grada.

Gradovi i regije. Gradovi imaju nezamjenjivu ulogu, no otvoreno je pitanje njihova angažmana i gospodarskih sadržaja i politike u odnosu na njihovo šire okruženje. U tom smislu postoje velike razlike između gradova. U sličnim uvjetima neki su gradovi u tom području znatno uspješniji od drugih, dakle i u svom razvoju i u utjecaju na širi kraj. Prije su potrebne promjene tako da se planovi gradova povezuju s planovima i politikom šireg prostora i regionalnog razvoja. No tu je već vrlo važna pretpostavka odgovarajuća politika sa centralne razine uključujući i stanovitu financijsku decentralizaciju.

Demografski aspekt. Dugoročni planski pristup bitan je za demografski razvoj. Samo država s razrađenom konzistentnom politikom razvoja, uključujući i skladan razvoj na širem prostoru, uz kvalitetni ruralni razvoj može koristiti sve svoje potencijale. Tada može znatno brže nego inače unapređivati konkurentnost i zapošljavanje i na trajnim osnovama imati pretpostavke za rast stanovništva. To naravno ide sve do vrlo konkretnih mjera koje se onda ostvaruju u tekućoj ekonomskoj i sveukupnoj politici. Razvoj gradova i aktivna regionalna politika dio su uspješne cjelovite demografske politike.

Inicijativa prema EU-u. Hrvatska je mala, otvorena i nedovoljno razvijena država s nizom izazova i problema. Trebala je ući u EU, jer i nije imala ozbiljnu alternativu. Da nije bilo stanovite političke izolacije i drugih okolnosti trebalo je to učiniti i ranije. Međutim EU je specifična tvorevina s velikim razlikama. Velike su npr. razlike u konkurentnosti između pojedinih zemalja unutar EU-a, kao i ukupno u razini razvijenosti. Razlike se i povećavaju, osobito od krize 2008. godine. I razlike u razvijenosti unutar Hrvatske sve su veće (vidi podatke DZS i Eurostat). Istočna Europa specifično je područje civilizacijski i strateški neusporedivo s bilo kojim drugim područjem. Smatramo da to zahtjeva drugačiji, aktivniji i specifičan pristup EU i NATO sustava tom području, osobito Hrvatskoj koja je članica jedne i druge zajednice. Na temelju navedenih dugoročnih i srednjoročnih planova ima razloga da Hrvatska inicira prijedlog da njezin regionalni razvoj i punjenje praznih prostora stanovništvom i gospodarskim sadržajima bude strateški interes i EU i NATO-a. To bi bila osnova da se skladniji regionalni razvoj dijelom financira iz 2% BDP (NATO obveza za izdvajanje za obranu u državnom proračunu). EU bi mogla, zajedno s hrvatskim poticajima, podupirati svoje kompanije za zajedničke projekte i razvoj povezan s hrvatskim tvrtkama u tim praznim i siromašnim prostorima. Širi je aspekt zaustaviti iseljavanje radne snage, pružiti veću podršku razvoju obrazovanja, znanosti i njihova povezivanja s gospodarstvom.

U tom slučaju regionalni razvoj u RH mogao bi biti aktivniji zahvaćajući brži razvoj Slavonije, Moslavine, Banije, Korduna i Like. To bi otvaralo i novi prostor i jaču ulogu gradova kao polova rasta. Da bi to uspjelo ključno je dokazati vjerodostojnost Hrvatske kao partnera.

Uostalom ta vjerodostojnost i sposobnost upravljanja, počevši od središnjih do nižih političkih struktura (bez populizma i ideologiziranja) jedno je od ključnih pitanja za hrvatsku budućnost uopće.

Gradovi – motori razvoja

Promjena administrativno-političkog ustroja (smanjenje broja županija, gradova i općina) trebala bi povećati razvojne kapacitete novih entiteta i dokinuti brojne koruptivne lance i lokalne monopole. Nosioци i motori razvoja hrvatskih regija moraju postati gradovi a ne županije.

Piše: prof.dr. Vladimir Čavrak¹

Omjer između najmanje i najviše razvijene županije u Hrvatskoj 2000. je iznosio 1:2,8 posto, a 15 godina kasnije dosegao je 3,2 posto. To je uzrok i posljedica zastrašujućega egzodusa stanovništva iz nekih područja, posebice Slavonije.

Postojanje regionalnih razlika, brži ili sporiji gospodarski rast i društveni razvoj pojedinih regija, bitno je obilježje ukupnog povijesnog razvoja svijeta. Te su razlike u početku značajnije bile određene razlikama u prirodnim, klimatskim i drugim svojstvima prirodnog okruženja pa su ljudi emigrirali iz jedne prirodne i klimatske zone u druge koje su pružale bolje životne prilike. U usponu industrijske civilizacije uloga prirodnih čimbenika se smanjuje a povećava se uloga znanja i sposobnosti ljudi da sami, često i protiv prirode (ponekad i protiv drugih ljudi), stvore za sebe povoljnije uvjete za proizvodnju života. Očito je da i u takvim uvjetima postoje regionalne razlike. Povijesni podaci ukazuju da su neke regije u razdoblju duljem od stoljeća i više uspijevale sustići naprednije regije, dok su neke druge uporno zaostajale. Moderna civilizacija, napose procesi globalizacije sve ove procese znatno dinamiziraju. U naše doba smanjen je jaz znanja, ubrzana je svjetska razmjena informacija i znanja i umnogostručen opseg trgovanja robama i uslugama. Svijet je

¹ Autor je redovni profesor u trajnom zvanju na Ekonomskom fakultetu Zagreb.

napredovao ne samo u gospodarskom pogledu nego i u svim aspektima društvenog razvoja pa i ljudskih prava. Jedno od temeljnih ljudskih prava je pravo na kvalitetu života i pravo na jednake životne prilike. Upravo na tim zasadama od sredine prošlog stoljeća sve e više razmatraju uzroci i posljedice regionalnih razlika i traže teorijska i praktična rješenja za smanjivanje jaza. Javlja se i nova ekonomska disciplina, regionalna ekonomika koja je doživjela snažan razvoj. U zadnja tri desetljeća tim se problemima bavi najnovija disciplina – lokalni ekonomski razvoj.

U Hrvatskoj također opstoje povijesne razlike u razini razvijenosti što ima za posljedicu stalnu migraciju između pojedinih područja i emigraciju u druge zemlje koje su dostigle višu razinu razvijenosti. Aktualni emigracijski val iz Hrvatske u zemlje Europske unije i druge zemlje svijeta korespondira s dugotrajnom i upornom recesijom koja je u Hrvatskoj trajala skoro sedam godina (od 2008.) te sa smanjenjem barijera iseljavanja budući je naša zemlja postala članicom Europske unije.

Zanemarena ekonomska logika

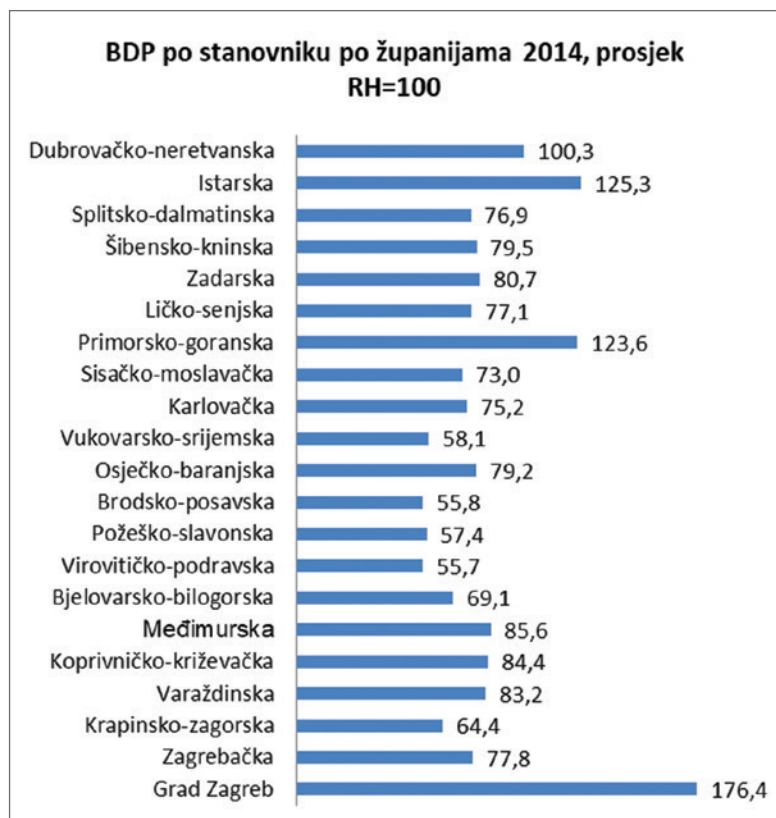
Teritorijalni sustav se uređuje tek 1993. te se uz 20 županija i Grad Zagreb ustrojava 428 općina i 127 gradova kao jedinice lokalne samouprave. Sustav je u međuvremenu doživio minimalne modifikacije uglavnom u broju jedinica. Podatak da 60 gradova ima manje od 10.000 stanovnika a 18 gradova čak manje od 5.000 stanovnika ukazuje na činjenicu da teritorijalna podjela u Hrvatskoj nije slijedila logiku ekonomskih obilježja regija i urbanih prostora. Radilo se uglavnom o političko-administrativnim kriterijima. Zbog toga se nisu konstituirale regije kao ekonomske cjeline, odnosno kao homogeni gospodarski prostori Ulaskom u Europsku uniju obveza Hrvatske je bila da uskladi svoj teritorijalni ustroj s kriterijima regionalnog ustroja Unije. Međutim taj trenutak nije iskorišten da se ozbiljnije razmotri pitanje regija nego se tome prišlo suviše administrativno, tehnički s jedinim ciljem da se organiziraju NUTS-2 regije na način da čitav naš teritorij ima uvjete da kandidira i povlači sredstva iz fondova EU-a za regionalni razvoj. U Hrvatskoj se prije desetak godina počelo raspravljati o regionalnom razvoju pa su zato tek u novije vrijeme usvojeni Zakon i Strategija regionalnog razvoja koji se sada ažuriraju. Masovnija emigracija mladih koja je počela prije nekoliko godina, poslužila je kao katalizator da se fokus politike djelomično usmjeri na regionalne razlike i regionalnu politiku. Međutim, nositelji politike i resorno ministarstvo i dalje se uglavnom bave tehničkim pitanjima i procedurama bez sagledavanja suštinskih uzroka regionalnih razlika koje se unatoč svim dosadašnjim naporima, ulaganjima i projektima, i dalje povećavaju.

Mjerenje dinamike i razine gospodarske razvijenosti složen je postupak koji, među ostalim, zahtijeva dostupnost adekvatne statističke osnove. Temeljna statistika u Hrvatskoj je prilično oskudna i sporo se metodološki ujednačuje sa statistikom EU-a i drugih međunarodnih relevantnih institucija.

Samo dvije nadprosječne županije

Unatoč brojnim slabim stranama, u ovom tekstu ćemo za glavni indikator regionalne razvijenosti uzeti službene podatke državne statistike za bruto domaći proizvod po stanovniku.

Dostignuta razina razvijenosti po županijama u 2014. mjereno BDP-om po stanovniku u odnosu na državni prosjek, prikazana je na grafikonu 1. Iz podataka je vidljivo je da su svega dvije županije (Primorsko goranska i Istarska) i Grad Zagreb razvijeniji od prosjeka. Sve su kontinentalne županije ispod državnog prosjeka, a četiri su najmanje razvijene, koje su ispod 60% prosjeka: Virovitičko-podravska, Brodsko-posavska, Požeško-slavonska i Vukovarsko-srijemska.

Izvor: DZS, obrada autorova.

Grafikon 1.

Iz podataka na grafikonu vidi se velik jaz između razvijenosti Zagreba i ostatka Hrvatske, a nedvosmisleno se dokazuje monocentizam gospodarskog razvoja s metropolskim područjem glavnoga grada kao dominantnim centrom u odnosu na ostatak državnog prostora.

Drugo je važno pitanje kakva je bila dinamika razvoja županija. Vrijednost indeksa iznad 100 pokazuje za koliko je bodova određena županija u promatranih petnaest godina relativno povećala razinu razvijenosti a indeks koji pokazuje vrijednost manju od 100 indicira da su navedene županije ostvarile relativno zaostajanje i pad u odnosu na prosjek Republike Hrvatske.

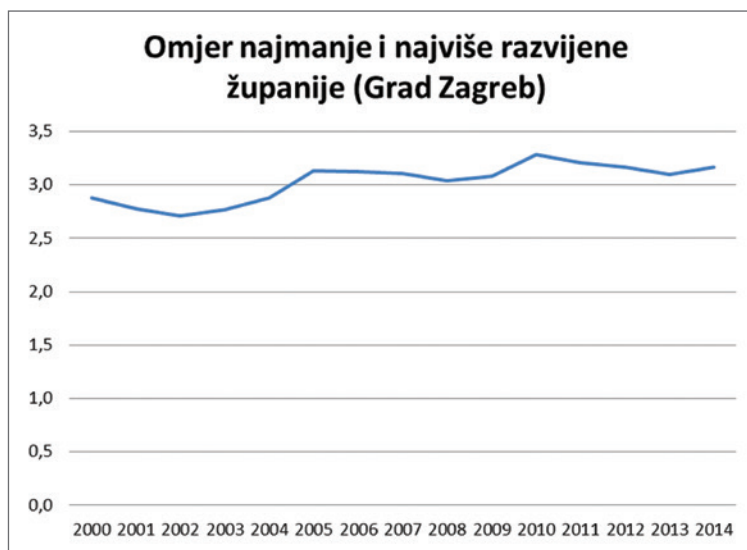
Izvor: DZS, obrada autorova.

Grafikon 2.

Podaci u prethodnom grafikonu nedvosmisleno upućuju na velike razlike u dinamici razvoja pojedinih županija. Najbrži rast u odnosu na državni prosjek ostvarile su tri jadranske županije: Dubrovačko-neretvanska, Šibensko-kninska i Zadarska. Nasuprot tome, najslabiju dinamiku rasta i povećanje razvojnog jaza u odnosu na državni prosjek ostvarile su četiri kontinentalne županije: Koprivničko-križevačka, Virovitičko-podravska, Sisačko-moslavačka i Požeško-slavonska koje su povećale razvojni jaz za više od 20 indeksnih bodova.

Ovakvi trendovi su pridonijeli povećanju ukupnih razlika među županijama.

Na slijedećem grafikonu 3. prikazan je omjer između najmanje i najviše razvijene županije (odnosno Grada Zagreba) koji nedvojbeno pokazuje da je u zadnjih petnaest godina ostvaren kontinuiran trend divergencije. Početni omjer između najmanje i najviše razvijene županije (2000.) iznosio je 1:2,8 da bi se u petnaest godina taj omjer povećao na 1:3,2 (2014.).

Grafikon 3.

Ubrzana divergencija

Iz podataka u prethodnom grafikonu vidimo stalan trend divergencije, ali i zanimljive točke ubrzanja divergencije. Od 2005. omjer je stalno veći od 1:3, a na krivulji se mogu zapaziti dvije točke u kojima se divergencija ubrzavala. Prva je u razdoblju 2004. – 2005. kada su ostvarivane visoke prosječne stope rasta (polet) u Hrvatskoj i 2009. – 2010. kada su ostvarivane visoke negativne stope rasta (recesija). To očito upućuje na nepovoljnu gospodarsku strukturu u županijama koje su najmanje razvijene i koje imaju sporu dinamiku rasta koja je robusna i ne može adekvatno odgovoriti ni na pozitivne niti na negativne egzogene šokove. Može se zaključiti da je jedan od važnih uzroka regionalne divergencije nepovoljna gospodarska struktura, odnosno da se u prethodnom razdoblju nije dogodila adekvatna promjena te strukture a to je dugoročni strukturni problem koji će i u budućnosti opterećivati svaku strategiju i politiku regionalnog razvoja. Postoje i drugi radovi koji detaljnije upućuju na ovaj problem (Čavrak, 2012.c.).

Jedna od glavnih posljedica dugotrajne recesije (skoro sedam godina) i anemičnog gospodarskog oporavka u zadnjih nekoliko godina (stopa rasta ispod 3%) jest u

ubrzanja emigracije, posebno mladih i obrazovanih obitelji. Empirijski podaci o smanjivanju broja stanovnika hrvatskih županija u razdoblju 2003. – 2015. potvrđuju povezanost između sporog gospodarskog rasta i zaostajanja i ubrzanja iseljavanja. Najveći pad broja stanovnika u dugom roku ostvaren je u onim županijama koje su najmanje razvijene i koje imaju najmanju dinamiku razvoja (ostvaruju trend divergencije). Rezultati su vidljivi u slijedećoj tablici 1.

Tablica 1. Procijenjeni broj stanovnika po županijama, 2003. – 2015.

	2003	2015	Pad/rast	%
Republika Hrvatska	4440290	4203604	-236686	-5,3
Kontinentalna Hrvatska	2999296	2806218	-193078	-6,4
Grad Zagreb	779945	799565	19620	2,5
Zagrebačka županija	315917	316506	589	0,2
Krapinsko-zagorska županija	140518	128905	-11613	-8,3
Varaždinska županija	183241	171879	-11362	-6,2
Koprivničko-križevačka županija	123178	112357	-10821	-8,8
Međimurska županija	118424	112576	-5848	-4,9
Bjelovarsko-bilogorska županija	130892	113746	-17146	-13,1
Virovitičko-podravska županija	92251	80610	-11641	-12,6
Požeško-slavonska županija	85214	73473	-11741	-13,8
Brodsko-posavska županija	176314	151012	-25302	-14,4
Osječko-baranjska županija	328857	294233	-34624	-10,5
Vukovarsko-srijemska županija	202599	169224	-33375	-16,5
Karlovačka županija	139111	121840	-17271	-12,4
Sisačko-moslavačka županija	182835	160292	-22543	-12,3
Jadranska Hrvatska	1440994	1397386	-43608	-3,0
Primorsko-goranska županija	305089	291654	-13435	-4,4
Ličko-senjska županija	52987	47634	-5353	-10,1
Zadarska županija	165774	170168	4394	2,7
Šibensko-kninska županija	113646	104315	-9331	-8,2
Splitsko-dalmatinska županija	471049	453155	-17894	-3,8
Istarska županija	208572	208180	-392	-0,2
Dubrovačko-neretvanska županija	123877	122280	-1597	-1,3

Izvor: DZS.

Od 2003. do 2015. broj stanovnika je u Hrvatskoj smanjen za 236.686. Ako promatramo pad broja stanovnika po županijama uočavamo zabrinjavajući trend u skoro svim kontinentalnim županijama. Naročito je kritičan trend na području Slavonije i slavonskih županija koje proširene sa Sisačko-moslavačkom i Karlovačkom županijom čine čak 73% ukupnog smanjenja broja stanovnika.

Ako ove podatke o demografskim gubitcima promatramo u kontekstu povećanja regionalne divergencije, uočavamo povećavanje velikih strukturnih gospodarskih, demografskih, socijalnih i inih problema i nejednakosti.

Sukob mišljenja

O navedenim razlikama i trendu divergencije u regionalnom razvoju i životnim prilikama u različitim županijama ima više tipova razmišljanja iz kojih se generiraju i različiti obrasci i preporuke za postupanje. Dosada je dominantan teorijski pristup savjetnika hrvatske vlade i onih koji su imali najsnažniji utjecaj na donositelje političkih odluka, medije i javnost, bio da to nije problem, odnosno da će se razlike „prirodnim“ tržišnim mehanizmima izjednačiti te da nije potrebna intervencija pa ni regionalna politika. Takav tip mišljenja ne vidi problem i tumači da je taj proces neminovan, normalan i koristan. Empirijski podaci za zadnjih petnaest godina demantiraju takva stajališta.

Drugi tip mišljenja polazi od ideje da tržišne sile nemaju mogućnost utjecati na smanjivanje regionalnog dispariteta, odnosno da one povećavaju divergenciju. To znači da je ipak potrebna intervencija. Europska unija je zbog toga i formirala poseban fond koji treba pridonijeti koheziji zemalja EU-a i smanjivanju razlika. Međutim, podaci pokazuju da se unatoč navedenim instrumentima EU-a, potpomognutim nacionalnim fondovima, divergencije povećavaju.

To navodi na potrebu drugačijeg pristupa koji će kombinirati tržišne mehanizme s intervencijom, odnosno koji će uzeti dobre strane oba navedena pristupa. Jedan od takvih je pristup nove strukturne ekonomike. To je pristup koji podrazumijeva intervenciju u gospodarsku strukturu regije na način da je u potpunosti integrira u tržišni okvir (pristup „tržište plus“). Takav pristup podrazumijeva preformulaciju strategije i politike regionalnog razvoja te uspostavu drugačijeg institucionalnog okvira za promišljanje i provedbu tog razvoja. Slijedeća pretpostavka za uspjeh i napredak je promjena teritorijalnog ustroja jer sadašnje jedinice lokalne samouprave i županije nemaju adekvatan kapacitet (financijski, institucionalni, ljudski, itd.) za provedbu ovakvog tipa razvoja. Većina tih jedinica, zbog visokog stupnja fiskalne centralizacije nema uvjeta ni za financijsku samodostatnost za održavanje sadašnjih funkcija. Promjena administrativno-političkog ustroja (smanjivanje broja županija, gradova i općina) trebala bi povećati razvojne kapacitete novih entiteta i dokinuti brojne i različite koruptivne lance i lokalne monopole. Nositelji i motori razvoja hrvatskih regija moraju postati gradovi a ne županije. Uvjete za definiranje takvih gradova kao motora razvoja ima svega 25-30 naših gradova.

Infrastrukturna rješenja pretpostavka napretka

Uočljiv je trend ubrzanja smart city inicijativa koje se kreću od strateškog planiranja do izravnih investicija u aplikativna rješenja ili nabavu komercijalnih usluga koja vode do stvaranja pametnog grada.

Piše: Željko Turk¹

Nedavno su pokrenute investicije u infrastrukturna rješenja kao što su superbrze lokalne pristupne mreže ili integracija raznih senzora u postojeću komunalnu opremu, a vjerojatno da će taj trend biti sve intenzivniji razvojem partnerstva između lokalne zajednice i privatnog sektora. Investicije u infrastrukturna rješenja su nam posebno bitna u područjima u kojima ne postoji komercijalni interes za razvoj, jer bez razvoja infrastrukture u tim područjima stvaramo rizike gospodarskog zaostajanja i negativne demografske trendove.

Stanje u Hrvatskoj često promatramo kroz prizmu europskih metropola poput Amsterdama, Barcelone ili Beča pa stječemo dojam da smo na začelju svjetske prakse, a bilo bi ispravnije uspoređivati se s gradovima slične veličine. U Hrvatskoj možete naći primjere koji su godinama ispred svjetske prakse, ali postoji još puno prostora za primjenu pametnih rješenja u drugim segmentima. Na primjer, San Francisco je prije par godina uveo plaćanje parkinga putem mobilnih uređaja, a u Hrvatskoj se to smatra stečenim pravom. Naš se sustav može nadograditi sensorima i aplikacijom za pronalaženje ili rezervaciju parkinga, ali problem parkinga (osim u nekoliko gradova) nije izražen u toj mjeri da opravda takva ulaganja i održavanje. Savezna država Colorado i Connecticut su prošle godine uvele aplikaciju Balancing Act putem koje građani mogu povećavati i smanjivati proračunske stavke i naučiti izazove sastavljanja proračuna, a Rijeka je istu takvu aplikaciju pod imenom ProračunAjme izradila još 2011. godine. Značajan iskorak predstavlja i informacijski

¹ Autor je gradonačelnik Zaprešića i predsjednik Udruge gradova Hrvatske.

sustav e-Pula, Dubrovnik Smart City strategija, itd. U Europi i svijetu poduzimaju se prvi koraci prema energetski samodostatnim i gradovima bez ugljika, a u Hrvatskoj ne zaostajemo za tim trendom. Pleternica je na tom putu sa svojom prvom malom hidroelektranom koja već sada zadovoljava većinu elektroenergetskih potreba lokalne administracije, a druga se gradi.

Pametne inicijative za kvalitetniji život

Gradovi se uključuju u pametne inicijative jer korištenjem interneta i digitalne tehnologije poboljšavamo kvalitetu življenja, obavljanje javnih poslova i smanjujemo troškove poslovanja. U najvećem dijelu trebamo zadržati fokus na stvaranju okruženja s kvalitetnim pristupom mreži te omogućavanju pristupa informacijama u realnom vremenu kako bi iz toga proizašli učinkoviti sustavi koji služe građanima, privatnom sektoru i administraciji. Takvi sustavi će dugoročno osigurati održivost pružanja javnih usluga i daljnji razvoj temeljne infrastrukture kroz ostvarenje značajnih ušteda koje proizlaze iz ubrzanja postojećih procesa, smanjenja troškova vezanih uz današnji dominantni način obavljanja javnih poslova, uštede energenata itd. Očekuje se da će sve navedeno utjecati na poboljšanje gospodarskih i demografskih karakteristika gradova što će rezultirati povećanim prihodima lokalnih proračuna. Smanjenje troškova i povećanje prihoda omogućit će daljnji razvoj temeljne komunalne i društvene infrastrukture. Značajnu pomoć razvoju te infrastrukture donose i pametna rješenja u zaštiti okoliša i prometu zbog kojih ćemo u budućnosti moći smanjiti dimenzije infrastrukture ili ih bar zadržati na postojećoj razini, a ne treba zanemariti ni rješenja koja utječu na javnu rasvjetu, povećanje sigurnosti stambenih jedinica i javnog prostora.

U kontekstu širih društvenih izazova

U Udruzi gradova pametna rješenja razmatramo u kontekstu širih društvenih izazova i specifičnih ciljeva vezanih uz buduće investicije. Pametna rješenja uvijek su bila vezana uz ciljeve povećanja gospodarskog razvoja i održivosti, ali moramo razmišljati o budućim investicijama i to ne samo u tehnologiju, već i u temeljnu infrastrukturu, podizanje kvalitete života u gradu i prostorno uređenje. Većina gospodarskih subjekata koji nastaju na području grada razumiju postojeće okruženje – prometne izazove, mogućnost priključenja na infrastrukturu, cijenu uredskog prostora ili dostupnost kvalificirane radne snage. No njih i poduzetnike koje želimo privući zanima u kojem smjeru će se grad razvijati u budućnosti, odnosno buduće investicije. Hoćemo li riješiti izazove koji ograničavaju rast njihovog poslovanja kao što su prometna povezanost, kvalificirani kadar, porezno opterećenje, dostupnost infrastrukture. Hoćemo li razvijati društvenu infrastrukturu – dječja igrališta, predškolski odgoj, kulturna događanja, zelene inicijative, sigurnost lokalne zajednice? Sve to zajedno čini temeljnu infrastrukturu.

Osnovni problem s kojim se susrećemo u razvoju pametnih rješenja je izostanak kvalitetne informacijske povezanosti svih subjekata unutar javnog sektora što je preduvjet za stvaranje projekata s velikom dodanom vrijednosti ili znatnim uštedama. Susrećemo se s problemom čestih izmjena zakonodavnog okvira i pritiscima na izvore financiranja. Svakako trebamo razumjeti da pitanje troška uvođenja određenog rješenja nije jedino i da se puno više pozornosti mora obratiti i na pitanja podatkovne sigurnosti, zaštite osobnih podataka i sličnih sigurnosnih problema.

S obzirom na postojeći stupanj razvoja dovoljno je prostora za inicijative u svim područjima pametnog grada. Valjalo bi očekivati da partneri iz privatnog sektora usmjere pozornost na dio spomenutih problema koji su pod njihovom kontrolom i da intenziviraju razvoj u područjima javne rasvjete i rasvjete javnih objekata, grijanja, upravljanja prometom u pokretu i mirovanju te upravljanja javnim prijevozom. U tim područjima možemo ostvariti prihvatljiv povrat investicije ili u najmanju ruku kontrolirati potrebe za razvoj temeljne infrastrukture.

Raskorak nadležnosti i razvojnih planova

S obzirom na to da digitalna ekonomija raste sedam puta brže od ostalih te da 90 posto poslova zahtijeva osnovne vještine informatičke tehnologije uskoro ćemo znatno više razgovarati o pametnim gradovima, županijama i na kraju krajeva pametnoj državi.

U ovom trenutku gradovi su otišli najdalje u tom promišljanju jer županije pokušavaju riješiti raskorak između nadležnosti i razvojnih planova. Cjelokupni sustav uprave vapi za pametnim rješenjima koja bi kombinirala e-oblik s pametnom primjenom. Županije mogu učiniti mnogo u modernom gospodarenju otpadom, integriranim transportnim rješenjima, smanjenju digitalnog jaza i pomoći pri izgradnji infrastrukture. Isto tako, mogu učinkovito organizirati i vlastite resurse primjenom digitalizacije radnog mjesta jer dolaze nove, tehnološki pismene generacije. One žele više uključenosti što je dobro za kreativan razvoj. Ogroman pomak može se učiniti i jednostavnim rješenjima s obzirom na to da postoje brojne baze podataka koje nisu povezane. Definicija „ako postoji – mora biti povezano“ trebala biti misao vodilja kad govorimo o reformi i unapređenju javnih usluga i radu uprave.

Dobrobit građana i gospodarski razvoj ovisni su o tome koliko efikasno upravljaju svojim resursima, a primjenom smart rješenja to se može postići puno kvalitetnije.

GORAN PAUK, predsjednik Hrvatske zajednice županija i župan Šibensko-kninske županije

STRATEŠKO PLANIRANJE I UPRAVLJANJE RAZVOJEM

Racionalna raspodjela resursa

U 26 godina samostalnosti i suverenosti Hrvatska nikada nije imala dugoročnu viziju i strategiju cjelokupnog razvoja. Zakon o sustavu strateškog planiranja i upravljanja razvojem Hrvatske prvi se put na cjeloviti način pokušava urediti sustav strateškog planiranja države i upravljanje javnim politikama.

Priredio Ante Gavranović

Cilj je jasan: uspostava sveobuhvatnog i koherentnog sustava strateškog planiranja i upravljanja razvojem na nacionalnoj razini koji podrazumijeva definiranje smjera razvoja, prioriteta, ciljeva i željenih rezultata kao i raspodjelu resursa za njihovo ostvarenje. Sustav strateškog planiranja – kakav će se uspostaviti kroz primjenu ovoga zakona – svakako je pogodan alat za donošenje političkih odluka utemeljenih na konkretnim pokazateljima i učinku te će omogućiti dirigirano usmjeravanje resursa na najvažnije ciljeve i mjere koje će polučiti pozitivan gospodarski učinak na rast, zapošljavanje i razvoj za dobrobit i budućnost bolje i jače Hrvatske.

Gradovi imaju ključnu ulogu kao pokretači gospodarskog razvoja jer su mjesta spajanja, kreativnosti i inovacija, ali i pružatelji usluga okolnim područjima. Sustav strateškog planiranja u tom pogledu unosi neke novosti, prije svega vezano uz novu raspodjelu resursa. Današnji inovacijski pokazatelji pokazuju da je inovacijska aktivnost u gradovima veća nego na području cijele zemlje. U tom smislu se pred gradove, osobito one veće, stavljaju mnogobrojni zadaci koji sa sobom nose i velik broj novih izazova.

Četiri urbane aglomeracije u RH

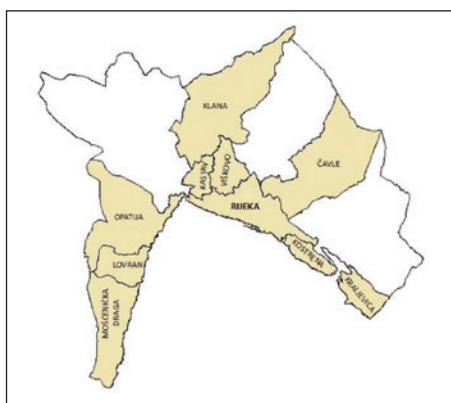
Sukladno Zakonu o regionalnom razvoju zemlje, gradovi Rijeka, Split, Osijek i Zagreb, zajedno s okolnim jedinicama lokalne samouprave, ustrojili su svoje urbane

aglomeracije. Svrha ustrojavanja spomenutih urbanih područja, koja sukladno Zakonu osim urbanih aglomeracija uključuju i veća i manja urbana područja, je učinkovitije planiranje, usklađivanje i provedba politike regionalnoga razvoja, posebno njezine urbane dimenzije te učinkovitije povlačenje sredstva iz fondova EU-a namijenjenih urbanom razvoju.

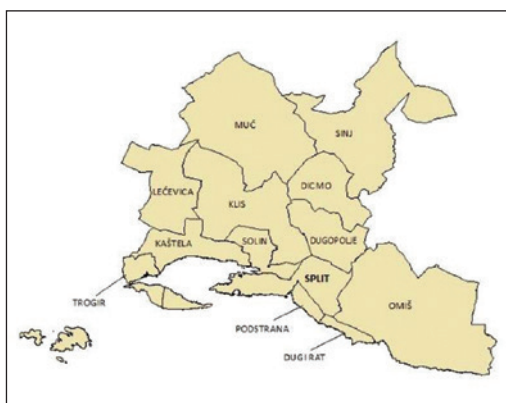
Urbanu aglomeraciju Rijeka čine gradovi Rijeka, Kastav, Kraljevica, Opatija i općine Čavle, Klana, Kostrena, Lovran, Mošćenička Draga te Viškovo.

Urbanu aglomeraciju Split čine gradovi Split, Kaštela, Omiš, Sinj, Solin i Trogir te općine Dicmo, Dugi Rat, Dugopolje, Klis, Lećevica, Muć i Podstrana.

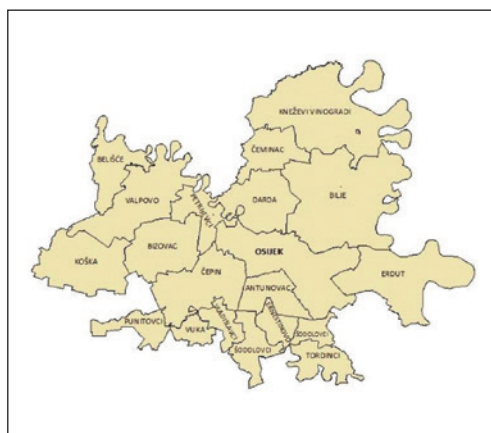
Urbana aglomeracija Rijeka

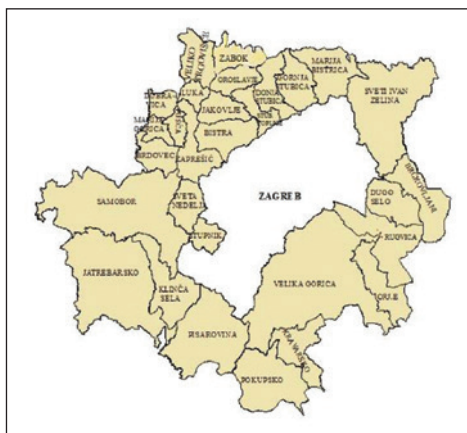
Urbana aglomeracija Split

Urbana aglomeracija Osijek

Urbana aglomeracija Zagreb

Urbanu aglomeraciju Osijek čine gradovi Osijek, Belišće i Valpovo te općine Antunovac, Bilje, Bizovac, Čeminac, Čepin, Darda, Erdut, Ernestinovo, Kneževi Vinogradi, Koška, Petrijevci, Punitovci, Šodolovci, Tordinci, Vladislavci i Vuka.

Urbanu aglomeraciju Zagreb čine gradovi Zagreb, Donja Stubica, Dugo Selo, Jastrebarsko, Oroslavje, Samobor, Sveta Nedelja, Sveti Ivan Zelina, Velika Gorica, Zabok i Zaprešić te općine Bistra, Brckovljani, Brdovec, Dubravica, Gornja Stubica, Jakovlje, Klinča Sela, Kravarsko, Luka, Marija Bistrica, Marija Gorica, Orle, Pisarovina, Pokupsko, Pušća, Rugvica, Stubičke Toplice, Stupnik i Veliko Trgovišće.

Gradovi Rijeka, Split, Osijek i Zagreb, kao sjedišta aglomeracija, nositelji su izrade strategije razvoja svojih urbanih područja koja će biti osnova za daljnji rad, prvenstveno za identificiranje projekata koji ispunjavaju uvjete za financiranje iz ESI fondova i koji su u interesu svih jedinica lokalne samouprave.

Izvor: <http://www.zelenaenergija.org>

Novi izazovi

Već smo spomenuli da upravo gradovi imaju ključnu ulogu kao pokretači gospodarskog razvoja, ali i odgovornost za ravnomjernu i racionalnu raspodjelu prirodnih i drugih resursa. Oni imaju jasno određene funkcije (političke, gospodarske i kulturološke) i u tom smislu moraju djelovati. Pritom je bitno ostvariti funkcionalnu učinkovitost, jer o tome ovisi i konačna uspješnost svake urbane cjeline.

Naši gradovi se – da bi svojim sredinama dali potrebne sadržaje i „dušu“ – moraju uhvatiti u koštac s rješavanjem niza urbanih izazova, kako bi osigurali pametan i održiv rast, a to uključuje: iskorištavanje punog potencijala informacijske

i komunikacijske tehnologije za osiguranje bolje zdravstvene zaštite, osiguranje čistijeg okoliša i lakši pristup javnim uslugama, razvoj inovacijskih partnerstava za osiguranje pametnog i čistijeg urbanog transporta, smanjenje broja učenika koji rano napuštaju školovanje te osiguranje podrške mladima za ulazak u poduzetništvo i samozapošljavanje.

Gradovi predstavljaju veliku koncentraciju potrošača, radnika i poduzeća umreženih formalnim i neformalnim institucijama te imaju potencijal da osiguraju pozitivne društvene koristi i povećanje prinosa. Istovremeno potrošnja energije u urbanim područjima (uglavnom u prometu i stanovanju) odgovorna je za velik dio emisije CO₂. S obzirom na gustoću naseljenosti, gradovi predstavljaju velik potencijal za uštede energije i pomak prema CO₂ neutralnom gospodarstvu. Promicanje zelenih, kompaktnih i energetski učinkovitih gradova su okosnica zelenog rasta. Energetske i industrijske politike temelje se na strateškim i integriranim pristupima koje uključuju potporu i sudjelovanje lokalnih vlasti, dionika i građana.

Što čini gradove nositeljima održivog razvoja?

Kako bi gradovi postali nositelji održivog razvoja [1] oni se moraju razviti u:

- mjesto naprednog društvenog razvoja u pitanju:
 - kvalitete življenja
 - osiguranja uravnoteženog stanovanja prilagođenog demografskim potrebama uz očuvanje visoke arhitektonske kvalitete i identiteta
 - pružanja socijalnih i zdravstvenih usluga te edukacijskih usluga kroz stručno i cjeloživotno usavršavanje.
- platformu za demokraciju kroz:
 - dobro upravljanje
 - kulturnu i jezičnu raznolikost
 - društveni i međukulturni dijalog.

- mjesto zelene regeneracije po pitanju:
 - visoke razine zaštite okoliša
 - porasta primjene energetske učinkovitosti i korištenja obnovljivih izvora energije
 - smanjenja urbane raštrkanosti i kompaktnog prostornog planiranja grada te održivog, čistog i pristupačnog javnog prijevoza s usklađenom i izgrađenom biciklističkom i pješačkom infrastrukturom.
- mjesta koja svojom atraktivnošću služe kao pokretači ekonomskog razvoja po pitanju:
 - kreativnosti, inovativnosti te stvaranja i dijeljenja znanja
 - stimuliranja proaktivnih inovacija i obrazovnih politika
 - održive gradnje, arhitekture i urbanog korištenja prostor
 - visokog razvoja lokalnog gospodarstva
 - iskorištavanja graditeljske vrijednosti, povijesne baštine zgrada i javnih prostora kroz razvoj i rekonstrukciju urbanog krajolika.
- Gradovi trebaju postaviti pozitivne principe urbanog prostornog razvoja koji će se temeljiti na:
 - balansiranom ekonomskom rastu i teritorijalnoj organizaciji aktivnosti, s policentričnom urbanom strukturom
 - snažnoj metropolitskoj regiji koja može pružiti usluge od općeg gospodarskog interesa
 - kompaktnoj strukturi naselja sa ograničenom urbanom raštrkanosti
 - visokoj razini zaštite okoliša i kvalitete življenja u gradu i okolnim mjestima.

Zajedničkim pristupom rješavanju problema prostorne isključenosti, energetske siromaštva i boljih uvjeta stanovanja dolazimo do ključnog elementa razvoja grada na način da grad postaje ljepši i življi, ali i konkurentniji i *eco-friendly*.

Uspješan i dinamičan grad može igrati važnu ulogu u dobrobiti ne samo svojih stanovnika, nego i okolnih naselja. Njegov utjecaj je neophodan za izbjegavanje ruralne depopulacije i za promicanje uravnoteženog teritorijalnog razvoja. To je jasno formulirano u studiji *Cities of tomorrow – Challenges, visions, ways forward*, European Commission, DG Regional Policy, October 2011. (*gradovi budućnosti – izazovi, vizije, način napredovanja*, Europska komisija, direkcija Regionalna politika, listopad 2011).

Održivi gradovi moraju imati atraktivne otvorene javne prostore i promicati održivu, uključujuću i zdravu mobilnost. Povećana energetska učinkovitost u zgradama smanjuje gospodarsku i energetska ranjivost, a povezane inovacije, tehnologije i usluge u građevini i energetici važni su pokretači lokalnog razvoja.

Prezasićenost gostima zvoni na uzbunu

Diljem svijeta ali i u Hrvatskoj pokazuje se da turizam bez granica nema budućnosti jer potkopava vlastite temelje.

Piše: dr. Boris Vukonić¹

U povijesti civilizacije gradovi su uvijek bili središta gospodarskog, kulturnog, umjetničkog, sportskog i ostalih oblika života, pa nije neobično da su čvrsto povezani s turizmom. Bilo je logično očekivati da se koncentracija kulturnih, povijesnih i drugih objekata nametne od samih početaka kao nezaobilazna privlačnost za turističke posjetitelje, a to znači i dolazaka posjetitelja u gradove. Taj je interes bio naglašeniji kod obrazovanijih skupina posjetitelja, pa je porast obrazovanog stanovništva u današnjem svijetu naglo povećao njihov turistički interes ali i dolazak u gradove. Objekti interese oduvijek su bili ciljem turističkih obilaska, pa samo njihovo postojanje u gradovima ne može biti jedini razlog golemog posjeta turista. Trebalo je intenzivirati istraživanja koja bi dala potpuniji i objektivniji odgovor na pitanje zašto se baš u današnjem svijetu toliko povećao interes za gradove kao ciljeve turističkih putovanja, ako su današnji njihovi sadržaji u velikom broju isti kao i prošlih desetljeća i stoljeća. Štoviše, golemi broj posjetitelja koji danas u nezapamćenom broju obilaze gradove bogatog povijesnog ili kulturnog nasljeđa doveo je ponegdje do svojevrsnog proturječja: takva najezda posjetitelja onemogućava normalno kretanje gradskim prostorima dovodeći do negacije izvornih znanja i poznavanja turizma.

No, odnosom turizma i gradova čak se i danas relativno malo bavimo, pogotovo ako uzmemo u obzir golemi broj studija, knjiga i članaka koji istražuju, propitkuju, aktivno se bave turizmom i svime što se na bilo koji način može povezati s tim pojmom. Ipak, sve je više stručnjaka i znanstvenika koji se počinju baviti pitanjima odnosa turizma i gradova. Vjerojatno i iz razloga što je turizam u međuvremenu izrastao u najveću migratornu pojavu u povijesti čovječanstva, ali što i gradovi doživljavaju golemi razvoj o kojem se još pred nekoliko desetljeća nije moglo niti sanjati.

¹ Autor je bivši dekan EFZ-a i, kasnije, osnivač i dekan Visoke poslovne škole UTILUS, profesor emeritus.

Pozitivni i negativni utjecaji

Struke koje se izravno ili posredno bave turizmom smatraju da ne postoje veliki i imali gradovi. Jednostavno rečeno, prevladavajuća je teza da su gradovi jedinstveni i jednoznačan pojam, ali u turizmu nalazimo i modificirano mišljenje, po kojem ta razlika može biti i znatna a očituje se na različite načine. U početku su se gradovi u svezi s turizmom tretirali kao svojevrsni rezervoar iz kojeg turizam crpi svoje posjetitelje. Gradovi iz kojih je velik priljev turista smatraju se po toj logici velikim gradovima. Naravno da se po tom mjerilu najvećim smatraju metropolski gradovi. No, velikim se mogu smatrati i gradovi kojima turizam donosi natprosječne gospodarske učinke.

U svakom slučaju više se nigdje ne dovodi u pitanje utjecaj turizma na gradove i obratno, ali je sve akutnije pitanje je li taj utjecaj samo pozitivne naravi. Mjerenje tog učinka je već drugo pitanje. Odnos turizma i gradova danas opterećuje pitanje prihvatljivog priljeva turista, odnosno kada se određeni broj posjetitelja može smatrati neprimjerenim za život lokalnog stanovništva, što se naročito odnosi na turističku sezonu, kada broj posjetitelja često zna premašiti broj stalnih stanovnika. Posebne rasprave vode se o mogućim štetnim utjecajima koje velik broj posjetitelja može imati za povijesne, umjetničke i arhitektonske vrijednosti u takvim gradovima ili pojedinim njihovim gradskim cjelinama. U svijetu sve više raste broj takvih gradova, a u Hrvatskoj naročito se spominje primjer Dubrovnika. To, doduše, nije samo problem naglašenog turističkog razvoja u gradovima nego i u zaštićenim ambijentalnim sredinama i prirodnim cjelinama, kao što je slučaj s Venecijom i Barcelonom, a u Hrvatskoj s Plitvicama, na Krki, na Brijunima ili Kornatima.

Zanimljivo je pitanje zašto se turistički interes za kulturnim i drugim vrijednostima u gradovima znatno povećao tek u najnovije vrijeme, mada se ne može zaniijekati da su turisti dolazili i prije u gradove u okviru turističkih putovanja. Prvi veći priljev turista u gradove uslijedio je s tzv. „city break“ turizmom, kratkim boravcima turista u gradovima, posebno prometnim čvorištima, u prolazu za konačne turističke ciljeve i destinacije. No, istinski „bum“ dogodio se tek nakon što su gradske vlasti i turističke asocijacije povećale broj različitih muzičkih, povijesnih, sportskih i drugih manifestacija kao važnog dijela gradske turističke ponude. Intenziviranje broja takvih manifestacija u posebno naglašenim slučajevima dovelo je doslovno do zagušenja života u gradovima, pa se čak počelo pomišljati o potrebi drastičnog i svakako reguliranog smanjenja broja posjetitelja u određenim sekvencama vremena, tzv selektivni posjet turista. U isto vrijeme mnogi su digli glas u obranu prava lokalnog stanovništva da očuva svoje povijesno nasljeđe i da se zaštiti od prevelikog broja posjetitelja. U ovom trenutku još nema nekog odgovora kako pomiriti željeni turistički razvoj i očuvanje prirodnih i stvorenih turističkih vrijednosti. U drastičnim primjerima, mnogi smatraju da takav turizam koji zakrčuje gradske površine i ne omogućava normalan život u gradu više nije za njih koristan, da ga treba spriječiti ili u najmanju ruku regulirati odnosno ograničiti.

Nisu dovoljne atraktivne građevine

Prema podacima koje je objavio Mastercard Global Destination Cities Index za 2016. godinu, 20 najposjećenijih turističkih gradova na području Azije, Europe i Sjeverne Amerike su Bangkok 24,47 milijuna posjetitelja, London 19,88 milijuna, Pariz 18,03 milijuna, Dubai 15,27, New York 12,76, Singapur 12,11 milijuna, Kuala Lumpur 12,02, Istanbul 11,95 milijuna itd. U svim spomenutim gradovima lociran je barem jedan, a u mnogim slučajevima i nekoliko muzeja koji su među najpoznatijim i najposjećenijim. U nekim galerijama promet turista doseže godišnje i više milijuna posjetitelja (na primjer Tate Galery 23,9 milijuna).

To potvrđuje zaključak da o kvalitetnoj povijesnoj i kulturnoj ostavštini, a ne samo o gradu kao takvom, ovisi njegova turistička popularnost. Takav zaključak ima tek relativnu vrijednost jer u suvremenom svijetu više nije dovoljno raspolagati atraktivnim turističkim građevinama ili objektima, nego ih valja „oživjeti“ drugim sadržajima, priredbama i prezentacijama. Otuda i sve više korišten izraz „urbana regeneracija“.

Ne samo u najvećim gradovima svijeta nego i u ostalim pa i po veličini mnogo manjim gradovima nalazimo mnogobrojne turističke aktivnosti i atraktivnosti.

Održavaju se različite izložbe, muzičke priredbe, insceniraju se davni povijesni događaji, organiziraju festivali itd. Bez takvih aktivnosti ne može se više povećavati, a niti održavati postojeći turistički promet, čak i u najvećim i do sada najposjećenijim turističkim gradovima.

Tehnološki napredak osigurao je mogućnost stanovništvu slabijeg financijskog stanja da se uključi u turističke tokove. Izgradnja golemih cruisera, ali i velik napredak u zračnom prometu, izgradnjom velikih zrakoplova, znatno su pojeftinili cijenu prijevoza, što je dodatno pospješilo turistička putovanja velikoj masi turističkih posjetitelja.

Gradovi su u tom procesu pojačali svoju ulogu terminala i prometnih raskrsnica, što je dalo i novu dimenziju u sagledavanju odnosa gradova i turizma.

Sadašnji razvoj hrvatskog turizma s rekordnim rezultatima u broju domaćih i inozemnih posjetitelja nasušno traži mnoge odgovore baš kada je u pitanju odnos gradova i turizma. To opravdava inzistiranje na kompleksnijem sagledavanju turizma u cijelosti, posebno u pitanjima odnosa turizma i gradova. Naglašena su pitanja raznih oblika mogućih devastacija ne samo prirodnih atraktivnosti nego i čitavih gradskih cjelina ili turistički najatraktivnijih dijelova gradova. Danas kada smo fascinirani brojkama i rekordima hrvatskog turizma, možda bi nas upravo spomenuta rasprava vratila u realnost i omogućila nam trezvenije i znanstveno utemeljeno gledanje na sadašnji ali i budući razvoj hrvatskog turizma, a zatim u njemu i u odnosima turizma i gradova. „Small is beautiful“, svojevremeno je napisao američki publicist Naisbit, pa nije na odmet da se s vremena na vrijeme sjetimo tih riječi.

Tehnološki napredak osigurao je mogućnost stanovništvu slabijeg financijskog stanja da se uključi u turističke tokove.

Spora revitalizacija javnog prostora

Iako projekt već gotovo dvije godine zapinje na početku druge faze, interes javnosti i uključenih sudionika vrlo je intenzivan.

Pišu: doc.dr. Rene Lisac i doc.dr. Kristina Careva¹

Projekt Društva arhitekata Zagreba (DAZ) „Zagreb za mene“, koji se provodi u suradnji s Gradom Zagrebom i Arhitektonskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu (AF), osigurao je hrvatskoj prijestolnici titulu URBACT grada. Zahvaljujući inovativnoj participativnoj i urbanističkoj inkluzivnoj metodologiji, projekt osim što privlači pozornost u europskom kontekstu, ima snažan utjecaj i u široj regiji. Primjer toga je i niz arhitektonsko-urbanističkih natječaja koje priprema Novi Sad za 2021. kada dobiva titulu grada kulture i do tada namjerava realizirati niz malih projekata uređenja javnog prostora. Inicijativa „Nova mesta – Novi Sad“ inspirirana je upravo projektom „Zagreb za mene“ a u suradnji Društva arhitekata Novog Sada (DANS) i Društva arhitekata Zagreba iskustva i metodologija zagrebačkog projekta prenesena su kolegama u Novom Sadu i prvi rezultati tog „pobratimskog“ projekta zaslužuju pohvalu.

Ideja sistemske revitalizacije javnog prostora, uz maksimalno uključivanje javnog mišljenja i struke, osmišljena je kao niz ostvarivih intervencija za unaprjeđivanje pažljivo odabranih gradskih prostora s razmjerno malim budžetom.

U suradnji s Gradom Zagrebom i Katedrom za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu AF-a, DAZ je 2014. pokrenuo projekt urbane revitalizacije javnih gradskih prostora intervencijama na više mjesta u cijelom gradskom prostoru. Mjerilo intervencija je malo do srednje uz investiciju od 10 do 20 milijuna kuna. Očekivani učinak ovakvog pristupa odnosi se na poboljšavanje cjelokupne slike

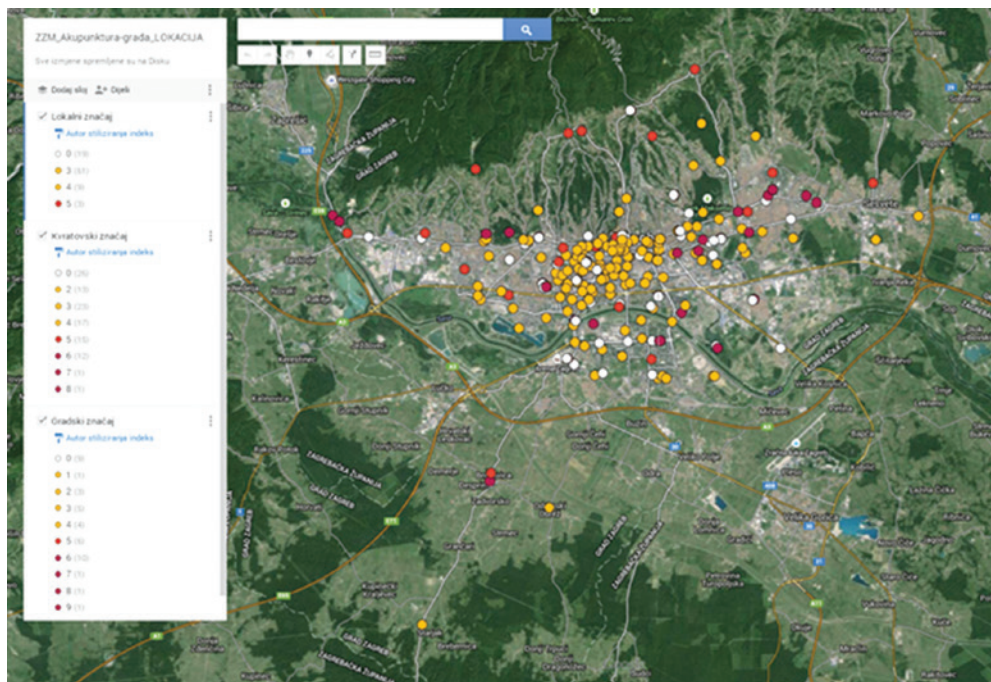
¹ Autori su nastavnici na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Rene Lisac je ujedno predsjednik Društva arhitekata Zagreb.

grada kao i na podizanje kvalitete gradskog života u području stanovanja, rekreacije, slobodnog vremena i socijalne kohezije. Projektom se žele revitalizirati postojeći prostori susretanja koji ne funkcioniraju na najbolji način ili su potpuno zapušteni, a raspoređeni su u širem prostoru grada.

Uspješno provedena prva faza

Projektom je predviđeno uređenje barem 17 lokacija na području Zagreba. Proces odabira proveden je dijalogom između Grada i njegovih institucija, građana i druga te struke. No kako je od brojnih prostora u gradu odabrati 17?

Identificiranje više od 250 gradskih lokacija i prva selekcija 33 lokacije, izrazito raznolikih karakterom i prostornim dosegom, provedena je uz aktivno sudjelovanje stanovnika i intenzivni stručni urbanistički rad. U proces provedbe nastojali smo uključiti najveći mogući broj građana, stručnih tijela, organizacija i gradskih upravljačkih struktura kako bi se osigurao što bolji odabir lokacija zaista značajnih za građane ali i osjećaj njihove uključenosti u proces uređenja.

Slika 1. Lokacije evidentirane participativnim procesom Akupunktura grada.

Dok je ekspertiza kolega s Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu sagledavanje javnih prostora unutar gradske cjeline, uloga tima Akupunktura grada u projektu „Zagreb za mene“ je osiguravanje stalne

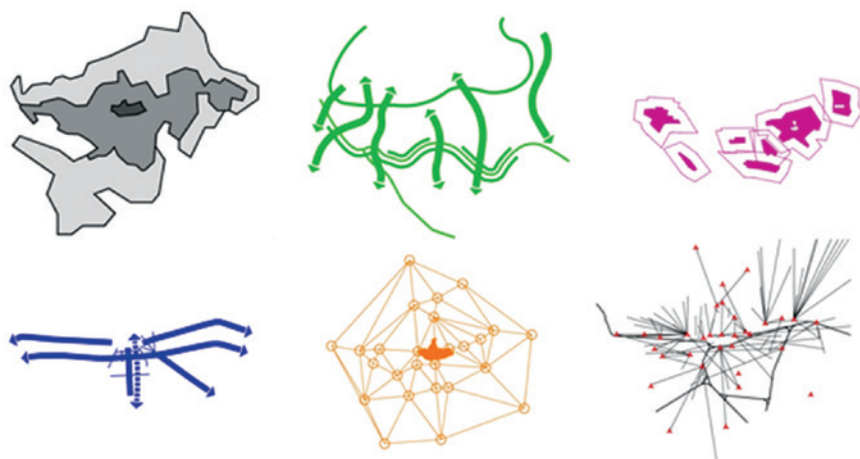
uključenosti građana: od informiranja o participativnim metodama, preko identificiranja lokacija i potreba stanovnika, do preciznog programiranja svake lokacije.

Akupunktura grada je unutar prvog dijela projekta „Zagreb za mene“ provela interdisciplinarno istraživanje mišljenja građana tijekom kojeg je prikupila i valorizirala podatke o javnim prostorima u Zagrebu čija bi obnova ili uređenje znatno podigli kvalitetu života. S obzirom na to da je cilj istraživanja sistematski obuhvatiti sve razine interesa građana za javnim gradskim prostorom kako bi se prepoznale lokacije od najveće potrebe za uređenjem, informacije su prikupljane na razini mišljenja pojedinca, udruga i upravljačkih struktura – vijeća gradskih četvrti. Za svaku skupinu odabrana je prilagođena metoda: strukturirani razgovori s građanima; fokus grupe s predstavnicima udruga; te otvorene diskusije na sjednicama vijeća gradskih četvrti. Istraživanje javnosti kroz metodu Akupunktura grada principom „bottom up“ rezultiralo je nizom informacija i saznanja koje opisuju potrebe u javnom gradskom prostoru, gledano iz perspektiva građana, udruga i vijeća gradskih četvrti. Istraživanje je tako širokim spektrom te velikim brojem ispitanika kvalitetno analiziralo javni prostor grada na njegovoj cijeloj površini.

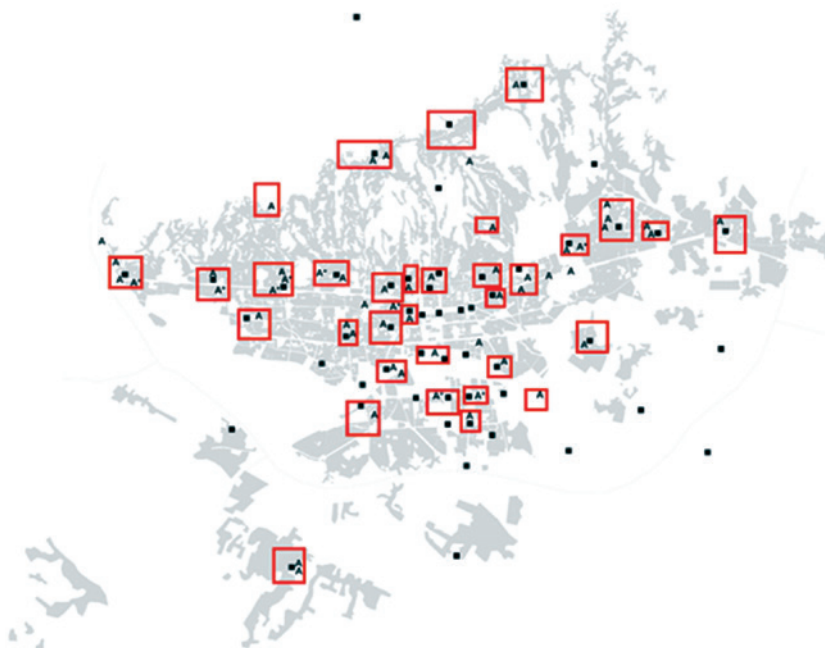
Slika 2. Ispitivanje mišljenja građana strukturiranim intervjuom na tržnici Trešnjevka i razgovor s udrugama i kulturnim centrima u formi fokus grupe u prostoru DAZ-a.

Urbanistička znanstvena studija ukazala je na probleme javnog prostora i mogućnosti njihovog rješavanja, sagledavajući grad kao cjelinu. Kombinirajući znanstvene i stručne metode, cilj studije bio je identifikacija lokacija koje se mogu redizajnirati i potaknuti revitalizaciju javnih prostora Zagreba. Urbanistička studija fokusirala se na potencijale prostora. Metoda korištena u istraživanju polazila je od grada kao cjeline prema pojedinačnim lokacijama.

Slika 3. 6 tematskih urbanističkih analiza Zagreba u cjelini: izgrađena morfologija grada, zelene zone, komercijalne zone, razvojni potezi, urbani centri i javni gradski prijevoz.

Prijedlozi lokacija za uređenje kroz projekt „Zagreb za mene“ izvedeni su preklapanjem urbanističke studije i studije Akupunktura grada. Na taj način predložene lokacije važne su i sa stajališta mišljenja i potreba građana, kao i sa stajališta prostornog planiranja i potencijala gradskog prostora.

Slika 4. Preklapanje detektiranih lokacija od Akupunktura grada (A) i urbanističke analize (■), dobivene 33 lokacije (crveno).

Druga faza projekta, raspisivanje arhitektonsko urbanističkih natječaja za finalno odabrane lokacije za realizaciju, tek se očekuje.

Druga faza projekta odnosi se na pojedine odabrane lokacije pri čemu se svakoj pristupa individualno. Kad je lokacija odabrana i nakon što su definirani njen obuhvat i budžet, pristupit će se izradi projektnog programa i provedbi arhitektonsko-urbanističkog natječaja što će rezultirati odabirom najboljeg rješenja za svaku lokaciju. Za većinu odabranih lokacija na licu mjesta će se ispitivati javno mišljenje i stvarne potrebe građana za predmetni prostor koje će biti ugrađene kao integralni dio programa natječaja.

Participativno i interdisciplinarno planiranje javnih prostora i sadržaja, predstavlja nužnu metodu za budući urbani i društveni razvoj, posebno u hrvatskom i regionalnom društveno-političkom kontekstu jugoistočne Europe.

Izostanak kohezije i konsenzusa

Suvremeno društvo s jedne strane odlikuje brz razvoj disciplina i jaka specijalizacija, kao i velika složenost svih procesa i struktura, administrativnih i zakonskih okvira. S druge strane posljedica takvog razvoja cjelokupnog društvenog sustava je međusobno udaljšavanje aktera u razvojnim i kreativnim procesima, odnosno izostanak kohezije i konsenzusa kako među pojedinim strukama tako i u odnosu s korisnikom, u ovome slučaju – stanovnikom grada. Neke od prepoznatih negativnih društvenih pojava koje se pojavljuju u većoj ili manjoj mjeri mogu biti: udaljšavanje pojedinca od sustava i pripadajuća društveno-politička pasivnost odnosno rezignacija, disciplinarna nepovezanost i izostajanje stručnog konsenzusa, teško provođenje ili izostanak planiranih aktivnosti, „jalovost“ planova i slično. Upravo stoga, bez obzira radi li se o planiranju javnog prostora, javne politike, gradskih prostora ili strateških, razvojnih i prostornih planova, u suvremenim trendovima planiranja pojam participacije kao kohezivnog i komunikacijskog sredstva postao je neizbježan. Pritom u hrvatskom kontekstu, gdje su društveno – političke prilike posebno doprinijele nepovjerenju građana u upravljačke strukture i time do njihove rezignacije i nezainteresiranosti za bilo kakvo sudjelovanje, ovakvi projekti koji premošćuju taj jaz predstavljaju značajne nove aktere za željenu društvenu promjenu.

Projektom se mijenja slika grada na više razina: prostorno funkcionalnoj, estetskoj, društvenoj i ekonomskoj.

Moderni urbani prostori

Ovim projektom i njegovom implementacijom, za Zagreb i njegove građane predviđaju se moderni urbani prostori koje prepoznajemo i volimo kod mnogih glavnih gradova Europe i svijeta. Projektom se građane potiče da na grad gledaju

kao na svoj dom te da pri tom ojačaju pozitivan stav spram javnog, ali i privatnog prostora. Ovim projektom promiče se grad kao poželjan za život, učenje, rad, posjet i posao. Pozitivni učinci na ekonomiju postignuti su direktno uređenjem odabranih prostora kao i indirektno kroz decentralizaciju gradskog prostora i jačanje gradskih kvartova kao društveno samodostatnih jedinica.

Iako je u Zagrebu projekt već gotovo dvije godine zapeo na početku druge faze – raspisivanju arhitektonsko-urbanističkih natječajja za odabrane lokacije javnog prostora diljem grada – interes javnosti i uključenih sudionika još je uvijek aktivan. Valja se nadati da će uvodno spomenuta događanja i nominacije u širem kontekstu biti dobar podstrek za skori nastavak te u konačnici rezultirati kvalitetnim realizacijama u javnom prostoru i poboljšanjem kvalitete gradskog života.

doc.dr.sc. Rene Lisac, dipl.ing.arh.

doc.dr.sc. Kristina Careva, dipl.ing.arh.

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

rene.lisac@arhitekt.hr; kristina.careva@arhitekt.hr

Reflektor

GRAĐEVINARSTVO

Globalno siroče (ne)produktivnosti

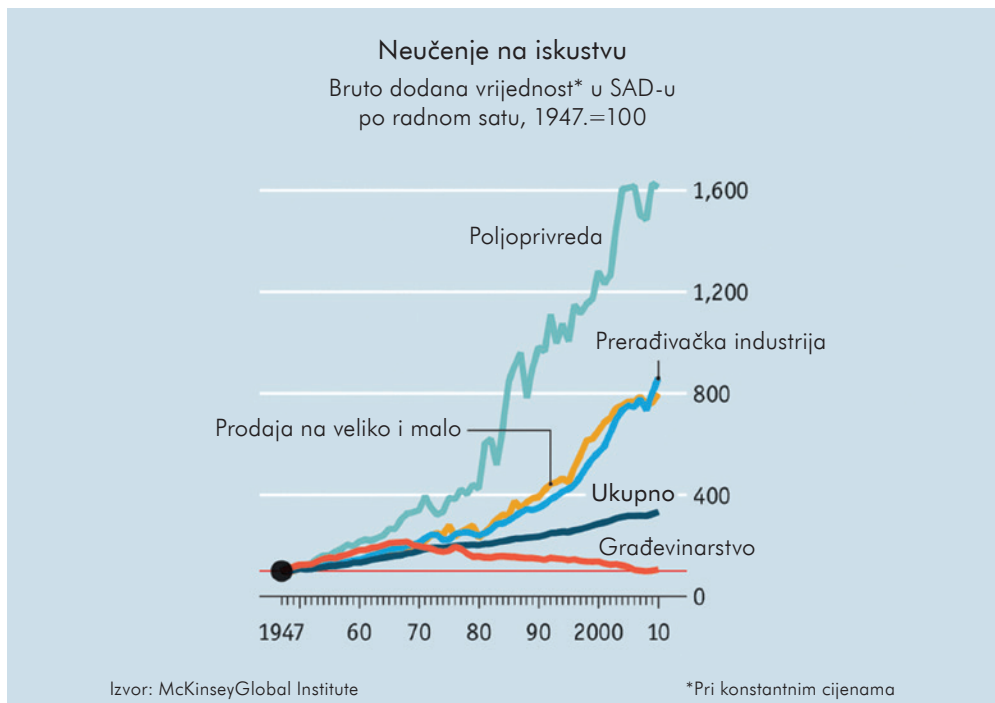
Kašnjenje investicijskih projekata i prekoračenje proračuna više je pravilo nego iznimka diljem svijeta, čak i u najrazvijenijim zemljama kao što su Njemačka i SAD.

Piše: **mr.sc. Darko Horvatin**

Inauguralni let iz nove berlinske zračne luke Brandenburg Willy Brand (ili BER kako ga popularno nazivaju) kasni više od pet godina, a nitko ne zna kada će uslijediti. Neizvjesno je i koliki će biti konačni trošak gradnje, a već je udvostručen u odnosu na početni plan. Svaki mjesec izdaci se povećavaju za 13 milijuna eura. Gotovo je suvišno napominjati kako je kašnjenje neugodna „packa“ poslovičnoj njemačkoj preciznosti, ali i kočnica turističkom uzletu i ugostiteljskim ambicijama njemačke prijestolnice. Ta bi zračna luka trebala biti i reprezentativni izlog uspješnosti zemlje, kako je izjavio Tim Clark, predsjednik Emirates Airlinea, zrakoplovne kompanije koja odavno namjerava uvesti prijevoznike usluge na tom području. Kašnjenje je zaista neprilično. Kada bude dogotovljena, kroz novu zračnu luku, kako se očekuje, prolazit će 34 milijuna putnika, a prema nekim procjenama taj će kapacitet biti nedovoljan za potencijalni promet.

„Epidemija“ bez granica

Kako ukazuje *The Economist* to je samo primjer širokoga globalnog građevinskog probleme. Naoko se čini da je građevinska industrija zdrava, njezino globalno tržište vrijedi 10 bilijuna dolara, a u ovoj godini očekuje se rast od 3,5 posto. Međutim, više od 90 posto infrastrukturnih projekata kasni ili prekoračuje proračun, kaže Bent Flyvgjerg, profesor poslovne škole Said na Sveučilištu Oxford. Tom su „epidemijom“ pogođene i najuspješnije tehnološke kompanije. Upravna zgrada Applea u Silicijskoj dolini otvorena je dvije godine nakon planiranoga roka i uz dvije milijarde USD prekoračenja budžeta. Sličnim nevoljama nisu umaknuli ni manji projekti. Izvještaj britanskih arhitekata ukazuje da kasni dovršenje 60 posto zgrada koje su projektirali. Prema istraživanju savjetodavne tvrtke McKinsey građevinarstvo se „diči“ neslavnim rekordom najneproduktivnije industrije. U proteklih 20 godina globalni prosjek dodane vrijednosti po radnom satu imao je rast od jedan pusto na godinu, što je četvrtina prerađivačke industrije. Naročito su loši trendovi u razvijenim zemljama. U navedenom razdoblju prvaci industrijske efikasnosti – Njemačka i Japan – nisu uopće zabilježili rast produktivnosti u građevinarstvu. U Francuskoj i Italiji produktivnost je čak pala za jednu šestinu, a u SAD-u, kako navodi *The Economist*, prepolovljena je od 1960-ih. Za takvo neslavno stanje ne mogu se optužiti cijene građevinskog materijala, koje su izostavljene iz računice o dodanoj vrijednosti, a ionako nisu porasle. Tek djelomično izgovor može biti vrijeme potrošeno na usklađivanje s propisima – primjerice pribavljanje građevinskih dozvola.

Radnici potiskuju strojeve

Najveći krivac su dva šira strukturna trenda. Prvo, industrija je postala mnogo manje kapitalno intenzivna jer radnici zamjenjuju strojeve. Takav je pomak shvatljiv u zemljama kojima je dostupna jeftina radna snaga. Primjerice, u Saudijskoj Arabiji jeftinije je uvesti radnike iz Indije ili Pakistana nego kupovati strojeve. Ali u mnogim zemljama cijene ljudskoga rada mogle bi motivirati kompanije da radnike zamjenjuju kapitalom, tj. mašinerijom.

Međutim, nestalnost potražnje građevinskih usluga uvjetuje škrtarenje s investicijama. „Gorka iskustva navode industriju da se priprema za sljedeću recesiju“, objašnjava Luc Luyten u savjetničkoj kući Bain & Company. Kapitalni pristup gradnji uvjetuje visoke fiksne troškove koje je teško kresati. Radnike je, pak, lako otpustiti. Drugi je krupan problem da je građevinarstvo uvelike propustilo mogućnosti okrupnjavanja. Djelotvorne tvrtke teorijski bi trebale potisnuti sa scene neuspješne, što bi dovelo do većih, produktivnijih kompanija. „Ali građevinarstvo je, čini se, industrija koja prkosi Adamu Smithu“, kaže Luyten. Djelomice je razlog u tomu što se građevinski kodeksi razlikuju ne samo između zemalja nego i unutar njih, što otežava ubirati plodove razmjernosti. Zasebnost većine projekata dodatno ograničava uobičajene prednosti ekonomije obujma. Budući da se nacrti većine projekata razlikuju, investitori uvijek moraju kretati ispočetka.

Pogubna rascjepkanost

SAD ima oko 730.000 građevinskih ekipa s prosječno 10 zaposlenika. U Europi ih je 3,3 milijuna s prosjekom od samo četiri radnika. Konkurencija je žestoka, a profitne su stope tanje nego u bilo kojoj industriji osim maloprodaje. Takva rascjepkanost stvara vlastite probleme. Niske profitne stope dodatno suzbijaju investicije. Često projekti imaju više od desetak podizvođača, od kojih svaki nastoji maksimirati profit umjesto da se suradnički krešu troškovi, objašnjava Thijs Asselbergs, profesor na Tehnološkom sveučilištu Delft. Posljedica takvog ponašanja jest industrija koja podiže cijene klijentima i uvelike zanemaruje sredstva kojima bi mogla poboljšati produktivnost. „Dok danas svi koristimo iPhone, građevinari su još uvijek u fazi walkmana“, kaže Benvan Berkel, nizozemski arhitekt. Mnogi građevinski profesionalci koriste rukom rađene nacрте pune pogrešaka. Graditelj tornjeva iz 1960-ih našao bi malo promjena na današnjim gradilištima zgrada, izuzevši bolje standarde sigurnosti. Ipak, nije teško pronaći primjere gdje industrija napreduje. Mnogi građevinari mogli bi koristiti kompjuterski pomognut dizajn, što je standardna praksa među arhitektima. Druge su metode u ranoj fazi, gdje ima naznaka napretka, primjerice dizalica s daljinskim upravljanjem i samohodni buldožeri. Neke niše, kao što je pomorska gradnja, pokazuju kako investicije u tehnologiju i masovnu proizvodnju mogu potaknuti djelotvornost.

Kinezi brži od ostalih

Malobrojne tvrtke masovno grade kuće. BoKlok, izdanak IKEA-e, tek petinu građevinskog posla obavlja na lokaciji, a ostatak se obavlja u tvornicama. Rezultat je da dijelovi mogu biti standardizirani, a troškovi smanjeni. U BoKloku tvrde da grade dvostruko brže od industrijske norme. Američka tvrtka Kattera također izrađuje montažne dijelove za stanove u tvornici u Arizoni. Korisno je da svaka tvrtka izvodi svaku fazu gradnje, umjesto da se oslanja na kooperante. Najbrže plodove ubire Kina, gdje radna produktivnost raste sedam posto na godinu, doduše s niskog polazišta. Smanjena ponuda radne snage navodi tvrtke da koriste automatizaciju. Građevinska kompanija WinSun gradi stanove koristeći tehniku 3D printanja. U porastu je i modularna gradnja, a jedna kompanija podigla je toranj s 57 katova u 19 dana. Međutim, takve su tehnike neuobičajene. Za većinu tvrtki niske profitne stope i strah od budućih usporavanja i dalje ograničavaju investicije. Čak i za kompanije koje primjenjuju nove metode rast bi mogao biti ograničen zbog sumnji u kvalitetu novih tehnika. U nekoliko modularnih tornjeva u Kini uočeno je curenje vode kroz spojeve građevinskih elemenata. U Britaniji su nekadašnji pokušaji masovne gradnje stambenih zgrada ružno sjećanje. Loše građene modularne socijalne stambene zgrade porušene su. BoKlok i Kattera nadaju se da će njihova zdanja trajati cijelo stoljeće. Ali percepcija kao i većina stvari u građevinarstvu sporo će se mijenjati.

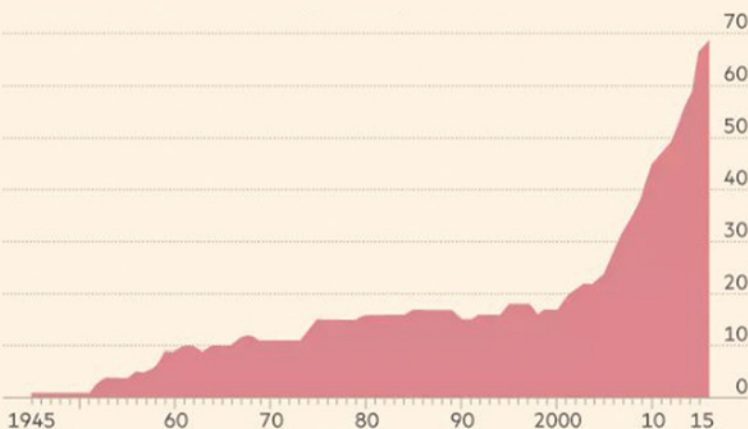
Signali

Diljem svijeta sve više barijera protoku ljudi

Kada je 1989. srušen Berlinski zid svijet je sebe zamišljao kao planet bez granica, pokretan slobodnim tržištem i globalizacijom. Otada granični zidovi i ograde postaju sve češći odgovor na ranjivost država i na prijetnje politič-

ke i ekonomske sigurnosti. Ono čega praktički uopće nije bilo nakon Drugoga svjetskog rata postojano se množi i već je dosegnut broj od 70 zidova i žičanih i drugih ograda. A kraj se ne vidi.

Globalni broj graničnih zidova 1945. – 2015.

Izvor: Update by Elisabeth Vallet, Zoe Barry and Josselyn Guillarmou of statistics included in Elisabeth Vallet, ed., 'Borders, Fences and Walls: State of Insecurity?' (Farnham, UK: Ashgate Publishing, 2014)

Visoki zidovi i golemi troškovi

Uz rastuću potražnju raste potrošnja na zidove. Primjerice, trećina od 3200 km granice SAD-a s Meksikom već je ograđena, ali cijena zida što ga je pla-

nirao predsjednik Donald Trump mogla bi dosegnuti 21,6 milijardi USD prema procjeni nadležnoga ministarstva domovinske sigurnosti.

Žica uz granicu SAD-a s Meksikom

Svijet zidova – rastuće podjele diljem globusa

Znatne granične barijere diljem svijeta namnožile su se uz polarizacije društava i napetosti među državama.

1 Indija/Pakistan	9 Saudijska Arabija/Irak
2 Indija/Bangladeš*	10 Bugarska/Turska
3 Sjeverna/Južna Koreja	11 Mađarska/Srbija i Hrvatska
4 Cipar S i J	12 Slovenija/Hrvatska
5 Zapadna Sahara/Maroko	13 Austrija/Slovenija
6 Španjolska (Ceuta, Melilla/Maroko)	14 Makedonija/Grčka
7 Izrael/Zapadna obala	15 Francuska/Ujedinjeno Kraljevstvo
8 Grčka/Turska	
- *bivši Istočni Bengal

Izvor: Update by Elisabeth Vallet, Zoe Barry and Josselyn Guillarmou of statistics included in Elisabeth Vallet, ed., 'Borders, Fences and Walls: State of Insecurity?' (Farnham, UK: Ashgate Publishing, 2014)
 US Congressional Research Service, FT research
 FT visual journalism: Simon Greaves, Liz Faunce

Uzgoj riba dostiže divlji ulov

Najnovije procjene FAO-a predviđaju da će proizvodnja ribe na farmama dostići ulov mnogo prije nego što se pretpostavljalo.

Globalna prehrana iz mora uskoro će izgubiti status jedinoga preostalog sektora hrane koji se opskrbljuje pretežno prirodnim putem, nakon što poduzetnici diljem svijeta ulažu znatan kapital u uzgoj ribe.

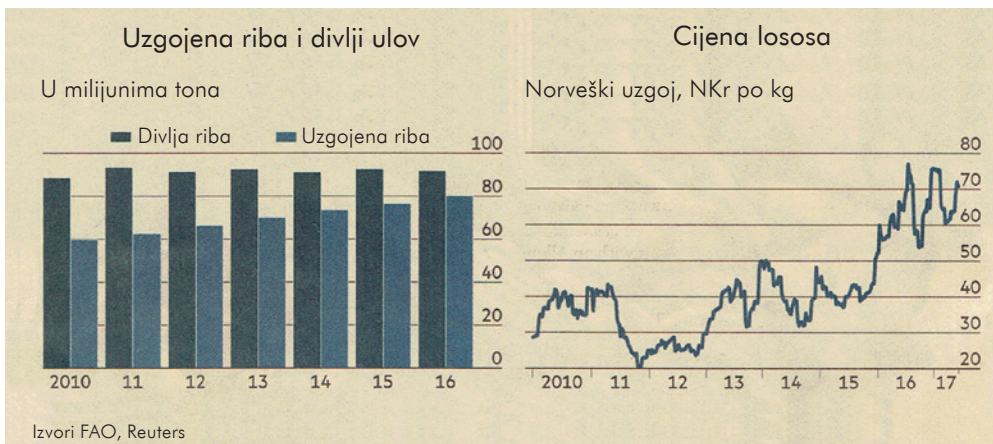
Proizvodnja uzgojene ribe raste četiri do pet posto na godinu i preteći će ulov divlje ribe već 2019. najavljuje Organizacija UN-a za hranu i poljoprivredu (FAO).

Apetit za ribom postojano raste na razvijenim tržištima kao i u onima koja to nastoje postati jer sve više potrošača vidi u ribi zdravstvenu prednost. Potražnja ribe koja se koristi kao životinjska hrana također je u porastu, dok ulov

divlje ribe i plodova mora stagnira od 1990-ih.

„To je slično onomu što se događalo u poljoprivredi prije više stoljeća“, kaže Audum Lem, zamjenik direktora FAO-va odjela za ribarstvo i akvakulturu. Utjecaj na prehranu, sigurnost hrane i ljudski razvoj bit će iznimno snažan.

Nastali trend motivirao je niz kompanija da se uključe u industriju uzgoja ribe. Cargill, jedan od vodećih američkih poljoprivrednih trgovaca – koji trguje mnogim namirnicama, od pšenice do peradi – kupio je norveško poduzeće Ewos, koje proizvodi riblju hranu. Japanski konglomerat Mitsubishi platio je 1,4 milijardi USD za Cermaq, norveškog uzgajivača lososa.

Nova prognoza FAO-a znatno se razlikuje od one prije tri godine kada je agencija UN-a pretskazivala da će uzgoj na ribljim farmama premašiti ulov divlje ribe 2021. Računicu je poremetio nagli rast potrošnje ribe kao životinjske hrane. Farme su poistale glavni izvor ljudske potrošnje ribe već 2014.

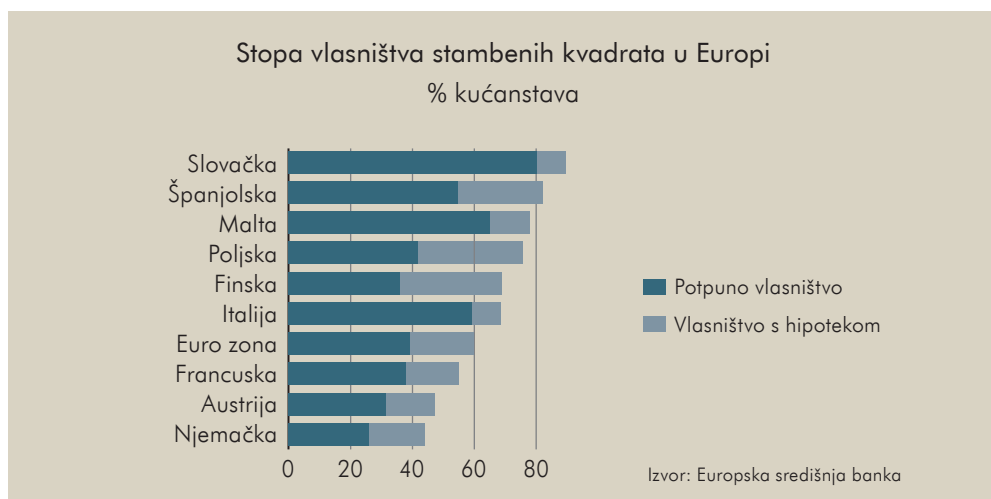
Prema projekciji FAO-a, godišnja proizvodnja ribe na farmama 2019. će do-

stići 90 milijuna tona, dok je gotovo trećina područja divlje ribe izlovljena iznad održivih granica. Losos i škampi pogođeni su epidemijom. Cijene lososa 2016. dosegule su rekordnu cijenu zbog pošasti ušiju. U agenciji UN-a predviđaju da će se cijene zadržati na visokoj razini, a porast ponude u sljedeće dvije godine teško da će ih spustiti. (MR)

Nijemcima draži najam nego vlasništvo

Austrija i Njemačka po tradiciji bilježe najniže stope vlasništva kuća i stanova u Europi, sa 47,7 posto i 44,3 posto. Tamošnje stanovništvo preferira unajmljivanje stambenih prostorija umjesto vlasništva. Rekorderi po vlasništvu u toj kategoriji su Slovaci s više od 80 posto

građana koji žive u vlastitom stambenom prostoru. U statistiku nije uvrštena Hrvatska, koja bi prema tom kriteriju jamačno bila na samom vrhu jer je naša još uvijek mlada država preko noći još veći postotak građana pretvorila u kućevlasnike (ili stanovlasnike).

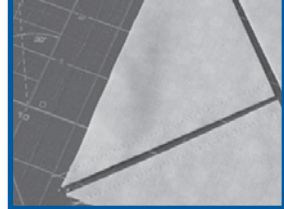

Bezgotovinska plaćanja

Skandinavske su zemlje prihvatile bezgotovinsko plaćanje znatno zdušnije od ostalih. Njemačka je znatno sporija u modernizaciji novčanih transakcija. Skandinavske posluju praktički bez gotovine. Oko četvrtine transakcija uključuje novčanice i kovanice, manje od polovice prosjeka EU-a. Nets, danska kompanija za elektroničko plaćanje glavni je činitelj beznovčanog porav-

nanja računa. Donedavno se mučila ne bi li privukla pozornost tržišta. Nets je bio u vlasništvu nordijskih banaka, uglavnom danskih i norveških, a prije tri godine kupio ga je dionički konzorcij za 17 milijardi danskih kruna (2,3 milijarde USD): novi vlasnici lani u rujnu uvrstili su kompaniju sa sjedištem u Kopenhagenu na tamošnju burzu.

Iz drugog kuta

JAVNOST I TAJNOST PLAĆA

Skandinavska pouka s premalo učenika

U razvijenim zemljama, npr. u Ujedinjenom Kraljevstvu, javno možete razglabati o raznim pikantnim temama, ali ne i o plaćama. Slično je i u Hrvatskoj.

Dok smo bili u sastavu Jugoslavije, u Hrvatskoj kao i u drugim državama koje su se osamostalile bilo je tema o kojima se nije (glasno) govorilo. Ali to svakako nisu bile plaće (ili osobni dohoci kako smo ih zvali). Svatko je znao koliko zarađuju ostali ne samo u njihovom poduzeću nego i u drugima. Bila je to omiljena tema razgovora u kafiću (ili birtiji). Nitko nije smatrao nepriličnim iskazivati kritiku (ili zavist) onih koji su (neopravdano i nezasluženo) zarađivali više od nas. Kada smo se opredijelili za demokraciju početkom 1990-ih to je odjednom postala tabu tema i prešutno se smatralo kako je neprilično javno zagledati u tuđi džep, što je valjda bila samoupravna izmišljotina. Ako smo po

ičemu dobili obilježje kapitalističke države onda je to tajnovitost plaća i prihoda. Naravno, jednako kao u Americi i drugim razvijenim zemljama. Možete čak i na televiziji psovati, u javnosti se prilično raspojasano ponašati i to neće izazvati preveliku sablazan.

Sukobljena stajališta

Kada je prije nekoliko mjeseci britanska vlada praktički prisilila BBC da otkrije zarade svojih voditeljskih zvijezda to je izazvalo proturječne reakcije u javnosti. Sa skandinavskog stajališta takvu je reakciju bilo teško pojmiti. Svake godine Šved-

ska, Finska i Norveška objavljuju povrat poreza na dohodak. U Švedskoj tko god želi može saznati svačiju zaradu telefonskim pozivom poreznih vlasti. Osoba za čiju ste se zaradu zainteresirali znat će to, ali ništa drugo se neće dogoditi. Možete znati koliko zarađuju vaši susjedi i koliko poreza plaćaju. Takva praksa potječe iz 18. stoljeća.

Različite kulture imaju i razna shvaćanja o privatnosti. Britancima, čini se, ne smeta što ih promatraju milijuni nadzornih kamera, ali ne žele da njihove plaće budu dostupne javnosti. U Švedskoj je posve obrnuto.

U većini razvijenih država visine zarada nisu informacije koje pripadaju javnom prostoru. Novac je privatniji, ali zapravo nije, smatra Katrine Marcal, novinarka švedskog lista Dagens Nyheter i autorica knjige „Tko je skuhao večeru Adamu Smithu?“ Ona u Financial Timesu podsjeća na slogan iz drugog feminističkog vala „Osobno je političko“. I najveći dio napretka u ravnopravnosti žena iziskivao je pomicanje granica između privatne i javne sfere.

Ustrajna nejednakost spolova

Debata o transparentnosti plaće ne razlikuje se od toga. Plaće BBC-ovih prezentera kao što su Gary Lineker ili John Humphry nisu strogo uzevši privatna stvar. Dio su šireg obrasca u kojemu je prosječna razlika plaća muškaraca i žena u Ujedinjenom Kraljevstvu 18 posto. Možda nije jako zgodno govoriti o tomu, kao što je izjavila glumica Kate Winslet, ali to raspravu ne čini manje potrebnom, smatra Katarina Marcal. Ona napominje da

u Švedskoj tvrtke s 25 ili više zaposlenih moraju sročiti akcijski plan jednakosti. A kompanije s velikim razlikama u plaćama suočene su s plaćanjem globe ako ništa ne poduzimaju da bi ih smanjile. Otkad je uveden takav sustav u Švedskoj je jaz u plaćama između spolova smanjen, ali još uvijek iznosi 15 posto. U Finskoj gdje su podaci o zaradama također javni, jaz u plaćama sličan je britanskom.

Jedan od razloga zbog kojeg su razlike u plaćama ovisno o spolu i u Švedskoj relativno visoke jest segregacijske naravi tržišta rada. Znatno je udio zaposlenosti žena u javnom sektoru, gdje su plaće niže.

Neostvaren Keynesov san

Kakovidimo, javnost zarada i poreza na dohodak nije jamstvo za potpunu ravnopravnost, ali je očito od pomoći. Jedan od razloga zašto se u Skandinaviji s manje nelagoda govori o novcu valjda je i u tomu što u tamošnjim zemljama manju težinu ima to što zarađujete. Međutim, u društvima velikih nejednakosti, kojima se ne baš stidljivo pridružuje i Hrvatska, diskusija na tu temu je opterećujuća. John Maynard Keynes sanjao je o društvu u kojem će ekonomska znanost biti manje važna. Nakon što riješimo ekonomske probleme, mislio je on, moći ćemo se opuštenije baviti drugim stvarima. O ekonomistima će se razmišljati kao o „skromnim, sposobnim ljudima nalik na stomatologe“. Možda jednog dana razgovor o zaradama neće biti više opterećujući od razgovora o vremenu, pretpostavlja spomenuta švedska novinarka.

Biserka Prodić

Opasno mijenjanje stajališta

Osobe koje se bave politikom morale bi se čuvati od lako uočljive prevrtljivosti.

Piše: Zdenko Milić

Cinici bi mogli reći (vjerojatno ne griješeći) kako je fraza „politička moralnost“ čisti oksimoron. Ipak, s javnih govornica čujemo kako mnogi od političara odlučno tvrde da su njihova stajališta utemeljena na moralnosti a ne pragmatičnosti. Zanimljivo li osobna uvjerenja, moraliziranje ima dobrih strana. Istraživanja ukazuju da lideri s moralnim argumentima imaju bolji karakter te da lakše pridobivaju kolebljivce za svoj cilj.

Ali, vlast ima cijenu. Istraživač Tamar Kreps i njegovi kolege sa Sveučilišta Utah u članku objavljenom u časopisu *Journal of Personality and Social Psychology* tvrde da oni koji navode moralne umjesto pragmatičnih razloga za svoju politiku mogu biti žešće kažnjeni od glasača ako kasnije promijene mišljenje.

Znanstvena provjera ideja

Istraživanje dra Krepsa obuhvatilo je 15 zasebnih eksperimenata, vođenih

putem interneta, pri čemu su sudionici dobivali naknadu za obavljanje neobičnoga posla. Čitali su izjave hipotetskih političara koji podržavaju proturječne postupke ili im se suprotstavljaju, npr. smrtnu kaznu ili istospolni brak. U nekim su slučajevima argumenti iznošeni pragmatički, pozivajući se na ekonomske postavke. U drugima su bili moralno utemeljeni, citirajući razloge kao što su „pravda“ ili „respekt“.

Od sudionika se potom tražilo da ocijene uočena svojstva političara – njegovo licemjerje, hrabrost, elastičnost i (ne)opravdanost da ga se podrži. Zatim su čitali drugu izjavu istoga političara u kojoj se navodilo da je on (ili ona) promijenio stajalište te je slijedilo novo ocjenjivanje.

Dr. Kreps i njegovi kolege testirali su tri ideje. Prvo, htjeli su znati hoće li se politički lider koji je izmijenio stajalište nakon što je prihvatio moralno stajalište činiti licemjernijim i manje uvjerljivim od onoga koji je početno stajalište temeljio isključivo na pragmatičkim razlozi-

ma. Promjena moralnog stajališta mogla bi se, naposljetku, smatrati neispunjenjem obećanja. Drugo, možda bi se promjena nečijega stajališta u takvim okolnostima mogla smatrati moralno hrabrom i tako dobiti podršku javnosti. Naposljetku, znanstvenici su istraživali ovisi li rejting o vjerovanju samoga sudionika, tj. ocjenjivača.

Podaci prikupljeni na temelju odgovora više od 5.000 sudionika dali su snažnu potporu prvoj pretpostavci: moralizatori koji su kasnije promijenili mišljenje ocijenjeni su kao licemjerniji te manje zaslužuju podršku. Nije bilo dokaza da bi promjena stajališta utemeljena na etičkom utemeljenju mogla biti prihvaćena kao moralno hrabra.

Istraživači su vodili i pojedinačne eksperimente koji su obuhvatili i ocjenjivanje hipotetskih političara i poslovnih tajkuna (muškarce i žene) koristeći se pisanim tekstovima i televizijskim oglašima. Neki su lideri opisani kao ovisni o javnoj podršci, drugi kao nezainteresirani. Obuhvaćene su teme od istospolnih brakova i smrtne kazne, do migracija, zaštite okoliša i seksualiziranog oglašavanja. Također su istraživači uzeli u obzir spol sudionika u anketi kao i njihova moralna stajališta. Niti jedan od tih činitelja, kako se čini, nije znatnije utjecao na ukupan obrazac eksperimenta.

Koliko je hipotetičnost stvarna?

Međutim, podaci ukazuju na dvije pojedinosti koje bi mogle ublažiti oštrinu stajališta prema liderima koji mijenjaju moralna stajališta. Prva se odnosi na mogući utjecaj osobnoga iskustva („Proveo sam neko vrijeme s osuđenikom koji je čekao izvršenje smrtne kazne i vidio koliko nam je zapravo sustav nepravedan“). Čini se da su sudionici anketa uvažavali očitu čestitost takvih obrazloženja. Druga je pojedinost neprihvatanje da je uopće uslijedila promjena mišljenja nego da su se stvari odvijale izvan kontrole ocjenjivanoga, („Moji kolege u pravosuđu odbili su tu temu staviti na dnevni red“.) Moralizatorski lideri koji primjenjuju takvu taktiku ipak se smatraju licemjernima. Ali ocijenjeni su kao mrvicu hrabriji od onih koji je nisu primijenili.

Na koncu nameću se neka upozorenja. Hipotetički političari koji su ocjenjivani u ovom istraživanju vjerojatno su prošli drukčije nego što bi se očekivalo da su to bile osobe od krvi i mesa. Usto, svi su sudionici eksperimenta bili Amerikanci, a teme su bile odabrane u kontekstu američke politike i javnog života. Možda bi ishod bio drugačiji u nekoj drugoj zemlji. Ipak, političari i oni koji to kane postati mogli bi izvući neke opće pouke. Moralnost je očito važna odlika i valja s njom oprezno postupati. Kada se stekne neki položaj na moralnim pretpostavkama, krajnje je opasno mijenjati stajalište, ma koliko razlozi za to mogli biti uvjerljivi.

Nove knjige

Tri pomaka u ljudskom radu

U knjizi *Strojevi, platforma, gomila: korištenje digitalne budućnosti* („Machine, Platform, Crowd: Harnessing our Digital Future“ izdavač W.W. Norton; 402 str. 28,95 USD i 22,95 GBP) autori Andrew McFee i Eric Brynjolfsson vjeruju da je najnovija faza u razvitku računala i interneta unijela tri promjene u načinu poslovanja.

Andrew McFee i Eric Brynjolfsson s Massachusettskog tehnološkoga instituta (MIT) svojedobno su objavili knjigu „Drugo doba strojeva (The Second Machine Age“). Bio je to uravnotežen prikaz kako su digitalne tehnologije uspjele uravnotežiti ljudsko društvo, iako su povećale nezaposlenost i držale na uzdi plaće. U novoj knjizi „Strojevi, platforma, gomila“ nastoje objasniti poslovne posljedice toga razvitka.

Autori vjeruju da je najnovija faza računala i interneta izazvala tri promjene u obavljanju posla. Prva je umjetna inteligencija: kretanje od čovjeka prema stroju. U prošlosti su ljudi radili s računalima i istodobno su time bili uve-

ćani. Nazivaju to „standardnim partnerstvom“. Ali taj se model raskida uz usavršavanje kompjutera koji preuzimaju sve više kontrole.

Dobro i optimalno

Dovoljno je da pogledate automobile bez vozača, kompjutersko prevođenje s jednog jezika na drugi, Amazonov prototip prodavaonica bez blagajnika da biste vidjeli kako se događa nešto krupno. Digitalne tehnologije nekoć su se koristile u informatici – najprije brojevi i tekst, kasnije glazbu i video. Sada osvajaju fizički svijet.

Primjerice, izrada „mjenjača topline“, dijela u napravama kao što je hladnjak, uravnotežuje različite specifikacije i ograničenja. Ljudi odabiru dio koji radi prilično dobro jer vrlo je teško naći optimalan. Ali novi „generativni nacrt“ znači da softver koji sadrži umjetnu inteligenciju može izvoditi bezbroj sitnih permutacija kako bi našao najbolji nacrt – koji čovjek ne bi uspio pronaći. Primjenom 3D printera takvi bi se nacrti mogli razmjenjivati s drugim korisnicima, modificirati i proizvoditi bilo gdje.

Drugi je pomak od proizvoda prema platformama. Mnogi ljudi svakodnevno se mogu o tome osvjedočiti. Najveća taksi služba (Uber), uopće nema vozila, najveći hotelijer nema hotele (Airbnb), najveći prodavač na malo nema inventara (Alibaba), a najvrjednija „medij-

ska“ kompanija stvara nešto sadržaja, ali ne mnogo (Facebook). Postoji više od 2,2 milijuna aplikacija u Appleovu skladištu, ali gotovo ni jedna koju je razvila sama kompanija.

Od jezgre prema gomili

Platforme su način na koji kompanije stvaraju prodajna mjesta koja omogućuju objema stranama u transakcijama da uspješno posluju – dok kompanija, poput vratara, ubire pristojan prinos. Platforma mora osigurati visoke standarde i privući različite kategorije sudionika. Platforme su vrlo vrijedne kada funkcioniraju.

Treći je prijelaz od jezgre prema gomili. Jezgra se odnosi na centralizirane institucije kao što su središnje banke ili „Encyclopedia Britannica“; a gomila se odnosi na decentralizirane, samoorganizirane sudionike, bilo one koji upravljaju virtualnim novcem (bitcoin) ili pišu tekstove za Wikipediju.

Kad su transakcije preskupe, kompanije interno obavljaju poslove. Ali kako digitalne tehnologije snižuju troškove uzajamnog djelovanja, više se poslova može obaviti uz pomoć neformalnih grupa. To dovodi do zahtjevnijih eksperimenata i inovacija. Autori kažu da je srž često u raskoraku izazova i mogućnosti s kojima se susreće, za razliku od gomile kojoj se to nikada ne događa, zbog veličine.

Cjepidlake bi mogle primijetiti da se knjiga sastoji od pojedinačnih tema koje su neki drugi autori dublje promatrali. Ipak, to je štivo koje zaslužuje nešto čitateljskog truda.

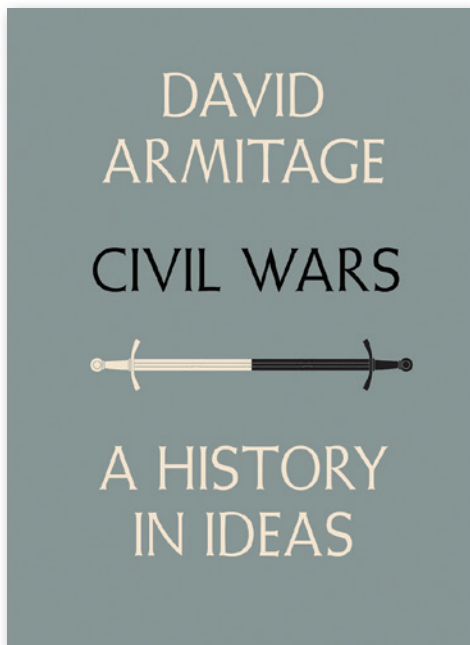
Građanski ratovi – povijest ideja

U knjizi „Građanski ratovi: Povijest ideja“ (Civil Wars: A History in Ideas), autor David Armitage ukazuje kako su unutardržavni sukobi i revolucije umjesto da iskorjenjuju bezosjećajni barbarizam najčešće stvarali uvjete za nova nasilja, sve do naših dana.

U prosincu 2011. nekoliko mjeseci nakon izbijanja ratnih sukoba u Siriji, glasonošu State Departmenta pitali su je li taj sukob zaista građanski rat. Izbjegao je naziv, koji je krcat zakonskim, vojnim, političkim i ekonomskim implikacijama što ih uključuje intervencija drugih država. Bashar al-Assad nazvao je svoje neprijatelje „teroristima“. Sirijski narod smatrao je sukob, s mnogo nade, revolucijom. Doduše, jedan je izbjeglica u listu Guardian izjavio: „Ovo više nije revolucija protiv režima, ovo je građanski rat.“ U srpnju 2012. Crveni je križ naposljetku zaključio da je Sirija angažirana u „oružanom sukobu koji nema međunarodno obilježje.“

Zbrka pojmova – i posljedica

U knjizi „Građanski ratovi: Povijest ideja“ (Civil Wars: History in Ideas, izdavač Knopf, 349 str. 27,95 USD i Yale University Press; 18,99 GBP) autor David Armitage, povjesničar na Sveučilištu Harvard, piše da je građanski rat prvenstveno „prijeporan pojam o ključnim elementima prije-

pora“. Unutardržavni rat zamijenio je ratove između država kao najčešći oblik organiziranoga nasilja: godišnji prosjek unutardržavnih ratova u razdoblju od 1816. i 1989. bio je deset puta manji od broja takvih sukoba 1989. do danas. Samo je pet posto ratova u novijem razdoblju vođeno između država. Ali obilje slučajeva nije poboljšalo jasnoću poimanja. Termin „Građanski rat“ može biti „modificiran“ tako da se

sukob svede unutar ograničenja što ih nameće Ženevska konvencija kako bi se opravdala intervencija, uključujući milijune dolara humanitarne pomoći. Ali može se koristiti i za odbacivanje mogućnosti da se sukobi definiraju kao interno pitanje. Proglašava se „revolucijom“ kada pobunjenici pobijede – ali zar nije Američka revolucija bila građanski rat unutar Britanskog carstva? Vladajuće sile brze u poricanju legitimiteta svojih izazivača, svode ga na ustanak. „Građanski rat“, suprotno tomu, priznaje pobunjenike kao ravnopravnu suprotstavljenu stranu – u stvari kao zasebnu državu.

„Rimski obojene naočale“

U svojoj knjizi David Armitage prati razvoj eksplozivne zamisli, ne da bi odredio pravo značenje nego da bi objasnio zašto je pojam građanskog rata i dalje tako sklizak. Rimljani, kojima autor pripisuje zamisao, govorili su o građanskom ratu (*bellum civile*) s užasom: kao o sukobu neprijatelja koji su bili braća za cilj (koji u skladu s time) nije mogao biti pravedan. Bio je to izazov temeljnim kriterijima rata. Divljački, samoubilački udar civilizacije na samu sebe. Ipak, čini se da je to bilo neobjašnjivo obilježje same rimske civilizacije; utemeljiteljsko prokletstvo, povratni fenomen poput erupcije vulkana. „Niti jedan strani mač nije tako oštro zarezo“, zapisao je pjesnik Lucan. „Rana koju je počinila ruka sugrađanina prodrla je duboko.“ Mučna razmišljanja sugeriraju kako je građanski rat dugo promatran kroz „rimski obojene naočale“.

Doba revolucija krajem 18. stoljeća preoblikovalo je građanski rat kao dio vizionarskoga programa promjena i emancipacije. Ali prema budućnosti usmjereni idealizam prosvjetiteljstva nije protjerao nerazumni barbarizam građanskoga rata nego je stvorio nove uvjete za nasilje. Teško je zanemariti osjećaj da je revolucija, sa svim utopijskim obećanjima, naprosto oblik građanskoga rata.

Rana koja nikad ne zarasta

Međunarodno pravo pokušalo je civilizirati građanski rat. Ali kao što autor podsjeća čitatelje, moderni poredak počiva na nepovredivosti suvereniteta i poštivanju ljudskih prava, dva načela koja su suprotstavljena, čineći jasne smjernice neuhvatljivim i nepotpunim. Izvorna Ženevska konvencija iz 1864. nije čak uključila građanske ratove. Današnji pravni protokoli mogu samo navesti lidere da izbjegavaju taj pojam, komplicirajući humanitarno reagiranje koje bi trebalo da inicira.

Globalizacija je donijela daljnja konceptualna izvrtnja smisla. Prvi svjetski rat zaista je bio „europski građanski rat“, izjavio je John Maynard Keynes, njemački politički teoretičar Carl Schmitt ocijenio je da je lenjinistički socijalizam pokrenuo „globalni građanski rat“. Za mnoge je danas transnacionalni terorizam još jedna vrsta građanskoga rata bez granica. Strana intervencija znači da čak i sukobi koji počinju unutar neke zemlje prelaze granice, odražavajući se diljem globusa. U 2015. godini 20 od ukupno 50 unutarnjih sukoba pretvo-

rilo se u internacionalizirane građanske ratove. Rimsko poimanje građanskog rata kao rane koja nikad ne zarasta opsjeda te sukobe i same političare, što je prema riječima Michela Fouca-

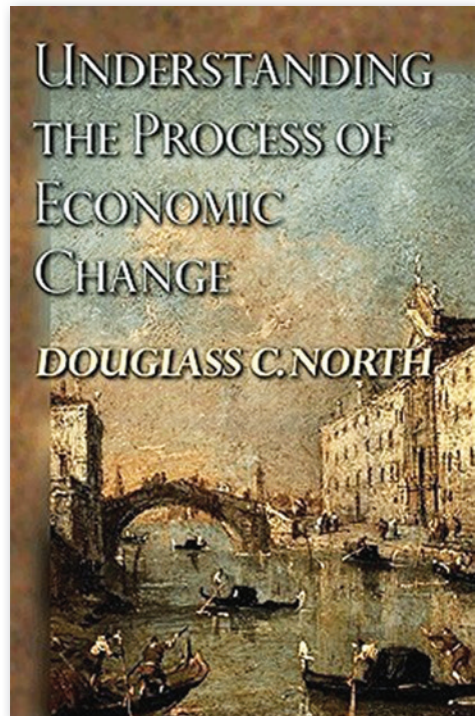
ulta građanski rat „drugim sredstvima. U eri tradicionalnog populizma i anti-globalističke pobune, to poimanje vrlo snažno odjekuje. (H.L.)

Konkurentska struktura i ekonomska učinkovitost

Razumijevanje procesa ekonomske promjene (UNDERSTANDING THE PROCESS OF ECONOMIC CHANGE), Autori: Douglass C. North
Izdavač: Princeton University Press, Princeton, New Jersey

Douglass C. North u svojim radovima pokušao je razviti novi način razmišljanja o ekonomskoj promjeni, pokušavajući pokazati/dokazati da je ekonomsko djelovanje determinirano vrstom i kvalitetom institucija koje podupiru tržište i da su glavni čimbenici koji utječu na tržišnu efikasnost i produktivnost vlasnička prava i transakcijski troškovi. Njegovo istraživanje i rad pridonijeli su razvoju Nove institucionalne ekonomije, za što je 1993. godine zajedno sa Robertom W. Fogelom, dobio Nobelovu nagradu za Ekonomiju.

Cilj pisanja ove knjige, kao što i sam autor kaže, je razviti analitički okvir kojim će se zajedno moći objasniti dugoročne ekonomske, socijalne i političke promjene i njihov utjecaj na društvo u cjelini. Prva tematska cjelina

odnosi se na razumijevanje ekonomske promjene. Autor polazi od definicije promjene; podrazumijevajući pod time kvantitativnu i kvalitativnu demografsku promjenu, zatim promjenu ljudskog znanja i institucionalnu promjenu. Autor postavlja dva ključna pitanja: prvo, dovodi li konkurentna struktura do povećanja ekonomske efikasnosti ili rezultira stagnacijom i drugo, da li definirana vlasnička prava potiču produktivnost i povećavaju tržišnu efikasnost?

Prema autoru je za razumijevanje procesa promjene važno utvrditi koji su pojedinci – „igrači“ – uključeni u promjene institucija, i kakvo i koliko je njihovo razumijevanje promjena. Dakle, glavno težište su institucije, koje su podijeljene na formalne i neformalne; formalne – prilagodljive na promjene i neformalne – nefleksibilne, nepromjen-

ljive na promjene. Glavna odrednica institucionalnih promjena leži u kontinuiranoj interakciji institucija i organizacija; pri čemu institucije definiraju pravila „igre“ – ograničenja koja se postavljaju ljudskoj interakciji, dok su organizacije – „igrači“ – grupe pojedinaца koje povezuju zajednički elementi.

Da bi organizacije opstale na tržištu primorane su povećavati vlastitu efikasnost i produktivnost, jer konkurencija među organizacijama dovodi do neprekidnog ulaganja u vještine i znanje, dok institucionalni okvir provodi inicijativu u kojoj znanje i vještine su optimalno/maksimalno plaćeni. Definiranjem procesa institucionalne promjene, dolazimo do središnje dileme – da li demokratski poredak najbolje generira ekonomski rast ili su autoritativni režimi ti koji favoriziraju društvene promjene?

Paul Samuelson – čovjek koji je u ekonomiku uveo matematiku

U knjizi „Osnivač moderne ekonomske znanosti: Paul A. Samuelson“ Roger Backhouse daje prikaz života i rada čovjeka koji je u ekonomiku uveo matematiku, što je unatoč skeptičnosti nekih njegovih kolega donijelo znatan doprinos toj važnoj ekonomskoj disciplini.

Paul Samuelson jedan je od najcjenjenijih ekonomista 20. stoljeća, a njegovo referentno djelo o ekonomskoj znanosti udžbenik je na kojem su se školo-

vale i brojne generacije hrvatskih ekonomista. O njegovu životu i djelu pisali su mnogi autori, a sada se pojavila opsežna knjiga pod naslovom „Osniva-

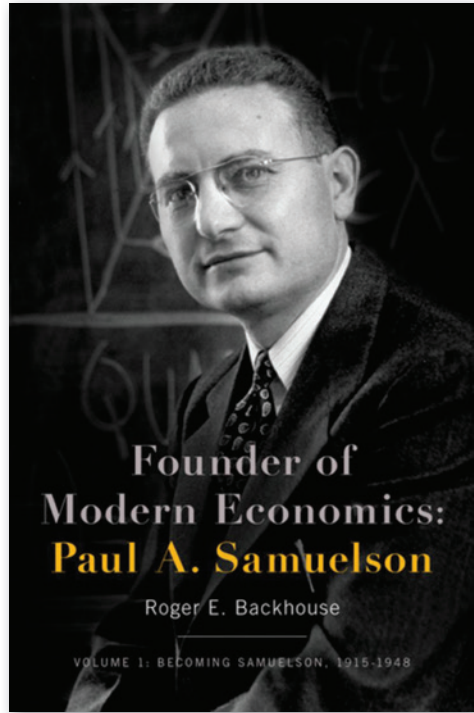
vač moderne ekonomske znanosti: Paul A. Samuelson“, prvi tom (Founder of Modern Economics: Paul A. Samuelson, Volume 1 – Becoming Samuelson, 1915-1948. Anton Roger Backhouse, Oxford University Press; 760 str. 34,95 USD).

Paul Samuelson je 1940. tražio akademski položaj. Kao diplomirani student a zatim mladi istraživač na Harvardu postigao je zapažen izdavački domet i impresionirao svoje profesore. Joseph Schumpeter opisao ga je kao „najtalentiranijeg diplomca što smo ga imali već godinama“. Unatoč tomu neki istaknuti profesori sumnjali su da će dobiti prestižno mjesto zato što je njegov rad bio suviše matematički.

Pomak s ruba u središte

Priključio se ekonomskom odjelu Massachusettskog tehnološkog instituta (MIT) baš u vrijeme kad je namjera te visokoškolske ustanove bila pružiti studentima tehnike malo ekonomske podloge. Fakultet je objavljivao malo članaka, a odjel čak nije imao ni doktorski studij. I baš tamo Samuelson je revolucionirao ekonomsku znanost, premještajući matematičke metode s ruba u središte ekonomske teorije. Promijenio je način predavanja ekonomike s pomoću udžbenika koji će postati biblija naraštaja studenata diljem svijeta. Privlačio je profesore i studente na ekonomski fakultet MIT-a, pomažući da se ta ustanova pretvori u učilište vrhunске kategorije kakvo je danas.

Prvi dio biografije prikazuje Samuelsonov život do 1948. tj. godine u kojoj je objavljena „Economics: An Introductory

Analysis“. Autor opisuje Samuelsonovo diplomsko obrazovanje u Chicagu, postdiplomski staž i rad za vladu tijekom rata te rane godine na MIT-u. Njegov kasniji život i stvaralaštvo, uključujući dodjelu Nobelove nagrade 1970. bit će tema drugog dijela biografije.

Promicatelj keynesijanskih ideja

Kad je Samuelson stupio na pozornicu ekonomskih razmatranja rasprava o ekonomskoj teoriji bila je pretežno verbalna, a ne matematička: 1940. godine 70 posto članaka o ekonomskoj teoriji u publikaciji American Economic Review nisu sadržavali ni malo matematike. U skladu s time bile su se razmahale različite škole ekonomske misli, svaka s vlastitim složenim zamislima.

Samuelson je shvatio da bi uporaba matematike mogla razjasniti ideje i objediniti različita područja u zajednički okvir. Njegov je pristup kulminirao u ideji da ljudi nastoje optimizirati svoje dobrobiti što je kasnije koristio u razmišljanju o ukupnom blagostanju. Taj uvid omogućio mu je da teorije opiše matematički i razradi njihove posljedice rješavanjem jednadžbi. Samuelson je uspio primijeniti tu metodu analize na nekoliko različitih područja, uključujući teoriju potrošačkih sklonosti, ekonomiku trgovine i rada.

Kada je počeo studirati velika depresija bila je u punom zamahu. Shvatio je izazov koji visoka nezaposlenost predstavlja teorijama o slobodnom tržištu o čemu je učio u Chicagu. Primijenio je keynesijanske ideje, tvrdeći da bi, ako žele punu zaposlenost, vlade morale više trošiti, nadoknađujući nedovoljnu osobnu potrošnju i investicije. Došao je do uvjerenja da se vlade trebaju angažirati u poboljšanju socijalne dobrobiti.

Javna samozatajnost, privatno samopouzdanje

Njegov udžbenik za dodiplomski studij uključio je keynesijanske ideje. Posljedica je bila da je „zaradio“ kritiku industrijalaca koji su donirali MIT. To nije spriječilo uspjeh njegove knjige koja je bila standardan ekonomski udžbenik za dodiplomce do 1990-ih. Iako je udžbenik napisao žestoki zagovornik matematike u ekonomici, nije previše opterećen matematikom. Koristeći se iskustvom objašnjavanja ekonomskih zamisli vladinim dužnosnicima za vrijeme rata, Samuelson je vjerojatno nastojao knjigu učiniti pristupačnijom,

čitkijom. Pisana je kolokvijalnim stilom, navodeći praktične primjere i fiktivne priče, pokazujući kakav utjecaj ekonomska politika ima na ljudski život. Namijenio je knjigu (i) studentima koji se nisu specijalizirali za ekonomiku.

Backhouse je u knjizi razmatrao Samuelsonovu ličnost kao i njegove ideje. Otkriva nam čovjeka koji je javno bio skroman, a privatno hvalisav. Poricao je originalnost nekih svojih radova, smatrajući ih od sporedne važnosti. Međutim, u intimnom dnevniku što ga je vodio kao student usporedio je svoju samostalnu potvrdu starih teorema s otkrićem diferencijalnog (integralnog) računa.

Tijekom cijeloga života Samuelson je nastojao unijeti jasnoću u ekonomske teorije. Shvatio je da matematika može pomoći u rješavanju prepirki opterećenih s previše žargona. Također je znao da je nužno pisati zanimljivo kako bi se ekonomska znanost objasnila široj javnosti. Ne bi bilo na odmet da to imaju na umu ekonomisti danas kada teška matematika zasjenjuje ekonomiku nepućenima.

Prije nekoliko desetljeća ugledni ekonomist Michio Morishima tvrdio je kako se mnogo više može naučiti iz Samuelsonovih pogrešaka nego iz mnogih točnih tekstova što su ih objavili drugi ekonomisti. Ali postoji aspekt koji Samuelsona izvrsno prikazuje u punoj veličini. Za razliku od drugih velikih kolega on nije stvarao škole mišljenja. Razlog je u tome što je njegova znanstvena znatiželja uvijek bila usmjerena prema vrlo različitim područjima istraživanja i što je uvijek ostavljao maksimalnu slobodu mišljenja svojim učenicima. (M.R.)

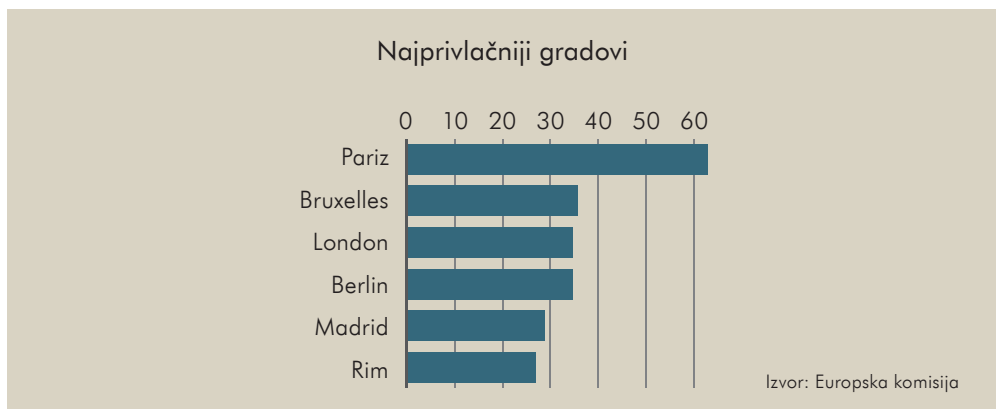
Indikatori

Kulturni i kreativni gradovi

Pariz je najkulturniji i najkreativniji europski grad, navodi se u izvještaju Europske komisije. Takav status pripao je francuskoj prijestolnici zahvaljujući reprezentativnim muzejima i obilju radnih mjesta u kreativnom sektoru. Visoko je plasiran i Bruxelles, vjerojatno i zato što je središte europske upravljačke elite, a ne zaostaju mnogo i London zahvaljujući otvorenosti i toleranciji, kao ni Berlin, Madrid i Rim koji obiluju potrebnim atributima.

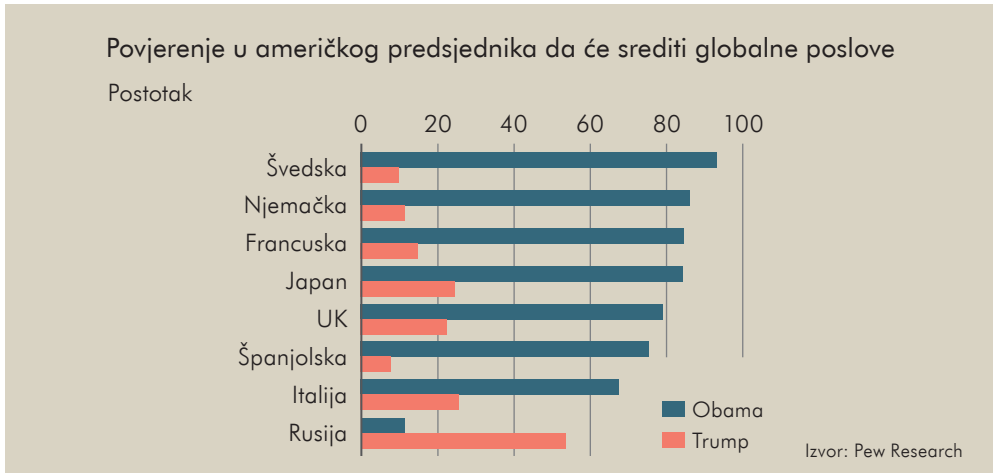
U organizaciji Europskog gospodarskog i socijalnog odbora (EGSO) traži se odgovore na pitanja kako kultura može potaknuti ekonomski rast, kako gradovi mogu preokrenuti kulturnu raznolikost u društvene inovacije, koheziju i izgradnju povjerenja, te kako umjetnost i kultura artikuliraju europski identitet.

Održivi razvoj naglasak stavlja na ravnotežu između tri temeljne komponente: gospodarski razvoj, društveni razvoj i zaštita okoliša. Kulturna dimenzija često je zanemarena ili se smatra samo korisnim instrumentom za postizanje djelomičnih i ograničenih ciljeva. No, Europu ne čine samo ekonomija i rast, već i kulturno jedinstvo i zajedničke vrijednosti u globaliziranom društvu, a kultura ima bitnu ulogu u oblikovanju društava i postizanju uključive, pravedne i raznolike Unije.

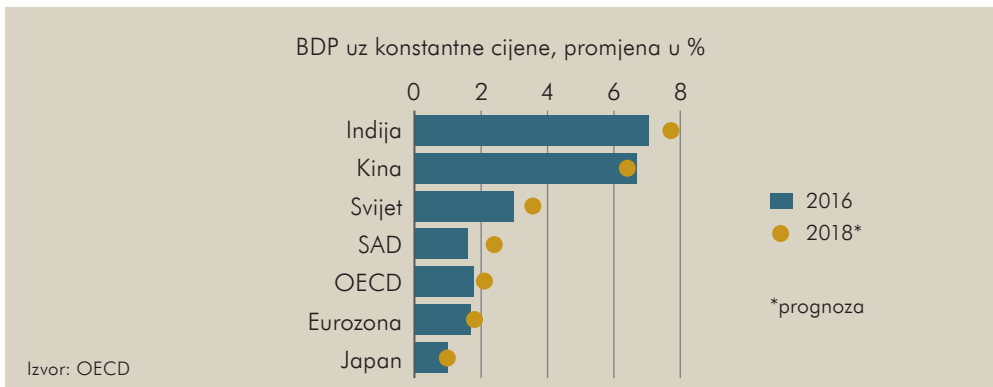
(Ne)povjerenje u američke predsjednike

Na kraju predsjedničkog mandata Baracka Obame više od 60 posto ljudi u Švedskoj, Njemačkoj i Francuskoj smatralo je da bi Barack Obama bio prava osoba za svjetske poslove, ali tako misli samo 20 posto za Donalda Trumpa. Potpuno je suprotan trend u Rusiji.

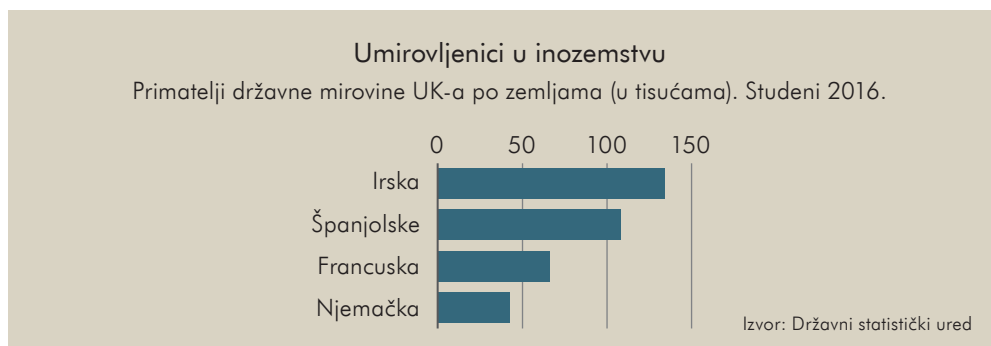
BDP ipak u porastu

OECD prognozira da će povećani stupanj povjerenja potrošača i kompanija, uz rast industrijske proizvodnje te oporavak stupnja zaposlenosti i rast trgovine, utjecati na globalni rast BDP-a od tri posto 2016. na 3,6 posto 2018. Naravno, i dalje će biti predvodnici Indija i Kina, koje prkose predviđanjima pesimista da će znatnije usporiti svoj ekonomski uspon.

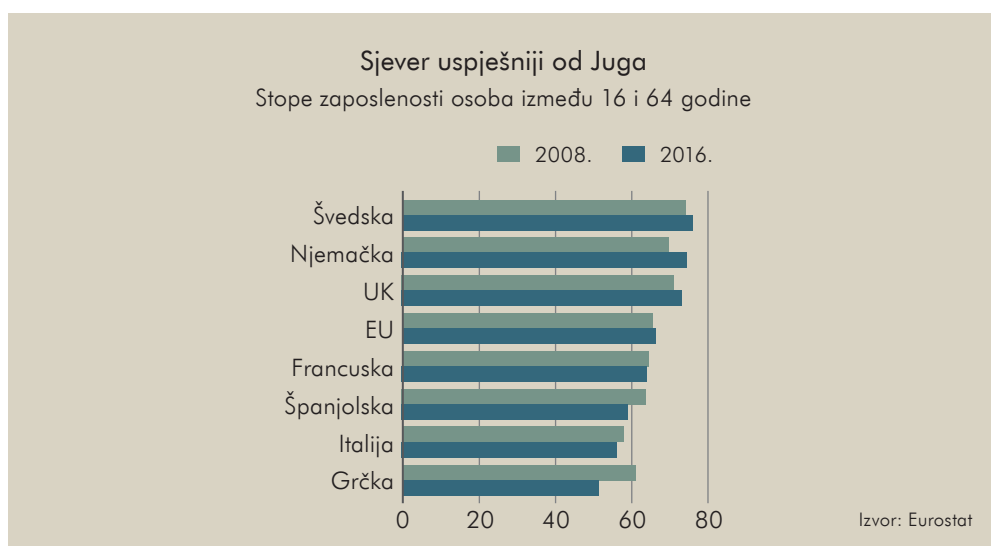
Gostujući umirovljenici

Više od 108 tisuća osoba u Španjolskoj dobiva državnu mirovinu Ujedinjenog Kraljevstva. To ipak nije rekord jer u Irskoj živi gotovo 135 tisuća britanskih umirovljenika. U obje zemlje broj gostujućih britanskih penzionera naglo je porastao od 2002. do 2009. a od tada je usporen njihov odlazak u inozemstvo.

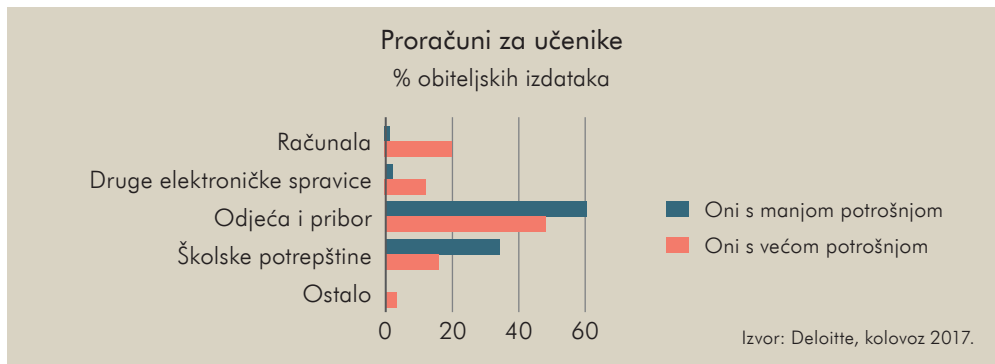
Stope zaposlenosti

Stope zaposlenosti u zemljama na sjeveru Europe lani su osjetno premašile razine prije financijske krize. I prosjek EU-a je bio u plusu. Međutim, u Grčkoj je zaposlenje imalo tek nešto više od polovice radnog stanovništva, deset posto manje nego 2008. Italija i Španjolska još se nisu u potpunosti oporavile.

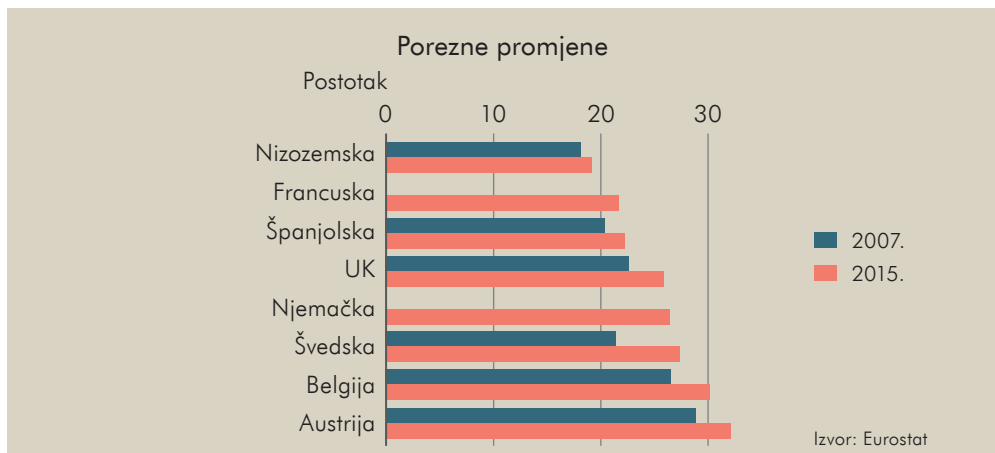
Povratak u školu

Rujanski početak nove školske godine označava i drugo po vrijednosti godišnje razdoblje masovnoga kupovanja, uz ono predbožično. To posebice vrijedi za Ameriku, gdje istraživanja pokazuju da će imućniji roditelji najviše potrošiti na kupovini osobnih računala i drugih (elektroničkih) sprava za svoju djecu. Siromašniji će, baš kao i u Hrvatskoj, najveći dio obiteljskoga proračuna potrošiti na odjeću. Naravno i na knjige, ako nisu besplatne, kao što jesu u nekim gradovima.

Porodi inozemnih majki

Pojam nacionalnog identiteta mijenja se uz porast broja djece roditelja različitih nacionalnosti. Na području Europske unije svako četvrto dijete rađa majka koja potječe iz druge zemlje, a ne iz one u kojoj je dijete rođeno. To posebice vrijedi za Austriju, Njemačku i Ujedinjeno Kraljevstvo.

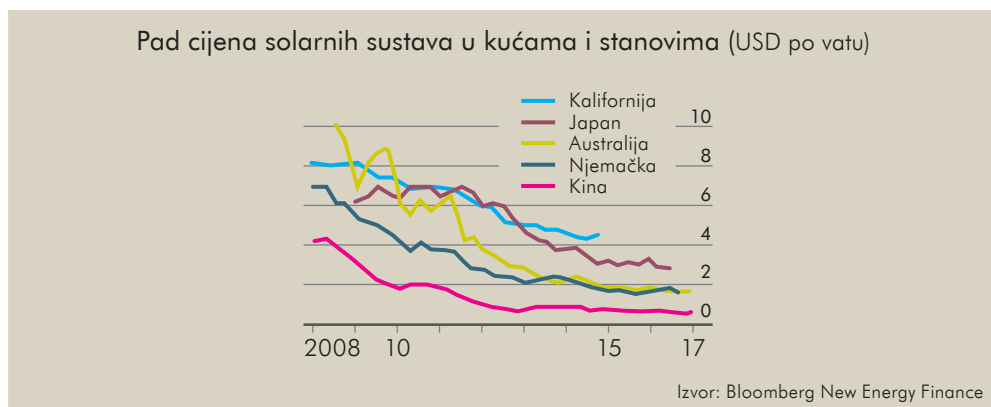
Razlike u plaćama među spolovima

Razlike u plaćama između muškaraca i žena smanjuju se u zemljama koje su članice OECD-a. Najveće su razlike u Južnoj Koreji gdje žene zarađuju 37,2 posto manje od muškaraca za jednaki posao. Poprilične su razlike i u Japanu pa i SAD-u i UK-u, a najmanje u Belgiji gdje su visoke minimalne plaće uz uspješno kolektivno pregovaranje s poslodavcima utjecale na smanjivanje nejednakosti.

Pad cijena solarnih sustava

Unatoč proturječnostima čista energija nailazi na sve širu primjenu i ujedno osjetno pojeftinjuje. U proteklih osam godina cijena sunčeve energije pala je 80 posto, a stručnjaci očekuju da će u 2020-im biti najjeftiniji oblik proizvodnje električne struje u većini zemalja.

Cijeli sadržaj ove publikacije može se vidjeti na:

<http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-3-2017>

Cijele sadržaje nekih ranijih brojeva možete vidjeti na:

2-2017: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-2-2017>

1-2017: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-1-2017>

4-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-4-2016>

3-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-3-2016>

2-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-2-2016>

1-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-1-2016>

4-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-4-2015>

3-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-3-2015>

2-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-2-2015>

1-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-1-2015>

